

Anto Stanić
I BOGU TREBA POMOĆI

Anto Stanić
I BOGU TREBA POMOĆI

Urednik
Vlado Kudić

Lektor
Natalija Puljić

Recenzije
Vlado Kudić
Momčilo Spasojević
Đorđe Krajišnik

Kompjuterska priprema
Branislav Trogrančić

Izdavač
Štamparija Fojnica

Naklada 200 primjeraka

Anto Stanić

I Bogu treba pomoći

roman

Kreševo, 2016.

Predgovor

Tijekom 2015. godine boravio sam u SAD-u, kod obitelji Mladena i Mladenke Bakula u gradu Phoenixu. Upoznao sam desetak divnih obitelji iz Bosne i Hercegovine koje su došle u Arizonu kao izbjeglice ili ekonomski emigranti. Između svih njih najveću pažnju mi je privukao jedan Josip koji je bio prilično samozatajan. Osjetio sam da se bori s nečim u sebi i pokušao sam se zbližiti s njim. Kad sam mu nazdravio, kratko je odgovorio da ne pije zbog oca. U njegovom glasu prepoznao sam tugu prožetu bijesom, pa sam prestao s daljnjim nastojanjima jer mi je domaćin sijela dao znak koji je upućivao na ono što sam i sam shvatio, nije to bila prazna šutnja već skrovnita patnja ispunjena bremenitim životom.

Poslije nekoliko dana Josip mi je prišao i otvorio dušu.

I. dio

* * *

Četiri motora Boeinga 747 počela su silovito hučiti. Mislio sam da će se zgrade zračne luke srušiti kao lego kockice. Čelična ptica dugačka sedamdeset s rasponom krila od šezdeset metara bila je u punom zaletu na uzletnoj pisti u Beču petnaestog siječnja 1994. godine. Snažni potisak me zalijepio za naslon sjedišta, ali sam unatoč tome sumnjao da ikakva sila može odlijepiti tu grdosiju tešku preko pet stotina tona i dignuti je u plavetnilo neba. Dok sam dvojio, u utrobi sam osjetio neko propadanje, nešto slično kao poniranje u liftu. Bio je to valjda znak da smo se odvojili od tla. Čvrsto sam zgrabio rukohvate sjedište i nakon par sekundi taj osjećaj nelagode u trbuhu je prestao. Baš kao u liftu. Motori su rasapljenim ždrijelima nezasićeno gutali zrak, a potom ga zbijali i bučno protiskivali kroz svoju utrobu, ostavljajući bijeli trag za sobom. Postigavši visinu od deset tisuća metara, uslijedio je miran plov prema Vancouveru. Od četiri stotine putnika, među kojima je bilo dosta izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, poznavao sam jedino suprugu Mirjanu i petogodišnjeg sina Gorana.

Bio je to naš prvi let zrakoplovom i priznajem, bilo me strah, ali sam to skrivao pred suprugom koja je također cijelo

vrijeme bila u grču. Kako je vrijeme prolazilo strah je prera-
stao u neizvjesnost koja je ipak bila podnošljiva u odnosu na
pakao što je ostao iza nas ili bolje rečeno, ispod nas. Bježimo
iz Bosne u kojoj bjesni rat i ne nazire mu se kraj. Bježimo iz
svoje Zenice u kojoj su me tukli do besvijesti samo zato što
sam Hrvat i što nisam mogao priznati ono što nikada nisam
čuo, a prisiljavali su me. Mjesecima su me prisiljavali. Bježim
od vlastitog oca koji je, opet od svih, moj najveći tiranin.

Poletjeli smo se u neizvjesnost, u nepoznato. Hoće li
naše odredište biti raj ili možda opet pakao? To još ne znamo.
Nadamo se dobrom jer smo čuli pozitivne priče ljudi koji su
ranije otišli u Ameriku i ostvarili svoj san. Ipak, znam da nitko
i nikad nije mogao nešto ostvariti, ako je rasipnik, pijanac, ili
ako kocka i troši zarađeni novac na lake žene i provode. Klo-
nut ću se takvih ljudi jer mi je najbolji primjer vlastiti otac koji
je zarađivao puno, ali je stalno pijančio i uvijek imao ljubavni-
ce, dok smo mi, njegova krv, živjeli u neimaštini.

Vjerujem da ne nosim u sebi taj očevo gen raskalašenosti,
jer se zgražam na njega otkako znam za sebe. Samo želim da
se na meni i mojoj obitelji ne ponovi očeva sudbina.

Stjuardesa najavljuje Vancouver, a moje misli su još u
Zenici, na Vlašiću, ispod Vlašića u selu Brajkovićima, u Gor-
njoj Zenici kod moje mame. Ničega mi nije žao osim nje i se-
stre Janje koje su ostale kao dvije sjajne zvijezde koje su oba-
sjavale moj život. U Zenicu se neću vraćati dok je otac živ.
Kakvim životom živi taj gad, za očekivati je da će jednom
skončati kao pas, u jarku. Ništa drugo nije zaslužio već da ga
negdje zatrpaju k'o pašče, bez obilježja i znaka da je ikada

postojao. Znam da je ovo što govorim ružno, ali ne mogu drugačije, bio je gori prema nama nego ikakav cuko. Pokušat ću ove misli ostaviti, da se rasplinu kao ovaj bijeli trag za nama jer želim posve rasterećen krenuti u novi život. Znam da će biti teško ne misliti na Zenicu, jer je to grad gdje sam rođen 1961. godine u ulici velečasnog Milivoja Čekade. I kako zaboraviti taj povijesni grad koji se spominje već od šeste godine nove ere kada se ratovalo protiv Rimljana. Taj rat je krenuo kao Batonski ustanak. Nekad sam dobivao nagrade na đaćkim natjecanjima iz povijesti i znam skoro svaki podatak o svom gradu.

Moja Zenica je smještena u dolini rijeke Bosne, okružena je planinskim masivima koji su joj jedina pluća i da nije zelenila po planinama, ljudi bi se pogušili, kao miševi u dimnjaku, od silnog zagađenja. Glavni uzrok tolikog zagađenja je industrijski gigant RMK, najveći u Bosni i Hercegovini s visokim pećima i željezarama koje dan-noć dime. Ipak, to sivilo grada osvježavaju i napajaju tri rijeke, a najveća među njima je rijeka Bosna. Iako je grad prilično velik, meni se čini da nije prevelik da bi ugušio bliskost između ljudi i meni djeluje da se svi međusobno znamo. Barem je tako bilo do ovog nesretnog rata. Sada nitko nikog ne zna, ili ne želi znati.

* * *

Moja mama se zove Josipa i rodom je iz Guče Gore. Njezina majka, moja baba Cvita je Ramkinja i od nje je mama još kao dijete poprimila ikavicu kojom i danas priča. Zanimljivo je da ona ne poznaje glas "h", a glasove "f" i "v" često mijenja. Pa recimo, hvala kaže fala, dok je Frane - Vrane. Kad hoće reći: "Hamo je tamo", ispadne: "Amo je tamo".

Onaj dan kad se mama odlučila udati za moga oca mislim da joj je bilo bolje da je skočila u bunar, da je polomila noge i ruke, ostala nepokretna do kraja života, pa bi sigurno manje propatila.

Oca radije ne bih spominjao, ali moja priča bila bi ne-shvatljiva bez njega. On se zove Petar Mirković i rodom je iz sela Brajkovića ispod Vlašića. Njegovi roditelji, a moj djed Ilija i moja baka Ruža bili su vrlo bogati. Bavili su se stočarstvom i proizvodnjom vlašićkog sira. Koliko god su, u to vrijeme, uspjeli proizvesti tog nadaleko poznatog specijaliteta, sve bi im otkupila tadašnja Zemljoradnička zadruha. Nakon djedove smrti, baka je odlučila kupiti kuću u Gornjoj Zenici. U toj kući je odrastao moj otac, položio vozački ispit i oženio se našom

majkom. Rodili su četvero djece, osim mene tu su još tri sestre. Prema nama se ponašao kao da smo mu pastorčad, zato ću ga zvati samo imenom, jer drugačije nije zaslužio. Razumjeli bi moju ogorčenost da ste proživjeli s njim samo trunku onoga što sam ja. Znam da nije lijepo tako pričati o roditelju, ali tako je. Nemaju ni mnogi drugi pravo na koje-kakve stvari, ali ih čine: lažu, klevetaju, izmišljaju,... pa mogu valjda i ja biti iskren, taman mislili o meni ovo ili ono, da sam "vaki" ili "naki".

* * *

Nikada nisam doznao otkuda je došla obitelj Mirkovića u selo Brajkoviće na padine Vlašića. Na samom vrhu sela, djed i baka su sagradili kuću i dvije velike štale u koje su preko zime smještali velika stada ovaca, oko četiri stotine otprilike, te dvadesetak goveda, krava i bikova. Imali su kuću prizemnicu od tri sobe, ulaznu prostoriju koja je bila velika, bez plafona, sa zemljanim podom. U nju se ulazilo pravo izvana bez skidanja obuće i kroz nju se nastavljalo ići u jednu od tri sobe, ovisno u kojoj si spavao. Te sobe su bile popođene das-kama. Kod većine ljudi se spavalo na prostrtoj slami. Naši su imali skrojene slamarice koje bi preko dana lakše sklanjali u stranu, oslobađajući prostor za dnevne aktivnosti. Okolo uz zidove su bile sećije za sjedenje. U ulaznoj prostoriji je gorjelo ognjište i tu se kuhala hrana na sadžaku i kotlu obješenom na verige. Na tavanu, po pantama je visjelo meso, ovčje stelje i kravlji sirevi koji su se sušili.

Mirkovići su bili veoma bogati, jer se bogatstvo mjerilo brojem stoke, a pogotovo volova i konja, pa su govorili: "Nije gazda 'ko ima sinova, već je gazda 'ko ima volova". Da bi se to sve održalo, trebalo je imati puno radne snage i pastira. Preko

ljeta ili bolje reći od polovice lipnja, pa do kraja rujna stoka je boravila na Vlašiću. Za pastire je pravljena koliba, katun u kojem su spavali i pravili mliječne proizvode sirak, kajmak i maslac. Noću bi blago zatvarali u torove. Imali su i po pet-šest pasa tornjaka i po nekog njemačkog ovčara, vučjaka. To su dobroćudni kerovi, ali u okršaju s vukovima ili medvjedom vrlo agresivni. Uz to su pomagali pastirima držati stado na okupu. Godišnji prinos je uvelike ovisio o dobrim pastirima i vjernim psima koji su od napada vučjih čopora često znali spasiti cijelo stado.

Posao oko četiri stotine ovaca i dvadesetak goveda je ogroman i nisu ga mogli raditi samo djed i baka, jer su im sinovi Petar i Ivan, te kćerka Janja još bili mali. Zato su morali unajmiti po nekoliko vrijednih pastira. Baka se uvijek pitala za sve i nalazila je pastire po susjednim selima. Puno ih je bilo u najmu, a neki su služili po više godina.

Djed Ilija je uvijek imao po jednog jakog bika bodača koji je ljeti često pobjeđivao na Vlašiću, ili na koridama širom Srednje Bosne, a ponekad se kilometrima išlo na vašare. Bik Šaronja je donio djedu dosta novca i veliku slavu. Jedne godine na koridi su mu nudili toliko novca za Šaronju, da je mogao kupiti čak pet novih bikova. Ipak, nije bilo tih para za koje bi ga Ilija prodao. Iako pažen od djeda bolje nego ijedno čeljade, Šaronja se nenadano razbolio i za tri dana uginuo. Djed je sumnjao da mu je netko ubacio nešto otrovno u hranu ili sihir učinio. Kad je prežalio Šaronju, počeo je odgajati novog bika, ali se ubrzo i sam razbolio i pao na bolesničku postelju. Otada je bio siguran da je na njega i Šaronju bačen sihir. Išli su i hodži po zapis koji je nosio u njedrima, ali nije pomagalo.

Niko Jozić iz sela Ovnak ispod Vlašića bio je sluga kod djeda i bake nekih petnaestak godina. Po bakinoj priči, bio je veoma marljiv i poslušan. Poslije djedovog obolijevanja i odumiranja mišića u nogama, sluga Niko je preuzeo sve njegove poslove, čak je donosio i neke važne odluke oko upravljanja gospodarstvom.

Priču o ljubavi između Nike i bake Ruže pričam onako kako sam čuo od drugih ljudi.

Niko je bio mlad, neoženjen čovjek, pun snage i volje za životom. Baka ga je hranila kajmakom i sirom, a Niko je ispunjavao svaku bakinu želju i bio poslušan. Djed je uglavnom ležao na postelji. Primijetili ukućani da se baka i Niko puno družu i većinu poslova obavljaju skupa. Često bi slugu i djecu slali na poslove da ne budu u njihovoj blizini.

Iako djed nije mogao daleko od kuće, svega desetak metara na štakama, primijetio je to njihovo izdvajanje i počeo zajedljivo prigovarati. Baka je na isti način uzvraćala, da je skrenuo s pameti i da su mu vrane mozak popile.

Jednog dana, slugu su dovlačile sijeno i ubacivale u pojatu. Baka i Niko su na štaglju, slagali sijeno koje su im odozdo izbacivali, a potom gazali i zbijali da više stane. U jednom trenutku, zanosna gazdarica posrnu u mirisno sijeno, pade, a suknja se podiže i sijevnuše bijela bedra. Kad je to ugledao Niko, odmah je posegnuo rukom. Kako i ne bi, pucao je od zdravlja! Gazdarica se vragolasto smiješila jer je uspjela u svojoj namjeri. Samo mu šapnula: "Dođi večeras da zbijemo sjeno!" Nakon te noći, u pojatu su mogla stati još jedna kola sijena.

Poslije nekog vremena Niko i zanosna gazdarica se nisu više ni skrivali, uostalom, ljubav i siromaštvo se ne mogu skri-

ti. Baka se nije bojala djeda, a djeca su još bila mala za nekakvu ozbiljniju reakciju.

Djeda je izjedala bakina preljuba koju je slutio, ali ničim to nije mogao dokazati. Ljutio se, galamio, međutim nije bilo koristi. Baka se još više distancirala od njega nazivajući ga luđakom. Naštetio je djed jedino sebi i pao u još veću bolest. Postao je živčan. Satima je vikao i kukao, ali pomoći nije bilo.

Niko i baka su mu došli glave. Nisu više mogli podnijeti njegovo vikanje i optuživanje. Nagađalo se da su ga jednog jesenjeg dana, kad su svi izišli iz kuće njih dvoje dogovoreno ugušili jastukom. Kad se pročulo za djedovu smrt narod je počeo dolaziti, skupljati se oko mrtvaca, a baka je naricala za pokojnikom. Djeca i sluge su se iznenadili tako iznenadnoj smrti. Rakiju i daću baka je dijelila u izobilju, bila je bogata, a polupijani susjedi su pričali o dobroti pokojnog Ilije. Sutradan su djeda sahranili na seoskom groblju.

Baka je i formalno postala glavna u kući i pitala se za sve, mada je to bila i za djedovog života. Ništa se nije smjelo uraditi bez njezinog znanja i odobrenja. Nastavila je ljubovati s Nikom.

Djeca su rasla. Trebalo je često ići u Zenicu zbog raznih potreba i pohađanja škole. Baka Ruža je odredila kupiti kuću u Gornjoj Zenici. Tako je uradila i ubrzo s djecom preselila. Na selo bi išla kad bi poželjela Niku koji je s još dvojicom sluga ostao voditi imanje.

Baka bi ponekad ostala u Zenici nekih petnaestak dana, a da ne otiđe na imanje. Uzavrela Nikina krv nije davala mira, morao je negdje utoliti pustu želju. Počeo je razmišljati o udovici Milki iz sela. I jednog dana je bacio mamac, na koji se ona

sva sretna upecala k'o som na kukuruz. Pronašao je sebi razonodu i nije više mario za bakino odsustvo. Bilo im je lijepo. Razvila se između njih ljubav, ali su je morali kriti jer su znali ako baka dozna, otpustit će ga, a Milka se opet bojala svog nasilnog sina. Tako je teklo, sve dok Milkin sin nije načuo priče i jednu večer je tako pretukao Niku vješalicom suhog mesa da je za mjesec dana podlegnuo od posljedica unutarnjeg krvarenja.

Kažu da je Milkin sin s namjerom uzeo suhu vješalicu s tavana jer ona ne rasijsca kožu. Kad koža pukne, krv oteče i lakše se preboli, ali kad krv krene pa ostane pod kožom, sve se upali, nateče i podlegne se od unutarnjih infekcija. Niko je poslije batina bio neprepoznatljiv, sav natekao, plav i zelen da je bilo strahota pogledati ga. Baka Ruža ga je negovala do smrti i dostojanstveno ga sahranila. Kasnije, kad je saznala za njegovo ljubovanje s Milkom, govorila je kako ga je trebala ostaviti u jarku da tamo krepa k'o pašče.

Od tog dana baka Ruža je počela propadati u svakom pogledu. Stoku je rasprodala, novac položila na banku, a opunoćila najstarijeg sina Petra za račun. Povukla se u Brajkoviće da gore traži prohujalu mladost. Rijetko tko joj je dolazio, samo ponekad kći Janja.

Jednog dana javiše iz sela da već nekoliko dana ne viđaju baku Ružu. Sin Petar je odmah odjurio na selo. Imao je što i vidjeti. Zaudarala je cijela kuća, tjedan dana je bila mrtva, a da nitko nije znao. Umrta bez svijeće! - pričalo se.

Taj dan kad smo baku otpratili na onaj svijet trebao sam slaviti trinaesti rođendan. Svaki put kad se toga sjetim prevrne mi se utroba. Svećenik je nakon ulaska u kuću odmah

istrčao napolje, a za njim još nekoliko ljudi. S praga je obavio obrednu molitvu ispraćaja pokojnice, stalno zakrećući glavu na stranu. Mene su odredili da nosim križ na čelu povorke. Tu sliku sprovoda nikada neću zaboraviti. Lijes su čvrsto zakovali čavlima da se manje čuje miris mrtvog tijela, ali je bilo uzalud. Cijelim putem od kuće do groblja, mnogi ljudi su držali marame preko nosa i usta. Jedna žena je nekoliko puta izlazila iz povorke i povraćala sa strane. Do mene nije toliko dopirao zadah, jer sam išao ispred sprovoda. Na pola puta, župnik je prošao na čelo povorke, a za njim i svi ostali. Na začelju su ostali samo oni što su nosili lijes. Zadah, povraćanje i podsmijeh su obilježili sprovod moje bake. Ta slika sprovoda moje bake, urezala se duboko u mene.

* * *

Kratko poslije sahrane, tata je otjerao strica Ivana i tetku Janju iz kuće u Gornjoj Zenici u kuću u Brajkovićima. Tetka je bolovala od žutice. Umrla je kratko poslije povratka na selo. Govorila je da nije mogla podnijeti zadah koji je ostao u kući i nije se mogao ničim prozračiti. Pričalo se po selu da je to bio zadah bakinog zlodjela nad djedom koji se ucijepio u materiju da svi osjete da grijeih nije sladak, već gorak i smradan.

Nakon Janjine smrti, stric Ivan je zamaknuo u bijeli svijet. Otišao je, a da se nikome nije javio. Sreli su ga neki da odlazi s koferom, siv i crn u licu poput oblaka pred kišu. Otada se malo zna o njemu, netko je pričao da ga je vidio u Njemačkoj. Bio je kažu ljut na brata, moga oca što ga otjera u Brajkoviće, u kuću gdje je baka umrla bez svijeće i blagoslova.

Na bakinom računu je bilo dosta novca, a moj otac je bio opunomoćen za upravljanje i siguran sam da je očeva škrtost otjerala strica Ivana trbuhom za kruhom. Teško je i zamisliti da od toliko novca on nije vidio ni jednog jedinog dinara.

Godinu dana poslije odlaska strica Ivana, otac je prodao kuću i imanje u Brajkovićima i otada počeo živjeti kao seoski bekrija. Od škole je imao samo šest razreda, a zašto nije zavr-

šio svih osam nisam nikad saznao. Kad je postao punoljetan položio je vozački ispit i postao šofer. Bolje reći šoferčina s obzirom kako je nastavio živjeti. Dočepao se novca, kupio dva teretnjaka marke Man i počeo se baviti prijevozničkim poslovima. Drugi kamion vozio je za njega rođak Mile iz Brajkovića. Radio je za oca dvije godine, odnosno do nesreće kada je sletio u jednu provaliju i jedva preživio. Kamion je totalno uništen. Otac je nastavio posao vozeći drugi kamion. Poslova je bilo puno, teško je stizao sve dogovoreno odraditi.

Prije kupnje kamiona radio je u Bugojno transu i dobro zarađivao, ali kakve koristi od toga, kad je nama uskraćivao novac i uvijek govorio da ga nema.

U to se vrijeme puno gradilo u Zenici. Posao je cvjetao. Ipak i uz sav zarađeni novac i novac od ušteđevine i prodaje imanja, mi nismo vidjeli ništa od svega toga. Tada smo ga prestali zvati tata, jer to više nije bio tata, već gladni škrtac. Počeo se opijati i otvoreno hodati s raspuštenicama, udovicama i lakim djevojkama po Zenici. Na njih nije žalio trošiti novac. Kući je dolazio najčešće pijan i tada bi se iživljavao na mami, a onda i na nama djeci. Mamu je ponekad znao tući dok se ne bi onesvijestila samo zato što bi skuhala jelo koje mu se ne dopada, što nismo nasmijani kad on uđe u kuću, što nema piva i stotinu drugih razloga. Poslije bi vozio mamu u bolnicu da joj doktoru krpe posjekotine od njegovih udaraca. Mi smo morali šutjeti, nismo smjeli ništa napraviti, inače bi nas prebio...

Kad je bio trijezan, nekako se moglo s njim razgovarati, a čim bi popio postajao je nasilan. Udebljao se i sav podbuo od pića, mislim da je težio oko stotinu i dvadeset kilograma. Nizak, a takve težine bio je takav da ga se jedva moglo prepoznati, jedino mu je kosa ostala ona ista crna i kuštrava i

zelene očiće kao u mačka. U kožnoj jakni je izgledao kao prava šoferčina. Grubog izgleda, dubokog glasa, uvijek neuredan, prljavih hlača i jakne. Čudilo me je da su žene koje je vodio htjele s njim onako neurednim! Ali para buši gdje burgija neće, mnoge su ga ganjale zbog novca, a on je sebi bio uobrazio da im se dopada zbog svoga šarma.

Teško je opisati sva njegova izživljavanja nad nama, udario nas je nemilice, kažnjavao hranom, nekad nam nije dao jesti po par dana, zatvarao nas u kuću preko vikenda i to sve zbog toga što smo mu prigovarali za piće i druge žene. Čak je dovodio druge žene u kuću i spavao s njima u njegovoj i maminjoj sobi, a mama je morala tada spavati u kuhinji na kauču. Morali smo preko svega prijeći samo da nas ne tuče. Mama je velika vjernica i uvijek se Bogu molila da mu prosvijetli pamet. Za njegove loše postupke uvijek je jedna tražila opravdanja i često govorila:

- Dat' će Bog, svako ima svoju priliku, strpljen - spašen!

A ja sam imao sve manje strpljenja. Počeo sam joj govoriti ono što sam uvijek mislio, da joj je bilo bolje da je polomile ruke i noge, nego što se udala za njega i to sam mislio ozbiljno. Poslije jednog krvavog pira u kući, kad nas je sviju prebio, preklinjao sam mamu da pobjegnemo, bilo gdje. A mama je stalno molila što me počelo izluđivati.

Otac je teško davao novac mami i on bi kupovao prehrambene namirnice, pa čak i odjeću i obuću. Rijetko je vodio mamu da mu pomogne u kupovini, a još rjeđe joj davao novac da sama ode u trgovinu.

Pitao sam je jednom za što li se udala za njega. Sve mi je ispričala:

- Na dan Svetog Franje u desetom mjesecu u Gučkoj Gori bude proslava. Na jednoj od tih proslava upoznala sam Petra. Svidio mi se jer je bio lip momak, a još se pričalo da je iz bogate familije. Znao je fino pričati, pomalo se i faliti i tako se ja zagledala u njega. Odali smo dva godine. Jedne nedjelje posli mjeseca je grmilo i sivalo. Nas dvojice smo se vraćali kući preko njive da skratimo prija kiše. Ja sam se bojala grmljavine. Tako sinu i odmah zgrmi negdje blizu da se sve potreslo. Vrisnula sam od straha, a Petar me zagrlio i tako sam ostala u njegovom zagrljaju. On je iskoristio priliku i obljudio me, iako sam se branila. Čuvala sam se do oltara. Nakon toga smo se vinčali, ali ja sam na oltaru stajala kao sinja kukavica kad izgubi krilo, bez obraza. Sve se zaboravi, pa i taj nemili događaj i Petar je bio podnošljiv sve dok nije prodo imanje u Brajkovićima. Otad ko da je đavo ušao u njega.

Tako sam od majke doznao gorku istinu da ju je ono đubre od oca silom obljudilo dok mu je još bila djevojka.

Iz svog najranijeg djetinjstva ne nosim nikakve traume. Živjeli smo u velikoj obiteljskoj zajednici i tada je otac koji je po prirodi grub i neotesan znao biti nježan prema meni kao muškom jedincu.

Dok smo išli u školu otac nam nikad nije pružio ni dinar. Čini mi se da su sva druga djeca imala džeparac osim nas. Mama nam je spremala za užinu ono što je imala u kući. Ja sam se obično krio od ostale djece na velikom odmoru i jeo svoj sendvič od domaćeg kruha ili komad pite. Uvijek mi se činilo da je ono što druga djeca jedu puno bolje, jer je kupovno. Stidilo sam se seljačkog kruha i mislio da je onaj bijeli bolji. Maštao sam o dinaru za koji bih kupio sendvič, da bar jedan dan budem kao ostala djeca.

* * *

Išao sam u četvrti razred Osnovne škole Vladimir Nazor u Zenici. Učio me Gojko Simić kojega neću nikada zaboraviti, zbog njegove dobrote prema meni.

Nikad mi nije bilo jasno kako bi se mama snalazila za novac, te mi ponekad dala dinar ili dva. Bio bi to praznik za mene. Tada bih ponosno kupio užinu i jeo je polako da sva djeca vide. U protivnom skrivečki i na brzinu kada bi se prije svih vratio u razred. I tako jednog dana, razgledao sam po razredu i po dječjim tašnama. Ibro je sjedio ispred mene i uvijek imao novca, pa je najviše kupovao od svih. Odlučim zaviriti u njegovu tašnu, kad ono tamo 'iljadarka. Uzeo sam je i sakrio u svoju tašnu.

Odmah po povratku u razred, Ibro je primijetio da mu nema 'iljadarke. Digao je paniku i kad je učitelj Gojko došao na sat, Ibro je prijavio krađu. Ja sam se prestrašio i zacrvenio. Svi su posumnjali u mene. Vidio sam da me i učitelj pogledao nekoliko puta. Nisam mogao izdržati taj pritisak i na pitanje učitelja, tko je uzeo novac, ja sam odmah digao ruku pognute glave da nisam imao snage podignuti pogled. Bio sam odličan učenik, a učitelj je poznavao našu situaciju u kući, te mi je

oprostio iako su učenici tražili da me kazne. Učitelj to nije rekao ni direktoru škole, niti pedagogu.

U silnoj želji da i ja kupim slatkiš u prodavaonici, opet sam pogriješio. Ovaj put Jasmini je ispaao novac na pod, uzeo sam ga i sakrio. Vidjela je to njena prijateljica Vera i odmah me prijavila učitelju. Ovoga puta su kolege učenici bili agresivniji, htjeli su me tući, vikali su na sav glas da me izbace iz škole, ako ne izbace mene, oni će napustiti Osnovnu školu Vladimir Nator i otići u drugu školu. Nisu se šalili, protestirali su sve dok učitelj nije zakazao sastanak i pozvao direktora i pedagoga škole. Direktor je upozorio učenike da budu tihi, te prozvao učitelja Gojka da objasni o čemu se radi. Gojko je započeo kao da se radi o njegovom sinu:

- Direktore, Josip Mirković je pogriješio i kaje se za to. Tvrdim da to više neće uraditi. Situacija kod kuće mu je teška i ima oca problematičnog ponašanja. Dragi moji učenici, ako Josipa izbacimo, on će svoje greške početi ponavljati i živjeti na ulici, postati veliki problem društva i neće nikada završiti školu. Ostane li, obećavam u njegovo ime da to više neće uraditi.

Učitelj me pozvao da i ja obećam pred svima. Ustao sam i drhteći kao prut, jedva čujnim glasom izustio:

- Neću više nikada.

I doista, nikada više nisam ni pomislio uzeti tuđu stvar.

Osam razreda sam završio odličnim uspjehom. Tada mi se počela sviđati moja susjeda Mirjana koja je završila četvrti i često se družila s mojim sestrama.

Otac me uvjerio da upišem Srednju saobraćajnu školu. On je zamišljao da ću raditi s njim kad završim. Škola mi nije

bila teška, jer sam volio učiti. I u toj školi sam se isticao i bio sam najbolji učenik. Dobivao sam sve pohvale. Dosta lako sam završio prvi razred. Jedini problem u školi mi je bio džeparac. Mama je počela čistiti kuću kod jednog profesora i davala nam je ponekad. I otac je kasnije davao mami malo više novca za hranu.

Moja starija sestra Ruža je dobila ime po pokojnoj baki. Imena za sve četvero djece je dao otac. Tu se mama nije ništa pitala, kao i za mnoge druge stvari. Druga sestra se zvala Kata po maminoj mami. Treća sestra je Janja po pokojnoj tetki Janji.

Otac je grubo reagirao kad je čuo da mama čisti tuđe stanove. Sestre i ja smo ga onda uvjetovali da nam on daje džeparac, pa će mama prestati raditi. Zaprijetio je i nama i mami, ali je mama nastavila raditi. Ponekad nije dolazio kući i po tri dana. Voljeli smo da ne dolazi, jer je uvijek pravio probleme. Uvijek je nalazio krivca za greške koje su bile samo po njemu greške i uvijek je netko dobivao batine, a mama najviše. Ona je bila dežurni krivac za sve, i kad je dovodio druge žene kući i spavao s njima u maminoj sobi, bili smo krivi kad nestane namirnica u kući, a pogotovo kad ih on treba, mi smo bili krivi i za pozivnice sa suda koje su glasile na njegovo ime, te za neplaćene račune. Uvijek je bio neki razlog za batine.

* * *

Bio sam strastveni navijač kluba "Čelik". Nas nekoliko prijatelja snalazili smo se za ulaz kako smo znali i umjeli. Provlačili smo se kroz najmanje rupe ispod ograde ili se penjali preko ograde. Kako bilo, morali smo gledati naše favorite. Tako je bilo i one nedjelje. Policija je opazila naše vratolomije u preskakanju ograde i odmah nas pohvatala. Morali smo reći brojeve telefona od kuće da nam pozovu očeve. Svi očevi su došli i odveli svoje sinove, jedino moj nije došao, jer je bio negdje na putu ili u ljubavnoj avanturi. Pustili su me samog, uz uvjet da moram obavijestiti oca o svemu i da mora doći u stanicu policije. Otac je došao kući dva dana nakon toga. Bojao sam se reći mu, ali sam na kraju morao plašeći se da ne dozna od nekog drugog. Kad sam mu rekao da nas je policija privela, nije otišao u policiju već me je tukao dok nisam pao u nesvijest. Takvog me odvezao u bolnicu i rekao da sam pao s ograde. Doktori su povjerovali i previli me, dali injekciju i sve ostalo što je trebalo. Tada sam saznao da mi je otac najveći neprijatelj.

Tada sam se i zakleo da mu više nikad neću dopustiti da digne ruku na mene. Otada sam često nosio nož uz sebe. Odlu-

čio sam zaštititi mamu i sestre, ako nasrne na nas. Kada bih bio negdje nasamo s njim, iz mene bi provalilo kao iz luđaka:

- Neš više zlotvore, neš više... neš više!

U isto vrijeme bih udarao nožem svom snagom od neka-kvo drvo. Ostajala bi oštećenja na kori drveta gdje sam bjesomučno zasijecao. Na jednom mladom jasenu, gdje sam najčešće odlazio da me nitko ne vidi, prilično sam obijelio koru. Bio je to moj ispušni ventil za nakupljene frustracije i ponekad mi se činilo da ću izludjeti. Ipak, kada bih se izvikao i isprobadao drvo, bilo bi mi lakše i činio sam to svaki put kad bi mi se skupilo. I možda me netko nekad i vidio, sigurno je morao pomisliti da sam prodimio.

Završio sam drugi srednje i upisao treći razred. Bio sam prilično visok, stotinu i osamdesetpet centimetara, ali sam bio premršav za svoju visinu. Djevojčice iz srednje saobraćajne škole su trzale na mene, ali ja sam bio zaljubljen u Mirjanu. Ona je tada završila sedmi razred. Mirjana je oblačila fine haljine ispod kojih se naziralo mlado tijelo u naponu, pravi mladi pupoljak. Počeo sam maštati kako je ljubim. Imao sam tremu predložiti joj tako nešto. Pero, jedan stariji prijatelj mi je rekao da joj ne trebam tako nešto ni govoriti i da će to doći samo po sebi. Samo da je trebam uzeti za ruku i približiti joj se. Usput me bocnuo rekavši: "Daj meni malu na par dana, ja ću ti je razraditi i dovesti na radnu temperaturu!" Znao je da sam ljubomorani, pa je odmah nakon tih riječi umaknuo da ga ne dohvatim, nastavljajući podbadati u bijegu: "Vidit' ćeš što mašinicu fercera kad je pravi šofer provoza..."

Bile su to prijateljske šale, ali mi nije bilo svejedno čuti, pogotovo kad spomene šofera jer me ta riječ asocijala na oca.

Perin savjet, da ne trebam ništa pričati već pustiti da se dogodi samo od sebe se obistinio. Tijela su se približila, mlada-laćka energija je strujala među nama i napravila ljubavno čudo. Usne su nam se spojile. Osjetio sam slast jaču od meda koja me odvela u neki drugi svijet, u svijet iz kojeg se nisam želio vratiti. Tu ljepotu, taj raj je prekinula moja sestra Ruža kad je naišla i upozorila na potencijalnu opasnost:

- Mirjana, Mirjana eto ti matere!

Na vrijeme smo pobjegli iza šupe. Sestra Ruža je ispričala mami da nas je vidjela u zagrljaju. Mama me odmah napala:

- Sinko moj, šta to radiš sa tujim ditetom? Šta misliš da tvoju sestru neko zavede, ti bi ga ubio.

Jedva sam došao do riječi, mama mi nije dopuštala progovoriti.

- Mama, Mirjana i ja se volimo već dvije godine. Nisam je prisilio na bilo šta, ona je to htjela kao i ja!

Mama mi je zaprijetila da će me reći Mirjaninim roditeljima ako nastavim. Sestre su u šali Mirjanu zvale nevjestom i doslutile su.

U trećem razredu Srednje saobraćajne škole počeo sam se aktivnije baviti sportom. Posebno sam volio gimnastiku, jer su cure voljele momke velikih mišića. Osjetio sam da mi apetit raste i jeo sam k'o veliki, sve što mi dođe pod ruku ili bolje rečeno pod zub. Prijatelji su mi govorili da sam se jako razvio u ramenima. To mi je nekoliko puta rekla i Mirjana, što mi je posebice imponiralo. Nas dvoje smo bili nerazdvojni. I ona se počela ubrzano razvijati. Buknula je u grudima kao tijesta za kruh koja preko noći uzrastu nekoliko puta. Uh,

kako sam je zbog toga samo obožavao. Postali smo ovisni jedno o drugom.

Zbog nje sam imao i jedan fizički obračun. Neki momci su je htjeli na silu otpratiti kući. Ona je pobjegla, ali su je stigli i počeli joj koješta dobacivati. Sustigao sam ih. Jedan fakinčić je odmah pobjegao, a drugi se uhvatio sa mnom za vrat. Bio sam puno jači i dobro sam ga namlatio. Ma, i da nisam bio jači, ne bih se bojao za Mirjanu i u vatru skočiti.

* * *

Bilo je kasno poslijepodne. Kiša je padala, tako da smo svi bili u kući, u dnevnom boravku. Začuo se zvuk očevo kamiona. Motor je utihnuo što je značilo da će otac samo svratiti, inače bi kamion parkirao u garaži koja je stotinjak metara od kuće.

Pogledao sam kroz prozor da provjerim u kakvom je stanju, pijan ili trijezan. Ako bude pijan, razbježat ćemo se po sobama.

Vidjeli smo da nosi nešto umotano u bijelo platno i pomislili da je to velika lutka za najmlađu sestru Janju o kojoj je stalno pričala da je želi. Pomislili smo možda joj otac želi ispuniti želju. Sestre su povikale:

- Nosi lutku za Janju!

S vrata je pozvao mamu da dođe i preuzme zamotuljak u bijelom platnu. Nije bio pijan, ali mu je glas bio strog. Mama je upitala:

- Šta je unutra?

- Ona kurva, rodila dijete i jutros ga ostavila u kamionu.

Mama je briznula u plač i kukala da ne želi odgajati tuđu kopilad. Skočio sam na noge, prišao mami i rekao da će dijete

odgajati onaj tko ga je rodio. Otac je počeo psovati i prijetiti mi da se ne miješam. Naljutio sam se, uzeo dijete od mame i odnio ga u kamion. Vikao sam da ga više nikada nije donio u kuću i neka ga nosi svojoj kurvi.

- Dosta smo mi zbog nje batina pokusali i suza prolili!

Otac je zašutio. Poslije nekoliko minuta šutnje, povukao se s praga kuće i otišao u kamion.

Poslije smo čuli da je dijete odnio u neko sirotište u Travniku.

To je bio dobar znak za mene. Otac se nije smio suprotstaviti, jer je vidio da sam ga prerastao fizički i sumnjao je tko bi tu dobio batine, ako bi se pošorali. Osjetio je moju snagu. Ipak mislim da se nije suprotstavio jer je bio trijezan, u suprotnom da je bio pijan, on bi pokušao, pa "kom' opanci – kom' obojci". Od tog dana, nikada više nije udario ni mene niti sestre, jest jednom mamu kad mene nije bilo kući. Rekao sam mu prvom prilikom:

- Možeš još jednom pokušati udariti mamu, ali neka znaš da si poslije toga mrtav čovjek!

I doista, nikad je više nije udario. Otada je svoj bijes ispoljavao kroz psovke, proklinjanje i urlanje. Bez obzira na to, osjećao sam da je to bio pomak na bolje. Svi smo to osjetili. Barem nije bilo modrica po tijelu, razbijenih arkada i liječničkih intervencija.

* * *

Bližio se kraj školske godine i trećeg razreda. Organiziralo se natjecanje iz općeg znanja učenika srednjih škola iz BiH. Moja škola se prijavila, odnosno prijavila mene i još jednog učenika iz drugog razreda. Iz svake škole je išlo po dvoje natjecatelja. Svanuo je dvadeseti svibanj, topao i cvjetan. Autobus je ujutro pokupio učenike ispred svih škola u Zenici. Bilo nas je sveukupno osam učenika i dva profesora. Za tri i pol sata bili smo u Tuzli gdje se održavalo natjecanje. Odmah po dolasku smo dobili po sendvič i bocu soka. Testiranje znanja je trebalo početi u dvanaest sati. Svi smo bili uzbuđeni, željeli smo što prije vidjeti pitanja.

Jedan profesor je podijelio olovke, a potom i test s pitanjima. Naglasio je da napišemo čitko imena i iz koje škole dolazimo.

Završio sam među prvima, a brzo nakon mene i jedna učenica iz zeničke gimnazije koja je došla s nama u autobusu. Nisam je poznavao. Bila je uzbuđena, rumena, lijepa, nježna kao majski jorgovan. Primijetio sam njene zelene oči koje su probadale kao strijele. Test mi više nije bio na pameti, samo sam gledao u tu djevojku. Za nekoliko minuta oglasilo se

zvono i svi su morali predati testove. Dobili smo pauzu do četrnaest sati. U međuvremenu ćemo ručati, šetati po Tuzli, a nakon toga će nam pročitati rezultate. Mi iz Zenice smo bili skupa, profesori su nas odveli na ručak u jedan veliki restoran. Potom smo prošetali centrom Tuzle. Moj pogled je stalno pratio učenicu zelenih očiju. Čuo sam kako je zovu imenom Jasna. Primijetio sam da i ona s vremena na vrijeme pogleda u mene i zbog toga mi je srce raslo, bilo je veće od Vlašića.

U četrnaest sati smo se okupili u dvorani u kojoj smo popunjavali testove. Jedan profesor je pročitao rezultate: Begović Jasna iz Zenice prvo mjesto, Mirković Josip iz Zenice drugo mjesto. Treće mjesto su pročitali, ali ja više ništa nisam čuo. Prišao sam Jasni i čestitao joj, ona je isto čestitala meni i dugo smo se gledali u oči i smijali da su nas drugi morali povratiti iz transa:

- Ej, ej, dosta više gledanja i mi bi čestitali!

Do Zenice se nismo razdvajali. Časkali smo i dugo pjevali. Autobus je stao ispred moje škole. Prije nego sam izašao zaželio sam laku noć svima. Jasni sam rekao da ćemo se vidjeti sutra.

Prolazeći pokraj Mirjanine kuće kao da me je nešto opalilo u glavu. Pa ja imam curu. Posve sam je bio zaboravio taj dan. Ma niti jednom nisam na nju pomislio. Kao da se u srce iznenada uselila i samo tako je potisnula. Bilo je kasno, nisam svratio. Sutradan je bilo puno čestitanja u školi i priče o natjecanju, a ja sam bio ushićen misleći na Jasnu.

Poslije nastave, krenuo sam pred Jasninu gimnaziju. U parku su me presrela trojica s fantomkama:

- Jesi li ti Josip?

Nisam uspio ni odgovoriti, a udarci su počeli pljuštali po meni.

- Kren'o vidjet' Jasnu, a, a Jasnicu bi vidio govno vlaško?

Udarali su po meni kao po boksačkoj vreći. Tek poneki udarac sam uspio uzvratiti. Bilo ih je previše. Tukli su me dok se nisam onesvijestio i pao na tlo u parku. Kad sam došao sebi, neki momci su me polijevali vodom. Bio je to loš znak i shvatio sam da Jasnu moram izbaciti iz srca.

Tri dana nisam mogao ići u školu. Bila su razna nagađanja, zašto se to desilo baš meni. Pričale su se razne priče da sam pretučen zato što sam Hrvat, da mi je otac nekome dužan mnogo novca, te da su me istukli Mirjanini obožavaoci i tako puno toga.

Taj prokleti nacionalizam, nisam tada osjetio. Možda su to stariji i znali, ali meni nikada i nitko nije podrugljivo rekao da sam Hrvat, Ustaša ili nešto slično do ovog slučaja u parku. Moj otac se najlošije ponašao prema meni, pa sam njega smatrao svojim najvećim neprijateljem.

Reakcija oca na moje batine u parku je bila pomalo čudna, htio je naći nasilnike i obračunati se s njima. Naravno da to ne bih dozvolio i da sam znao tko su ti momci. Otac je tvrdio da su to uradili muslimanski nacionalisti. Nisam u to vjerovao, a kamoli dozvolio takve priče.

* * *

Ustao sam u uobičajeno vrijeme za odlazak u školu. Ostalo je još nekoliko dana do kraja školske godine, do završetka trećeg razreda. Kako se bližio kraj, tako mi je sve teže bilo ustajati. Samo što sam izašao iz toaleta, začuh nečiji glas na ulaznim vratima. Poštar je ponavljao:

- Pošta za Josipa, pošta za Josipa! A mora da je ljubavno pismo mangupe jedan! - šalio se poštar.

Pismo sam strpao u džep, popio čašu mlijeka i odjurio u školu. Na velikom odmoru otvorio sam pismo i na dnu velikog papira i dugog teksta vidio sam ime, Jasna Begić. Veoma me iznenadilo. Šta hoće ta djevojka? Hoće izgleda da me ti fakini ubiju. Zgužvao sam papir i krenuo rukom prema korpi za otpad. Ipak, nešto me spriječi, ne, ne, ostavi i pročitaj kasnije. Onako zgužvan papir ponovno sam strpao u džep i požurio pojesti svoju užinu.

Poslije nastave, idući kući na um mi pade pismo. Sjeo sam, ispeglao papir i počeo čitati:

-Josipe, moram ti se izvinuti za batine koje ti je najvjerojatnije priredio moj momak i njegovi prijatelji, jer znam da je užasno ljubomoran i pitao me s kim sam se viđala kad sam

bila na takmičenju u Tuzli. Vjeruj mi da nisam ništa znala i o svemu sam čula od svoje prijateljice. Onaj učenik iz moje škole, što je sa mnom predstavljao našu školu, vjerojatno je ispričao nekome o našem druženju u Tuzli. Priznam da sam ono ponašanje smatrala sasvim normalnim i oni poljupci u obraze kad si mi čestitao, vjerojatno su zasmetali Feridu. Sve u svemu meni je bilo prekrasno i ja te želim vidjeti. Moj tata je čuo da su te prebili zbog mene i pitao me imam li išta s tim. Jedva sam ga uvjerala da s tim nemam ništa i da si ti lijep i kulturni momak. On mi je rekao da te nađem i izvinem se. Rekao je, pozovi Josipa kod nas kući da ga upoznamo, a s onim nasilnikom i kabadahijom Feridom da si se prestala viđati. Ovo ne može biti ničije drugo maslo već njegovo. Moj tata je Srbin, a mama Muslimanka. Tati ne smeta što si ti Hrvat, a nadam se da mami također neće smetati. Želim te vidjeti što prije! Sad je sve do tebe. Pozdravlja te Begić Jasna.

Pismo sam pročitao, ali nisam bio siguran da je želim vidjeti. Koga su klale zmijske i od gušterice preza. To što je Jasna iz miješanog braka meni nije nikakav problem, jer je i Mirjana iz miješanog braka. Njezina mama je Hrvatica, a tata Srbin. Za mene je ta različitost neka vrsta zanimljivosti, bogatstva. Vjera je za mene tada imala drugorazredni značaj.

* * *

Od kolijevke pa do groba, najljepše je đaćko doba, izreka je koju tek nakon škole ponavljaju sve generacije kad se u životu krenu nositi s raznim problemima. Ustvari, tko je mogao rješavati probleme u školi, na fakultetu, on može lakše rješavati probleme i idući kroz život.

Završio sam treći razred srednje škole odličnim uspjehom. Raspust će potrajati dva i pol mjeseca. Tko ima para može stići do Amerike, Azije, Kine i opet se vratiti na nastavu početkom rujna. Nemam novca, ali imam zdrave i mlade noge, mogu do Vlašića na izlet ili na bilo koju drugu planinu u okolici Zenice. Mogu autostopom do mora, ali mi to nije neka fora, dubiti na cesti da te netko primi. Mirjani roditelji ne daju izlaziti, samo može s mojim sestrama šetati uvečer do devet sati. Nađemo se mi, mada oni zabrane, bar desetak minuta svaku večer.

I tako onda budući da Mirjana ne može, dogovorim s jednim prijateljem iz razreda da odemo na Vlašić. Rekao sam mami, a ona mi stavila nekih stvari u ruksak, neka se na'je, kako ima običaj kazati. Oko podne smo krenuli. Bez ikakvog umora izišli smo na obronke Vlašića. Ugledala su se bijela

stada ovaca, pastiri, psi. Neki su bili agresivni i lajali, pa smo uzeli štapove u ruke da se obranimo ako bude potrebno.

Prije zalaska sunca došli smo do naselja s hotelima i vikendicama. Subota je, sunčan dan, sve je prepuno izletnika - vikendaša. Šetali smo, promatrali ljude, lijepe vikendice i naravno najviše, lijepe djevojke. Topio sam se od miline. U tom zanosu trznu me umiljati ženski glas:

- Jesi li to ti Josipe?

Okrenuo sam se i ugledao Jasnu. Bila je s prijateljicom. Upoznala me s prijateljicom, a ja sam im predstavio svog druga Fehima. Pitale su ostajemo li na konaku, a ja sam se našalio i rekao ako se nađe neko dobrog srca da nas primi. Jasna je bila presretna, zarumenila se u obrazima, namignula mi vragolasto i rekla, ja ću te primiti. Njezini roditelji su imali vikendicu u kojoj ima dovoljno soba. Pristali smo i odmah se uputili u pravcu vikendice.

Za nekoliko minuta smo se našli pred krasnom kućom. Pružajući ruku Jasnin otac se predstavio, čvrsto se rukujući kako i dolikuje vojničkom pozivu, izgovarajući svoje ime i prezime - Dragan Vasić. Divili smo se prekrasnom namještaju i suvenirima u dnevnom boravku. Sve je to za mene bila neka novost. Opet mi je Jasna zablistala kao i onda kad smo se vraćali iz Tuzle. Prošlo je već neko vrijeme, pa sam zaboravio na batine koje sam pokušao zbog nje.

Jasnina mama je servirala večeru. Dragan me odmjerio nekoliko puta. Bilo mi je neugodno, ali je zveket žlica normalizirao situaciju, očigledno smo svi bili gladni.

- Josipe, je li se tebi Jasna izvinula za onaj slučaj, je li te pozvala kod nas kući?

Odgovorio sam potvrdno i rekao da nisam našao vremena posjetiti ih prije. Jasna je predložila da nas četvero izađemo prošetati dok još ima dana. Dobili smo zeleno svjetlo. Nas dvoje smo se odmah izdvojili i produžili jednom stazom kroz šumu, a njih dvoje su usporili hod. Šuma nam je bila svjedok da smo se odmah čim smo skrenuli sa stazice krenuli stiskati i ljubiti do iznemoglosti. Jasna je tvrdila da bivšeg momka Ferida nije vidjela otkad me pretukao jer ona to ne želi, a i roditelji su joj zabranili.

Pitao sam Jasnu zašto se ne preziva Vasić kao i njezin otac.

- Prije dvadeset godina upoznali su se mama i tata, na jednoj planini, jer su oboje planinari. Iz tog ljubakanja rodih se ja, a oni se još nisu bili ni uzeli. Mama nije smjela reći s kim je zatrudnjela. On je bio, a i sad je vojno lice, a mamini roditelji su konzervativni i nisu htjeli ni čuti za tamo nekog Srbina oficirčinu. Kako majka priroda ne zna za te razlike, tako sam ja zahvaljujući tome došla na ovaj svijet. Trebalo je dosta godina da dedo i nana prihvate mog oca kao zeta. Ipak, kad su shvatili koliko je to dobar, plemenit i ljubazan čovjek promijenili su mišljenje, ali mene su već bili upisali na svoje prezime Begić. Uskoro ću biti Vasić, a oni neka pričaju šta žele.

* * *

Počela je nova školska godina. Maturant sam, još malo pa svoj čovjek, kako su nam govorili profesori: - Uči, završi školu i budi svoj čovjek!

Slušao sam profesore, učio, pročitao svu propisanu lekturu i brdo drugih knjiga. Želio sam biti makar malo bolji od oca, ne opijati se i ne praviti probleme sebi niti drugima.

Bio sam i ranije odličan učenik i takav sam ostao, odnosno odličnim završio saobraćajnu školu. Školska je godina prošla k'o lijepi san. Ustvari za mene i jeste bila poput sna.

Mirjanina mama je rekla da nas dvoje možemo početi izlaziti skupa kad Mirjana završi osmi razred. Taj uvjet se ispunio, ali ona nikad nije znala da smo se mi viđali, ljubakali i prije.

Otada smo mogli izlaziti i službeno. Prijala nam je tišina i mjesta gdje smo sami, daleko od očiju drugih. O Mirjaninom prijedlogu da je odvedem na neko daleko mjesto i da ostanemo tamo cijeli dan, razmišljao sam puno. Prirodu volimo oboje, šuma i cvjetnih livada ima puno iznad Zenice.

Svanulo je lijepo nedjeljno jutro. Sunčeve zrake su najavljivale topao lipanjski dan. Oko deset sati, po dogovoru,

krenuli smo u livade obrasle mladom travom i cvijećem. Zaustavili smo se na jednom proplanku, prilično visoko iznad Zenice. Stvari smo odložili uz sami rub šume, tako da imamo i hlada kad sunce pođe peći oko podneva.

Raširio sam deku po travi. Skinuli smo višak odjeće, ostali smo samo u šorcevima i majicama. Željeli smo se sunčati. Poslije kratkog vremena Mirjana me uhvatila za ruku, privukla sebi i rekla da me voli i da želi biti samo moja.

Poljubio sam je, privio uz sebe i jako je stisnuo. Na par minuta smo šutjeli, privijeni jedno uz drugo. Osjećao sam veliku ljubav s njene strane, a i moje srce je gorjelo i kucalo za nju. Ljubio sam joj usne i vrat, nježno... U početku me uplašeno gledala, a onda zatvorila oči. Osjećao sam drhtaje njenog tijela i tihe šaptaje, izgovarajući riječi - Ljubi me, ljubi...

Svukla je majicu, prvi put sam vidio njene nabrekle grudi. Uzela je moje dlanove i prislonila ih na njih.

- Osjetiš li kako moje srce ludo udara za tobom. Smiri ovo srce... smiri...

Gorjeli smo, slatki strah se nazirao u njezinom pogledu.

Krik mlade ptice se prolomio šumom. Nakon toga u njenim očima sam promatrao bijeli oblak kako plovi beskrajnim plavetnilom.

*

Otac me nije nikada pitao imam li djevojku i ne znam šta mu je bilo kad je došao kući jedne subote i ljutito upitao:

- Josipe, zabavljaš li se ti s onom balavicom? Ne znam ni kako joj je ime. Vidio sam te skupa s njom prije nekoliko dana. Držite se za ruke i smijete jedno drugome.

Potvrдно sam odgovorio i dodao kako je volim već duže vremena i da će mi najvjerojatnije biti žena. Otac je naprosto poludio:

- Izabrao si kćer one kučke Jadranke, žene koju mrzi cijela Zenica; ćaća joj je četnik i vara nepismeni svijet, to znaju svi! Čitava im je obitelj lopovska. Zato ti velim, bježi iz njihovih kandži dok ti nije kasno!

Pričekao sam dok završi, dok završi čovjek koji je stotinu puta gori od najgoreg ikad rođenog Ostojića.

- Oče, završio sam srednju školu odličnim uspjehom, kao najbolji učenik u razredu. Nikad mi nisi došao na roditeljski, niti si me upitao, treba li mi novac za bilo što. Da nije bilo mame, ja bih bio baraba kao što si i ti. Zato sam učio, čitao i čitao. I otkuda ti pravo spominjati Ostojiće. Nikada nisu napravili nikakvu svinjariju da im se svijet skuplja i smije, kao što se skuplja oko tvoje kuće kad dovedeš kurvu i tjeraš mamu da joj pravi večeru, dok nemamo ni za 'germe' u kući. Ušuti za sva vremena, inače ću te ja ušutjeti! Ti si kriv za sve naše nevolje. Prodao si sve i propio, propustošio s kurvama i ofajlama. Brat ti se nije nikada javio, ne znaš ni je li živ. Zar te savjest ne peče?

I dok sam vikao na njega, on skoči preko vrata kao da je ofuren ključalom vodom.

Cijeli se život skupljalo u meni, ta nepravda, zlo koje nam je činio i sad kad sam postao svoj čovjek on mi došao dijeliti savjete s kim ću se viđati i hodati. Mama mi je poslije nekoliko dana rekla da ga je vidjela onog dana kako plače na krevetu. Njegovo kajanje mi ne znači ništa. U krajnjem slučaju on mi i ne treba.

* * *

Dva mjeseca su prošla od završetka srednje škole. Tražio sam posao u nekoliko poduzeća u Zenici, ali bez uspjeha. Nisam se ni ljutio, bio sam mlad, svjestan da nemam prakse. Onda mi je palo na pamet da bih mogao odslužiti vojsku, kad već nema posla. Otišao sam u vojni odsjek i ponudio se, ali rekoše da zakasnih tu već. Poslije dugog razmišljanja što učiniti, sjetio sam se Jasninog oca Dragana.

Nakon onog druženja na Vlašiću, Jasnu sam viđao u gradu puno puta, ali smo bili skupa samo tri puta. Osim poljupca i lijepih riječi ništa drugo nije bilo među nama. Održavao sam kontakt, kao da sam znao da će mi trebati. Pozvao sam je i predložio da izađemo. Radosno je prihvatila. Mirjani sam rekao za taj sastanak, jer sam Mirjanu stvarno volio, a Jasnu trebao.

U kafiću 8888 našli smo se u zakazano vrijeme. Bila je točna, lijepo izgledala, veselog izraza na licu, blistala je od sreće. Odmah je požurila pohvaliti mi se upisom na medicinu u Sarajevu. Bilo mi je drago čuti tako nešto, čestitao sam i poželio da postane dobra doktorica. Dodao sam - Ti na fakultet, a ja u vojsku ako mi pomogne tvoj tata - pozvala je Dragana da

dođe u kafić. Brzo je došao. Nisam želio Dragana puno zadržavati, te sam odmah počeo:

- Druže Dragane, trebam Vašu pomoć... završio sam srednju školu, tražim posao i nisam ga našao, pa velim da ne dangubim, htio sam odslužiti vojsku dok čekam. Želio bih služiti što bliže Zenici, naravno ukoliko je moguće. Nemojte se puno mučiti, zahvalan sam i ako se ne može ništa napraviti.

Kad me saslušao, rekao je:

- Vidim da se vas dvoje lijepo pazite i zabavljate. Jasna je upisala medicinu u Sarajevu. I tebi ću srediti da služiš u Sarajevu. Šest mjeseci ćeš imati obuku, a poslije, vidjet ćemo, možda budeš vozao komandanta kasarne, moga dobrog prijatelja. Tri mjeseca ćeš biti na praksi u Kiseljaku, poslije ćeš uživati, moći ćeš se viđati češće s Jasnom, dobit ćeš specijalnu dozvolu za izlaske iz kasarne u grad.

Bez dodatnih objašnjenja, rekao je da budem spreman za odlazak 1.10., te da mu trebam još donijeti rodni list i diplomu Saobraćajne srednje škole. Platilo je naš račun i otišao.

Mene je obradovao, a ujedno i iznenadio konstatacijom da se nas dvoje zabavljamo. Pitao sam Jasnu:

- Smatraš li ti Jasna ovo naše druženje zabavljanjem? Tvoj otac izgleda misli da mi hodamo i vjerojatno mi iz tog razloga želi pomoći.

- Moj tata je dobar čovjek, on ti želi sigurno pomoći bez ikakvih uvjeta. On ne zna da li se mi zabavljamo ili ne, jer im ja o tome nisam pričala, ustvari, i ja ne znam da li se mi zabavljamo. Vidjela sam te s jednom mladom djevojkom u šetnji, mislim da ti je to sestra, jer znam da imaš tri lijepe sestre.

Ukoliko ti je to i djevojka, ja se ne ljutim jer nismo ništa dogovorili u vezi nas.

Prešutio sam njenu konstataciju, jer mi je bilo stalo ići u vojsku i to odslužiti. "Što se mora, nije ni zóra", veli stara poslovice, pa tako i ja mislim.

*

Prvog dana mjeseca listopada 1979. godine u 13 sati javio sam se u vojarnu Maršal Tito u Sarajevu. Sve je bilo kako je kapetan Dragan Vasić rekao. Za tri mjeseca završio sam tečaj i sve ispite dao dobrim uspjehom. Prva praksa od tri mjeseca bila je u istoj vojarni, a druga tri mjeseca u vojarni u Kiseljaku. Taj gradić mi je ostao u lijepom sjećanju. Ljudi su veoma ljubazni prema vojsci, a pogotovo djevojke.

Kreševo također neću nikad zaboraviti. To je varošica udaljena od Kiseljaka dvanaest kilometara. U vremenu od tri mjeseca boravka u Kiseljaku, često sam bio na igranci u Kreševu. Viđao sam se s jednom Ljiljanom koja je bila lijepa kao ljiljan. I znate ono da vojnik sve obećava dok ne poljubi, a onda se ispari bez traga. Ovog puta se nisam mogao ispariti. Poslije mog obećanja da ću opet doći, a nisam došao, Ljiljana je došla u vojarnu i tražila me. Otada je svako malo dolazila. Ja nisam bio zainteresiran za vezu za razliku od nje koja se zaljubila u mene. Sreća pa su me vrlo brzo vratili u Sarajevo, gdje sam po preporuci kapetana Dragana vozio pukovnika Jakšića. Pukovnik je bio dobar čovjek i ne previše zahtjevan. Puno mi je pričao o Draganu Vasiću i njihovim doživljajima dok su bili klasići. U Sarajevu sam također imao jednu vojničku ljubav. Zvala se Sanela i bila je bogata, uvijek je plaćala piće

i sve drugo kad bi izašli. Ne znam što se događalo, jesam li bio tako neodoljiv, ali se i ona skroz zaljubila. I nju sam morao početi hladiti, jer je napominjala da ostanemo u vezi i nakon što se skinem.

Jednom prilikom je dolazio kapetan Dragan i pozvao me da se vidimo, sreća nakratko, pa nije stigao ništa pitati za Jasnu. A Jasnu sam vidio tek dvaput i to na kratko i na KPS-u. Nismo izlazili u grad. Nekako su nam se putevi razišli. Nisam je pitao detalje, ali sam pretpostavio da se zaljubila u nekog kolegu studenta. Kad ti je lijepo i vrijeme brzo prolazi. Nikad mi nije bilo dosadno. Svaki dan sam sve više shvaćao značaj učenja i izgrađivanja. Zato sam puno čitao i širio vidike.

Brzo je prošlo tih osamnaest mjeseci u vojsci. Vjerujte da sam puno naučio o nekim stvarima o kojima nikad prije nisam uopće razmišljao. Nikad kod mame nisam napravio krevet, a u vojsci svaki dan i još stekao naviku raditi to poslije i kod kuće. Također sam usvojio naviku za sklanjanje i pranje suđa poslije jela, čišćenje cipela, čišćenja prostorija u kući i oko kuće, svakodnevno pranje zuba i još puno toga. Nekako sam osjećao da sam odrastao i osamostalio se.

Mirjani sam pisao često, dolazio kući pet puta, jednom na odsustvo i četiri puta za vikend budući da mi je bilo blizu, a pukovnik Jakšić mi je to bez problema odobravao. Mirjana mi je za vrijeme služenja dva puta došla u posjetu. Završila drugi razred medicinske škole, ono ljeto kad sam se skinuo.

* * *

Odmah po povratku u Zenicu, poslije odsluženja vojnog roka, odlučio sam otići kod kapetana Dragana i zahvaliti mu na velikoj pomoći. Moje beneficije u odnosu na ostale kolege vojnike su bile ogromne. Mama mi je predložila šta ću im kupiti, buket cvijeća za Draganovu suprugu, a Draganu jedan lijepi ilustrirani putopis o Americi. Birali smo u granicama naših mogućnosti. Mama je uštedjela nešto novca, uštedjela da mogu kupiti civilku. Ja sam također uštedio nešto sitno od svoje vojne crkavice.

Kupio sam darove i krenuo. Nekoliko sekundi poslije pritiska na dugme zvona ulazna vrata su se otvorila. Nisam očekivao Jasnu, mislio sam da je u Sarajevu. Toplo su me pozdravili njezini roditelji i zaključio sam da se ta ljubaznost uči, ali da se s tim treba i roditi. Pade mi na um neotesano ponašanje moga oca i skoro da pokvarih raspoloženje kod ovih dobrih ljudi. Brzo sam se utopio u srdačnu atmosferu njihovog obiteljskog doma.

- Josipe, je li bilo kako sam ti rekao? Je li te pukovnik Jakšić pazio kao dijete?

- Kapetane, hvala Vam do nebesa, hvala Vam na Vašoj ljubaznosti i ovom toplom prijemu. Divna ste obitelj. Što se tiče vojske, bilo mi je prekrasno. Naučio sam dosta toga, usvojio naučeno i evo odmah primjenjujem kod kuće, pomažem mami i sestrama. Do polaska u vojsku ništa nisam znao uraditi, a sad radim sve i ništa mi nije teško. Još jednom Vam hvala za sve, a ja ću se jednog dana pokušati odužiti. Tražim posao i ako Bog da kad pođem raditi, olakšati ću život mami koja čisti tuđe kuće da bi školovala sestre. Moj otac je samo na papiru otac, on se izgubio u vremenu i prostoru. Spominjući oca glas mi se počeo mijenjati, pa sam htio što prije izaći da me emocije i bijes ne preplave. Pozdravio sam se i otišao kao metak niz stepenište.

Mama je jedva čekala da se vratim, željela je čuti kako je prošao susret, mislila je da ću pitati Dragana da mi pomogne naći posao. Bilo me stid odmah dosađivati. Nastavio sam tražiti posao.

Jedno jutro zazvoni telefon i mama se javila, čim je čula ime Dragan, slušalicu je meni dala. Na telefonu je bio kapetan Dragan. Pozdravio sam ga. Pitao me ako mogu doći večeras u devetnaest sati u kafić 8888. Potvrdio sam dolazak.

Puno sam razmišljao o razlogu susreta. Čak sam sumnjao da nije što u vezi Jasne i mene.

Došao sam u zakazano vrijeme. Minut kasnije došao je i Dragan. Ispričao se što nema puno vremena i samo što je naručio piće, počeo je:

- Josipe, imam dva prijedloga za tebe. Prvi je da radiš kod nas u kasarni Zenica na održavanju vozila, a drugi prijedlog je da radiš u Centrotransu u poslovnoj jedinici Zenica. Tu

bi bio dispečer za početak, a kasnije, naravno ako budeš vrijedan, možeš postati šef poslovnice. Eto to sam ti imao reći, na tebi je da izabereš. Prethodno mu ništa nisam sugerirao da mi traži posao, ali je čovjek osjetio i znao što mi je najpotrebnije. Čudesan je taj Dragan.

Bez puno razmišljanja odabrao sam Centrotrans.

* * *

Vraćajući se sa sastanka s Draganom, ni sam ne znam koliko sam puta ponovio - Hvala ti, Bože!

Nećemo više morati moliti novac za hranu od onog sile-džije. Ta riječ je blaga za njega. Otkako sam ojačao, ne smije nas tući, ali verbalna maltretiranja mogu biti bolnija od fizičkih. Mislim da je došao kraj i jednom i drugom.

Zatekao sam mamu kod kuće i rekao joj za posao. Briznula je u plač od sreće. Jedva sam je smirio. Poslije kratkog vremena, došle su i sestre. Nije bilo kraja radosti zbog moga posla. I dok smo se tako veselili i maštali, stvarali nove planove, otac je povirio u dnevni boravak. Svi smo ga ignorirali, primijetio je to i vratio se. Pozvao je najmlađu sestru Janju i upitao čemu takvo veselje. Rekla mu je da sam dobio posao. Okrenuo se i otišao u kafanu.

Najsretniji sam bio dok sam bio u vojsci i dok ga nisam nikako viđao. Mama mi je rekla da im za to vrijeme nije dosađivao, ništa uzimao, a niti puno davao. Dva puta je dao mami neki sitniš. U zadnje vrijeme, puno mi ljudi priča o njegovim dugovima i tučama po gostionicama.

Pripremio sam papire za posao, radna knjižica, rodni list i diploma srednje škole. Predao sam u poslovnicu

Centrotransa 15.10.1981. i za tri dana počeo raditi kao dispečer. Mojoj sreći nije bilo kraja. Dispečerske poslove sam učio u školi i nisam imao puno problema uputiti se u posao. Bio sam više nego dobar. Draganu je također bilo drago, jer me on preporučio. Plaćom sam bio prezadovoljan, čak su mi treći mjesec dali povišicu od dvadeset posto.

U našoj kući se osjetila moja plaća. Mama i sestre su kupovale neke suvenire i dijelove namještaja, te ukrasili naš dnevni boravak. I na hrani se vidjelo, mama je bila sposobna da od malo novca kupi dobre namirnice i napravi ukusnu hranu. Otac je veoma rijetko navraćao, to nam je svima odgovaralo. Ne znam gdje je u međuvremenu prebivao.

Sestra Ruža je bila četvrti razred medicinske škole. Imala je momka koji se nije odmicao od nje, kao i ja od Mirjane. Sestra Kata je išla u drugi razred ekonomske škole, a Janja je završavala osmogodišnju školu. Sve je krenulo kako valja, izuzev oca koji nije htio u naše redove.

Mirjana je također završavala drugi razred medicinske škole. Svaki dan sam je viđao makar jednom, tjedno smo izlazili dva puta u disko ili u kafić. Ako me osuđujete zbog Jasne, Ljilje iz Kreševa i one bogatašice Sanele iz Sarajeva, imate pravo. Međutim, niti s jednom nisam imao nešto ozbiljno ili pravi seks, morao sam nekako prekratiti vojničke dane. Jasna mi se otvoreno nudila, ali ja nisam htio jer sam bio s Mirjanom i nju volio.

Mirjana je jedina osoba koja razumije moju situaciju; moju brigu za mamu i sestre, probleme s ocem. Čak mi se divi da to sve tako dobro podnosim, a pogotovo mi se dive njeni roditelji. Sad kad radim, lakše se diše.

* * *

Poduzeće me jednom prigodom poslalo u Zagreb na autobusni kolodvor da potpišem neke ugovore u svezi pristajanja naših autobusa na tom kolodvoru. Putovao sam našim Centrotransovim autobusom. Od Zenice do Zagreba je bila velika gužva. Po dolasku sam obavio posao i prvim se autobusom, kasno u noći, vraćao u Zenicu. U tom autobusu je bilo samo nekoliko putnika. Mogao si spavati koliko si htio. Ne znam razlog, ali nikako nisam mogao zaspati. Misli lutaju na sve strane. Ponekad su obojene u ružičasto, ponekad u crno, pa pobjegnu od mene, lutaju po svijetu i opet mi se vrate.

Ležao sam na sećiji, a na sjedištu ispred sećije sjedio je jedan prosijed i ozbiljan čovjek. Lice mu je bilo zategnuto, ali ga je odavala sijeda kosa. Sve u svemu, izgledao je dobro i vitalno. Usudio sam se upitati nepoznatog gospodina:

- I vi ne možete zaspati?

Gospodin je prihvatio i sasvim tiho da ne probudi druge putnike odgovorio:

- Razmišljam o kratkoći vremena koju sam dobio za obranu doktorske disertacije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ja sam iz Sarajeva, profesor sam filozofije, imam rad na

temu grčkih filozofa. Za petnaest dana. Ostalo je toga dosta za pročitati. Znaš mladiću, što god više čitaš i više znaš, tek saznaješ da ti je znanje skromno. Lepeza znanosti je toliko velika i široka. Ne znam jesi li čuo za onu Sokratovu, kako tek znam da ništa ne znam. Obim njegovog znanja za ono vrijeme je bio ogroman, a on je spoznao da je to tek mala kap od cjelokupne znanosti. Možeš zamisliti koliko se poslije njega rodilo znanstvenika, filozofa, koliko su proširili znanost. I da si u stanju sve to obuhvatiti, opet shvatiš koliko si malen u dubljim promišljanjima o životu, ljubavi, psihologiji, logici, filozofiji, književnosti, svemiru, Bogu...

- Oprosti, nisam imao namjeru da te zamaram, ali evo ispade tako. Ako smijem biti slobodan i pitati... Tko si ti mladiću?

- Zovem se Josip, iz Zenice sam. Radim u poduzeću čiji je ovaj autobus. Završio sam Srednju saobraćajnu školu u Zenici prije dvije i pol godine i volim puno čitati.

Stao sam, jer nisam znao što još reći tako pametnom čovjeku. To ga je zainteresiralo, pa je nastavio:

- Dobro je čitati. Kad se više čita, počneš raspoznavati dobre i loše knjige. One loše u kojima nema pozitivne pouke za život napusti, nemoj ih čitati. Vjerojatno si primijetio kako knjiga otvara um. Što budeš više čitao sve više ćeš spoznavati, razvijat će ti se logika, brže ćeš zaključivati i shvatit ćeš da je život duga staza po kojoj je prostrto trnje i ruže; na toj stazi ima puno bregova, dolina, rupa, krivina, provalija... Moraš shvatiti da to trnje nije namijenjeno samo tebi, ni ruže nisu namijenjene samo tebi, kao niti provalije. Tjelesni razvoj održavaš fizičkim aktivnostima i hranom, a umni razvoj učenjem

i čitanjem. Na životnom putu svega ima. Dakle, naš um koji zna razmišljati signalizira nam ako ćemo zagaziti u trnje, ako ćemo upasti u provaliju. Mislim da znaš šta znači trnje u ovom kontekst, kao i provalija. Nije čekao moj odgovor, počeo je samo odgovarati. Trnje i provalija su životni problemi. Slično je i s igranjem šaha, svaki potez mora biti promišljen, tako i svaki potez u životu mora biti promišljen. Ako pogriješiš, izgubiš partiju. Ako pogriješiš u životnim potezima, napraviš sebi i drugima probleme. Zato uvijek polako, sigurno i dobro promišljeno vuci svoje poteze.

Kondukter je najavio Zenicu tako da sam morao izaći i tek zažalih što nisam uzeo adresu i saznao ime onog filozofa. Čovjek je doista pametan i dade mi korisne savjete za život. Dakle, moram misliti da ne stajem u trnje, ne upadnem u provaliju, moram razmišljati. Da bih dobro razmišljao moram čitati i čitati dobre knjige.

* * *

Godine 1989. napunio sam dvadeset i osam godina. Otkad sam se zaposlio prošlo je osam godina. Puno se toga izmijenilo. Prvo, ja sam napredovao u poslu, zamjenik sam šefa poslovne jedinice Zenica. Starija sestra se udala u Brajkoviće. Našla je dobrog čovjeka. Već imaju dvoje djece. Oboje rade i pristojno žive. Udala se i sestra Kata, ona je otišla za srećom u Ljubuški. Njezin muž ima privatno poduzeće. Imaju jedno dijete. Prijateljica Jasna je već davno završila medicinu i radi kao liječnica opće prakse u zeničkoj bolnici. Bio sam na obrani njezinog diplomskog i proslavi nakon toga. Pozvao me njen otac Dragan. Održao sam kraći govor, gdje sam joj zaželio svako dobro i napredovanje u struci, također sam se pred svima, zahvalio Draganu na pomoći za posao. Jasna se vjerala s jednim kolegom s faksa i mislim da je njezinim roditeljima konačno bilo jasno kakvi su odnosi između nas dvoje.

Mirjana je davno završila medicinsku školu, ustvari 1982. godine. Dvije godine je čekala posao i konačno se zaposlila u Domu zdravlja u Zenici. Za njezin posao je pomogao kapetan Dragan koji je u međuvremenu postao kapetan prve klase. Mirjana i ja se redovno viđamo, volimo se i poštujemo.

Cijela Zenica zna za našu ljubav, tako da se više nitko ne nabačuje ni meni niti njoj. Ponekad mi Mirjana prigovara zbog ženidbe, jer njoj prigovara njezina mama:

- Vodate se k'o slijepci, okončajte to već jednom brakom, ako se već toliko volite! Dok ste mladi trebate imati djecu. Ako ne želite živjeti kod Josipovih, živite ovdje kod nas, ima slobodnih soba.

Mirjana je jedino dijete kod Ostojića. Na majčine primjedbe je većinom šutjela, ali bi onda meni predbacivala. Ja sam razmišljao da nam je lijepo i zašto se zamarati bračnim pitanjima. Ipak, počeo sam razmišljati o ženidbi u zadnje vrijeme. Ipak kad mi na um padne da trebam oca upoznati s time, te ga pitati da stanujem gore na katu, ja to nikako ne mogu. Ustvari oca slabo i viđam, i kad ga vidim pravim se da ga ne vidim. On više nije dosadan, dođe, ako mu mama da što pojesti, pojedje, prespava i ode rano da ga nitko i ne vidi. Bože, bojim se da se ne sretnemo nekad kad se napije. Ako još jednom počne onako psovati kao kad je čuo da se zabavljam s Mirjanom, tko zna na što će to izaći.

Na jednom izletu na Vlašiću, Mirjana i ja smo se prepustili slasti i strasti, ustvari, strast nas je odvela u raj zemaljski. Uživali smo i opili se ljubavlju. Predali smo se jedno drugom i nismo se htjeli buditi iz tog zanosa...

Za petnaest dana, test za trudnoću je potvrdio da je Mirjana trudna. Malo smo razmišljali i odlučili da ćemo se ženiti.

Mirjana nije imala nikakvih problema zbog trudnoće, normalno je radila, jela, kretala se, veselila se, a pogotovo kad je saznala da je sin, radovala se zbog mene, mada je meni bilo svejedno je li sin ili kćer.

Pet mjeseci trudnoće je prošlo i trebalo se vjenčati. A gdje živjeti? Konačno sam pristao da mama upita oca da stanujemo na katu, gore su dvije prazne sobe, sestre su se udale. I mama je pitala. Odgovor je bio pozitivan, bez ikakvih prigovora i uvjeta. Za mjesec dana smo stali pred matičara, rekli da, napravili malo sijelo za prijatelje i uselili se na prvi kat očeve kuće. Oca i dalje slabo viđam, kasno dolazi, rano odlazi i tako stalno. Nije bio na sijelu, jer ga nisam vidio da ga pozovem, mada, ruku na srce i da sam ga vidio, ne bih ga zvao, bojao bih se da nam ne napravi svinjariju.

Hvala Bogu, sve ide po planu. Zadovoljna Mirjana, ja isto i svi ostali sretni su zbog krunisanja naše ljubavi bračnom zajednicom. Punica često posjećuje kćerku, a kako i ne bi kad joj je jedinica i diše za nju.

Često se sjetim filozofa iz autobusa i njegovog šahovskog polja. Pa planiram i pravim prave poteze u životu, sve ide k'o po loju, dok jedne večeri otac nije došao pijan k'o zemlja i odmah počeo paljbu zbog četnikuše u njegovoj kući. Odmah sam skočio na noge. Otac je nastavio, iako ga je majka preklinjala da šuti. Ružne riječi su odzvanjale Gornjom Zenicom. Bila je večer, pa se daleko čulo. Mnogi susjedi su izašli u svoja dvorišta, na balkone, vrata i prozore. Izletio sam na vrata, otac je grubo odgurnuo majku na zemlju i nastavio:

- Četničko kopile se neće roditi u mojoj kući!

Na te riječi, zgrabio sam kuhinjski nož, stavio ga u zube. Skočio sam s balkona i nasrnuo na oca. Nekoliko susjeda je brzo reagiralo i odvojilo me, skinuli me s oca, inače bih ga zaklao. Čuo sam maminu vrisku:

- Nee sine, pusti ga Bogu na istinu!

Pomislio sam, možda je Bog digao ruke i prepustio ga meni da mu sudim. Zamahnuo sam jako iznad glave i do balčaka zabio nož u zemlju pet centimetara od njegovog vrata. Ipak sam ga zbog majčinih riječi ostavio Bogu na istinu. U tom su ljudi navalili i razdvojili nas.

Netko je nazvao policiju. Odveli su nas na saslušanje. Ostao sam pola sata, a oca su zadržali duže, desetak dana. Nisu ga držali samo radi toga, puno je bilo tužbi na njega od drugih ljudi i ugostitelja. Dobro je ohladio guzicu u podrumu zatvora. Nakon toga, nikad se više nije vratio u kuću, sve dok sam ja bio tu.

Par mjeseci nakon toga Mirjanu su ukočili trudovi. Susjed ju je odvezao u bolnicu, jer ja nisam bio kući. Čim su mi javili otišao sam u bolnicu i bio uz nju sve dok nije zakmečao mali Goran. Dvije bake su cvale od sreće, kao i djed Ostoja. Drugi djed mu vjerojatno nije ni čuo da se mali rodio. Mama Mirjana je bila najsretnija od svih, jer je na svijet donijela zdravo, muško dijete. Ja sam samo ponavljao: - Isti k'o ja!

* * *

10.11.1991. godine proslavili smo drugi rođendan našeg sina Gorana. Bila je nedjelja tako da su došli svi koji su bili pozvani, kumovi, uža obitelj i prijatelji. Među njima je bilo ljudi skoro svih vjeroispovijesti i nacionalnosti koji žive u Zenici. Mirjana je iz miješanog braka. Goranovi kumovi na krštenju su katolici, kumovi koji su rezali kosu su muslimani, jedna obitelj Ostojića koji su se htjeli kumiti s nama su pravoslavci, pa se zovemo kumovi, iako se nismo kumili. Zenica je bila izmiješan grad. Zbog jakog gospodarskog značaja i razvitka tu su došli radnici iz mnogih krajeva Jugoslavije. Meni se činilo da su se ti narodi različitih vjera voljeli. Možda je to bila samo gluma ili se tako moralo. Ipak mislim da nije bila gluma. Tko koga može natjerati da voli. Obični ljudi su se voljeli, političari su vjerojatno glumili toleranciju i snošljivost i jedva dočekali da se narodi zavade kako bi zauzeli dobre političke položaje.

Na proslavi drugog Goranovog rođendana također je bilo veselo. Orila se pjesma uz zvuke harmonike. Kumovi su kitili harmoniku, a i darivali kumče. Mali već trčkara okolo i smijulji se gostima, dok ponosna mama bdije nad njim i na svaki njegov osmijeh, ona zablista kao da je sunce ogrije.

U pauzama kad je harmonikaš odmarao svoje grlo i prste, započele su čudne teme, teme koje su se šaputale, teme u koje nitko nije puno vjerovao, ustvari vjerovalo se jer se vidjelo što se dogodilo u Sloveniji i Hrvatskoj. Slovenci su potjerali JNA i proglasili neovisnost. Hrvatska je isto izglasala neovisnost odmah poslije Slovenije, ali stanje se zakompliciralo puno više nego u Sloveniji i rat je uzimao svoj danak u ljudskim žrtvama i materijalnim dobrima. U BiH žive svi narodi i narodnosti, tko će se od koga odvojiti, osamostaliti, to je nemoguće i nitko nije vjerovao u eventualne sukobe i podjele. Bilo je već kasno za harmoniku, a političko razglabanje podgrijano alkoholom, zamijenilo je pjesmu. Neki strah se počeo uvlačiti u ljude. Nisam vjerovao u raspad Jugoslavije, niti Bosne i Hercegovine, ali to se polako dešavalo.

Različiti povjesničari tumače raspad Jugoslavije na različite načine. Svatko ima pravo na svoje viđenje stvari.

Jedni smatraju da je raspad Jugoslavije započeo kad su Slovenija i Hrvatska proglasile svoju neovisnost, a drugi kad su Srbija i Crna Gora preostale članice krnje Jugoslavije proglasile novu državu pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija.

Drugi opet smatraju da je raspad počeo 1989. kad je bila promjena Ustava Srbije. Tim Ustavom je oduzeta autonomija Vojvodini i Kosovu. Ta stavka iz Ustava je donijela krizu na federalnoj razini.

Treći smatraju da je raspad završen tek Daytonskim sporazumom 1995. odnosno raspadom državne zajednice između Srbije i Crne Gore 2006., a neki čak smatraju kraj raspada odcjepljenjem Kosova 2008. godine.

Mnogi povjesničari tvrde da je ponašanje pojedinih političara i njihova dominacija nad jugoslavenskom federacijom izazvala nestabilnost i želju za osamostaljenjem. Raspala se Jugoslavija, raspadala se Bosna i Hercegovina, bilo je puno žrtava. I ja sam podnio svoju žrtvu, a da nisam nikome ništa skrivio.

* * *

Crni oblaci se nadvili nad BiH, a mi nismo vjerovali da će iz njih početi udarati gromovi. Dvije godine političari se sastaju u mnogim gradovima Jugoslavije i dogovaraju se o mirnoj transformaciji društva, o prelasku u labavu konfederaciju, o "podjeli" BiH. A nikako da se dogovore, mislim da su medvjede spremili tamo, dogovorili bi se. Ustvari, oni se nisu htjeli dogovoriti, svatko je imao svoje planove za svoje zalogaše.

Slovenija se odvojila, ali nečija politika se nije mogla pomiriti s neovisnošću Hrvatske i BiH.

U početku su otpor JNA u BiH davali Hrvati i bili su dosta uspješni u odbrani svojih domova. Kasnije su se usprotivili i Muslimani i ne znam točno šta se desilo da se zavadimo i pođemo međusobno ratovati. Bio je veliki pakao, ratuje svatko protiv svakoga i tako sve do Washingtonskog sporazuma, kad su Muslimani i Hrvati prestali ratovati jedni protiv drugih, te do Daytonskog sporazuma koji je zaustavio rat u našoj zemlji.

Puhali su čudni vjetrovi, predosjećao sam veliku oluju. Osjećao sam da trebam nešto poduzeti, ali nisam znao šta točno. Odlučio sam nazvati kapetana Dragana i pitati ga za

savjet. Javio se neki rođak od Draganove žene i objasnio da on čuva njihovu kuću. Zamolio sam ga za Draganov broj telefona. Dao mi je broj za koji nisam primijetio da je broj za Srbiju. Iste večeri sam nazvao. Javio se Dragan i bio presretan što me čuje.

- Otišao sam prije četiri mjeseca iz Zenice i smjestio se u Beogradu. Radim u jednoj kasarni. Žena ne radi, ali je zato Jasna dobila posao kao doktorica opšte prakse. Promijenila je prezime u Vasić. Svašta se valja iza brda i najbolje bi ti bilo da potražiš negdje utočište.

* * *

Čuo sam da su se moji Hrvati organizirali u skoro svim mjestima BiH za obranu i da se ta organizacija zove skraćeno HVO. Organizirali su se sigurno i u Zenici. Mene nitko nije zvao. Moja žena je iz miješanog braka, pa me možda zbog toga nisu zvali.

Jednog dana dođoše mi kući neki vojnici i rekoše da su iz Armije i da pođem s njima. Odveli su me u podrum muzičke škole gdje je bilo pritvoreno pedesetak ljudi. Po podu je bila prostrta slama, nije bilo nikakvih deka i jastuka. Svi su šutjeli ili šaputali tako tiho da nisi mogao razumjeti šta se priča. Bila je rana jesen, napolju je bilo toplo, ali u tom podrumu hladno. Prvu noć nisam oka sklopio.

Ujutro su donijeli čaj i tanku šnitru kruha. Čaj je bio bez ikakvog okusa, ali je bio topao, pa je stomak malo proradio. Jednog po jednog zatvorenika vodili su na saslušanje. Ja sam na red došao oko jedanaest sati. Odveli su me u jednu kancelariju. Pozdravio sam izgovarajući riječi dobar dan, ali nitko nije odgovarao, bilo ih je trojica. Jedan od njih me upita:

- Gdje je sjedište HVO-a u Zenici?

Odgovorio sam da ne znam. Jedan od njih priđe blizu i udari me iznenada u stomak rekavši - Znaćeš!

Kad sam povratio dah, onaj što me doveo, on me i vratio u podrum i uz put mi rekao - Znam te Josipe, krv ćeš propišati, kopile ustaško!

Učinio mi se poznat njegov glas. Kasnije sam čuo da ga zovu Aga. Sutra me nisu nikud vodili, mislio sam da je to kraj. Treći dan me opet odvedoše i opet isto pitanje i još puno drugih pitanja o HVO-u i HDZ-u i o ljudima koji ih vode. Ništa nisam znao, jer nisam bio ni u šta uključen. Ovaj put, dobio sam nekoliko udaraca opet u stomak. Treće, četvrto, peto, deseto, četrdeseto saslušanje i uvijek ista pitanja s puno više udaraca, šamara, šutanja tvrdim čizmama u leđa, stražnjicu, cjevanice. Bio sam crn, zelen, plav i žut od hematoma i udaraca koje sam dobivao samo radi pretpostavke da ja znam nešto o HVO-u i HDZ-u.

I tako pet mjeseci. I druge zatvorenike su tukli, mada neke malo manje. Došla je zima, hladno je, dobili smo po jednu tanku deku. Hrana je bila nikakva i skroz oskudna, dijete se ne bi moglo najesti. Pet mjeseci boravka u tom zatvoru me posve iscrpilo, skoro svaki udarac me rušio na pod, nisam više imao snage stajati. Spavati nisam mogao, grizla me misao o tome zašto sam ja nekome kriv za sukob Muslimana i Hrvata, za HVO u Zenici, za raspad BiH. Tolike udarce, toliko psovki, toliko vrijeđanja da sam ustaša, nacionalista, a nizašto. Nisam imao nikakve krivice. Oni koji su nas saslušavali nisu govorili svoja imena, ali sam zapamtio da su onoga što me najviše cipelario zvali Aga. Imao je nisko čelo i nekakvu konjuliku facu.

I hvala Bogu, točno poslije pet mjeseci torture u tom podrumu, prebaciše me u KPD. U odnosu na ono što sam proživio u tom podrumu, u KPD-u je bilo podnošljivo. Hrana dosta bolja, nitko me nije tukao, samo su obavljani razgovori. Zatvorenici su pričali da je i tu bilo strašnih tortura, ali kad je Crveni križ saznao i počeo redovito obilaziti zatvorenike, prestali su sa fizičkim izživljavanjima. Proveo sam tu još deset mjeseci.

* * *

Kroz dugu povijest ljudskog roda, ljudi ratuju zbog imanja, država, žena, političkih ideologija. Ratuju, ubijaju se, ruše izgrađeno, pa poslije toga opet grade i tako tisućama godina. Ispada da je ratovanje neminovnost u ljudskoj prirodi. Zbog čega je poginulo milijune ljudi, zašto je još više ranjeno, zašto je ogroman broj ostao bez domova, protjeran s ognjišta, iz svoje zemlje, te zašto su milijuni ljudi dobili batine poput mene na pravdi Boga. Rat u BiH je posljedica raspada Jugoslavije. Poslije Titove smrti dosta toga se počelo mijenjati. Trebalo je napraviti labavu federaciju, svakom narodu dati sva prava, kao što to imaju narodi u Sjedinjenim Američkim Državama, Federaciji Švicarske i mnogim drugim državama. Pravo da mogu, ako hoću vikati da sam Hrvat, Musliman, Srbin ili bilo tko drugi. Dati pravo za slobodu, ali i zabraniti da ugrožavam i vrijeđam slobodu drugog i dugačijeg od mene. Uvesti stroge zakone za vrijeđanje kao što je uvela Kanada. Mi smo sve porušili i napravili situaciju da se još više mrzimo. Grlati nacionalisti su iskoristili priliku i ostvarili svoje ciljeve. Posvađali ljude da se mrze do iznemoglosti, raselili ih da lutaju poput mene i traže svoj komadić mirnog neba u tuđini.

* * *

Dva dana prije četvrtog rođendana sina Gorana pustili su me iz zatvora. Najzaslužnija za to je moja Mirjana koja je po dolasku njemačke humanitarne organizacije CAP Anamuru Zenica prešla raditi kod njih, jer su tražili zdravstvene djelatnike. Mama i sestra Janja brinule su i pomagale oko malog dok je Mirjana volontirala s tom organizacijom.

Po dolasku u Zenicu, odbor ove humanitarne organizacije je donio kratko izvješće o stanju na području općine Zenica pod nazivom *Fundamentalizam u Središnjoj Bosni je stvarnost*, gdje su naveli:

Hrvatska manjina se progoni i pritvara, u bivšoj muzičkoj školi se zlostavlja i svirepo muči zatvorenike. Žene Hrvatice koje su kod gradonačelnika tražile da progoni i torture nad Hrvatima prestanu, rastjerane su suzavcem. U Zenici i okolici raste užasan pritisak bosanske vojske. Avet fundamentalizma se širi i postao je stvarnost u velikom dijelu Središnje Bosne. Sela u okolici Zenice sva su već etnički očišćena. Crkve i samostani izvana su netaknuti, ali je unutrašnjost obeščašćena i opustošena. Trebamo svjedoke, moralnu i humanitarnu pomoć. U Zenici smo dobili prostor za ljekarnu. Lijekove i hranu za

dojenčad ova organizacija može odmah dovesti u grad. CAP Anamur želi biti pozitivan znak u Zenici...

Cijelo naselje Gornje Zenice se čudilo zašto sam ležao u zatvoru petnaest mjeseci prav - zdrav i zbog čega su me toliko tukli. Moga punca Ostoju nitko nije maltretirao. Bio je raspoređen u radni vod i tamo je radio do kraja rata.

Poslije povratka iz zatvora teško sam došao sebi. Ustvari, toliko su mi utjerali strah u kosti da sam se bojao svoje sjene. Svako malo jače udaranje vrata bi me streslo do zadnje dlake na glavi. Mirjana je brinula o mom oporavku, donosila mi tablete protiv bolova i za smirenje. Mama mi je kuhala razne čajeve od trava koje je sabirala, pio sam ih gorke jer šećera nije bilo. Da mi se samo bilo naspavati. Nisam nikako mogao zaspati, iako sam osjećao strašan umor. Svaka me košćica boljela. Goranovi šišani kumovi su mi za Kurban Bajram donijeli peku mesa i ovnovsku kožu, tek oderanu i toplu i rekli da je privijem na golo tijelo i držim cijeli dan i noć, da će izvući uboje. Neugodno je vonjala na ovčji napor, ali poslije toga, bilo mi je malo lakše jer su crni podljevi krvi ubrzo nestali.

Po povratku iz zatvora, javio sam se Draganu Vasiću u Beograd. Ispričao sam mu što se događalo sa mnom i da želim sa ženom i djetetom što prije negdje otići. Dragan mi je isto sugerirao da je to najbolje rješenje i obećao da će se zauzeti što on bude mogao.

Bližio se Božić. Ja sam uglavnom bivao u kući, nisam smio vani, stalno sam mislio da će me netko opet strpati u zatvor. Kružile su stravične priče o mužahedinskim zločinima

u selima Dusina, Bilivode i Šušanj. Jedva da sam mogao slušati priče o njihovim ritualnim odsijecanjima glava, ruku i nogu, o ljudima za koje se govorilo da su nestajali u sivom dimu zeničkih pećnica.

Mirjana je stizala svugdje. Čak nam je pribavila i božićnu jelku. Punac i punica slave oba Božića. Lijepo da se ljudi vesele, samo da nije rata. Svaki dan se čuje pucnjava oko Zenice, a mene nitko ne zove niti mobilizira. Božić i Novu godinu smo proslavili u krugu obitelji. Jedine želje su bile da prestane rat. Ja sam imao još jednu želju, pobjeći negdje u inozemstvo iz ovog pakla.

Prvi dan Nove godine spavali smo do deset sati. Nismo bili još ustali kad je netko zazvonio na vrata. Mirjana je ustala u spavaćici i otvorila. Na vratima je stajao nepoznat čovjek u uniformi UNPROFOR-a, te joj dade neki koverat. Nešto je pričao, ali ga nisam ništa razumio. Otišao je, vidio sam kroz prozor da na ulici čeka patrolno vozilo. Mirjana je otvorila koverat. Sklonila se u ugao da vidi šta je unutra. A onda je uskliknula:

- Imamo let za Kanadu.

Zanimemio sam.

Unutra je bilo pismo Dragana Vasića, sredio nam je odlazak u Kanadu. Doznao je da Kanada prima bračne parove iz miješanih brakova i odmah nas je stavio na popis UNHCR-a. Ah, taj moj dobročinitelj Dragan. Ljudina. Veličina. Čovjek. Bit ću mu zahvalan do groba.

Mirjana je sredila da s Crvenim križem putujemo iz Zenice u Sarajevo u pratnji UNPROFOR-a. Odatle ćemo njihovim zrakoplovom letjeti za Beč 15.01.1994. godine.

II. dio

* * *

Izlazeći iz zrakoplova kojim smo doletjeli u Kanadu, vidjeli smo na vratima lijepu djevojku koja obavještava izbjeglice iz BiH da se krećemo skupa, odnosno da pratimo čovjeka s bijelom zastavicom koji je čekao u izlaznom hodniku. Kad smo se prikupili, bilo nas je oko šezdeset. Krenuo je ispred nas. Pratili smo ga. Došli smo do prostorije gdje je na traci stigla naša prtljaga koju smo prepoznavali i skidali svatko svoju. Poslije desetak minuta svi smo imali svoje stvari sa sobom. Zatim smo čekali dobivanje kanadskih papira. Procedura dobivanja dokumenata na osnovu naših pasoša je išla sporije, iako su izdavani na dva šaltera. I tu smo završili za dva sata. Zatim smo krenuli prema carini. To je završeno za desetak minuta, ali još nismo bili slobodni i dalje smo pratili bijelu zastavicu. Pedesetak metara dalje, čekao nas je jedan autobus. Tu smo se ukrcali i vozili su nas u nepoznatom pravcu. Tijekom vožnje, vođa puta je rekao nekoliko rečenica o gradu:

- Vancouver se nalazi na zapadnom dijelu Kanade. Divan je grad s modernom arhitekturom, čist u svakom pogledu. Naseljava ga oko 600.000 stanovnika. Po svjetskim časopisima proglašen je za najugodniji grad za život na svijetu.

Okružen je šumskim predjelima, pa je zato turizam, druga najveća privredna grana, a inače je šumarstvo prva privredna grana. Vancouver je treće najveće sjedište filmske produkcije.

Poslije pola sata vožnje autobus se zaustavio ispred jedne velike zgrade. Bila je noć, pa se nije dobro vidjelo. U autobusu je rečeno da će svaka obitelj dobiti svoju garsonijeru. Ovog puta su u Kanadu došli samo miješani bračni parovi s djecom ili bez djece. Za pola sata je podijeljeno trideset ključeva od garsonijera. Pred recepcijom je naglašeno da se sutra nađemo svi na doručku u devet sati, prizemno u restoranu i da ćemo se dogovoriti o daljnjim uputama.

Svi smo bili u zakazano vrijeme na doručku koji je bio dobar i obilan. Bili smo izgladnjeli, pa nam je dobro došao.

Mirjana i ja smo bili raspoloženi, ovo je bio naš san.

Poslije doručka se dogodilo nešto bajkovito, nevjerojatno. Dijelili su nam kataloge i slike stanova, kuća, apartmana koje trebamo pogledati i izabrati sebi onu kuću ili onaj stan koji nam se sviđa. Jednostavno, nisam mogao povjerovati u to, mislio sam da su to bile neke šale. Druga važna stvar je bila, obvezno pohađanje tečaja engleskog jezika, a djeca će morati u školu ili u predškolske ustanove i gdje će također učiti engleski jezik.

U trenutačnim garsonijerama ćemo moći ostati do odabira i kupnje kuće ili stana, najduže šest mjeseci. Dali su nam detaljne smjernice o lokacijama škola i lokacijama održavanja tečajeva engleskog jezika. Ukoliko netko nađe radno mjesto i prije završetka šestomjesečnog tečaja, može raditi, nitko mu to neće osporiti. Imali smo čovjeka prevoditelja koji nam je sve novosti prenosio poslije doručka.

Kako je tko odabirao stan ili kuću, tako su ga vodili na lice mjesta. Mi smo odabrali jednu kućicu i izrazili želju da je vidimo. Tumač nas je odveo tamo. Svidjela nam se, bila je po našoj želji. Veća nam zasad ne treba. Jedan bračni partner mora biti u radnom odnosu, to je bio prvi uvjet za kupnju kuće. Cijena koja je stajala ispod slike bila je ravno dvjesto tisuća kanadskih dolara, što se dijelilo na dvadeset godina, odnosno na dvije stotine i četrdeset mjeseci, pa je rata iznosila osam stotina trideset i tri kanadska dolara. Zakasni li se s otplatom više od tri mjeseca, banka oduzima, bez obzira koliko si uplatio, jedino možeš naći kupca da taj iznos nastavi otplaćivati, a tebi da isplati onoliko koliko si rata uplatio. Klasični je to kapitalizam, nema varanja društva.

Poslije pet mjeseci, pronašao sam posao, ustvari pronašli su mi ga zemljaci iz BiH. Zaposlio sam se kao vozač šlepera - tegljača na duge puteve po cijeloj Americi. Ubrzo sam stekao uvjete za kredit. Kupio sam kuću i odmah smo preselili. Bili smo sretni. Goran je išao u predškolsku ustanovu i dobro naučio engleski jezik. Mogao se sporazumijevati s djecom i tetama u vrtiću. Mirjana je radila pola vremena, čuvala neke starce i s njima učila jezik također. Dobro su je plaćali i plus joj davali veliku napojnicu, jer su bili vrlo bogati. Cijenili su njezino iskustvo, a znala je puno toga o njezi starijih osoba.

* * *

Dolaskom u Vancouver, mi smo svoj život organizirali dosta dobro, naravno uz pomoć ljudi iz organizacije za doček izbjeglica. Ubuđće se sami moramo boriti i snalaziti. Ne znam što je s drugim izbjeglicama iz BiH; ne znamo kako su se snašli, jer se nismo s bilo kime posebno sprijateljili.

Mi smo uselili u svoju kućicu, iako još nismo platili ni jednu ratu. Svoja kućica, svoja slobodica, tek osjećam blagodat te izreke. U Zenici smo stanovali također u tuđoj kući, a evo doživjesmo da imamo svoju vlastitu. Kuća nije u centru grada, nije puno daleko, ustvari u jednom kvartu koji ima sve prateće objekte, mislim na školu, prodavaonice, poštu, banku, kino, restorane...

Moj posao je takav da sam uglavnom na putu, natovarim robu, sjednem u šlepera i vozim tamo gdje robu trebam predati.

Kad izvršim primopredaju, otkačim prikolicu, a zakačim drugu u tom gradu ili usput u nekom drugom, jer se ne smijem vraćati prazne šlepe. To mi organizira dispečer iz poduzeća, kao što sam i ja nekad organizirao autobuse. Moje ture su duge desetine tisuća milja, a vremenski traju i po tri,

pet, sedam i čak po deset dana jer su gradovi u koje vozim po cijeloj Sjevernoj Americi.

Prvu godinu dana vožnja mi je bila toliko zanimljiva da bih vozio i bez plaće samo da vidim i doživim te prirodne ljepote Sjeverne Amerike. Kanada je prekrasna zemlja. Druga je po veličini država na svijetu. Ubraja se među nekoliko prvih država po razvijenosti, visini standarda i socijalnim jednakostima stanovnika. Ima oko 33 milijuna stanovnika. Najveći grad je Toronto s 2,6 milijuna stanovnika.

Umjetnici kipari mogu izraditi prekrasne skulpture, ali kakve kreacije stvara priroda, čovjek jednostavno ne može zamisliti dok ne vidi. Čudo do čuda, barem ono što sam dosad vidio: podvodna šuma jezera Kaindy, zamrznuti zračni mjehuri jezera Abraham, drvo eukaliptusa kore duginih boja, rijeka Cano Cristales čija voda također ima dugine boje. Nijagarini vodopadi su diljem svijeta poznati. Na planini Rushmore, uklesane su četiri glave od predsjednika SAD-a, to doduše nije kreacija prirode već čovjeka, ali je svjetska atrakcija. Tu planinu godišnje posjeti oko dva milijuna turista, također Hooverova brana na rijeci Colorado, ona je jedna od najvećih građevina na svijetu, pa kameni toranj Devils Tower je čudo majke prirode ili Dolina smrti gdje se temperature dižu i do pedeset i šest stupnjeva. Preko ljeta na ušću rijeke Saint Lawrence je ljetno hranilište kitova, dupina, morskih lavova i raznih vrsta ptica, to sam promatrao s obale, ali se može ploviti brodom na lice mjesta. Puno sam vidio i obišao i sretan sam zbog toga.

Zarađivao sam dobro. Znalo se u dan kad će pare leći na račun i koliko, jer nije problem sam obračunati svoju zaradu.

Na puteve duže od dvjesta milja su uvijek išla dva vozača. Jedan vozi četiri sata, pa odmara. Zatim vozi drugi i tako sve naizmjenično do povratka u Vancouver. Najteže je bilo kod dugih putovanja, poželj obitelj. Higijenu moraš zanemariti, a hrana je većinom suha. Dobro mi je, samo neka ne slušam oca kako psuje. Na mamu i sestru Janju često mislim prilikom dugih vožnji, nekad prijeđem tisuće milja misleći na njih. Ponekad se čujemo telefonom. Mirjana je kuću sredila k'o u bajci. Ima vremena, ima novca, ima i smisla. Goran se po govoru ne razlikuje od druge djece koja su tu od rođenja. Ide u prvi razred. Mirjana isto dobro govori engleski jezik i još uvijek pazi i njeguje ono dvoje starijih ljudi. Često je uhvati nostalgija i žal za svojim roditeljima, pa tu ljubav prenese na starce koje njeguje i zato je oni vrlo cijene i nagrađuju. Ja bih također volio vidjeti mamu, ali Bože moj, to je sad nemoguće. O ocu ne volim ni misliti i u Zenicu neću ići dok je on živ.

U mjesecu studenom 1997. godine, rodila nam se kći Vesna. Puno sam putovao, pa i ne znam kad je začeta. Malo sam, moram priznati i sumnjao, ali kad se rodila, vidjelo se po mnogo čemu da je moja. Mirjana je morala napustiti posao i posvetila se odgoju naše djece. Novac više nije bio nikakav problem, čak smo imali i uštedevine. Ja sam i dalje vozio kod istog poslodavca koji je podrijetlom Grk i preziva se Russis, pa se i poduzeće zove "Russis". Njegovi pradjedovi su došli u Vancouver prije stotinu i pedeset godina i bez obzira na sve, oni i dalje govore grčki jezik u krugu svojih zemljaka. Još uvijek njeguju i održavaju sve narodne običaje iz Grčke.

* * *

Sve mi je ljepše i zanimljivije u Vancouveru. Kad sam kući gledam djecu kako rastu, divim se ljepoti i raskoši svoje Mirjane. Nakon rođenja drugog djeteta zasjala je kao sunce. Upoznali smo nekoliko divnih obitelji i kad sam kući družimo se, šalimo se, koju popijemo, zapjevamo, obnavljamo uspomene iz zavičaja. Druženja su uvijek po kućama, odnosno po stanovima. Jednom kod mene, drugi put kod drugoga i tako u krug, dok ne dođe reda opet kod nas.

Početkom kolovoza, dispečer me obavijestio da je sljedeća tura u Mexico City u ponedjeljak. Daleko brate, daleko. Devet, deset dana najmanje. Mirjana je još u nedjelju spremila dosta hrane, piće za osvježenje, vode, dovoljno odjeće. U ponedjeljak smo kolega i ja potpisali preuzimanje robe i krenuli smo na put. Slušali smo našu glazbu i koliko god je glasan bio zvučnik, toliko smo bili glasni i mi. Gdje god smo se odmarali, mijenjali smo se za volanom. Temperatura je bila visoka, oko dvadeset stupnjeva. Treći dan je kako vozimo. Prelazimo preko neke velike planine. Bez obzira što je autoput, vide se udubljenja, uzvišenja i neke čudne krivine. Autoput je suh, pa vozim maksimalnom brzinom. U daljini vidim dvojicu stopera kako pokazuju spremnik za gorivo. Polako sam kočio i uz suglasnost kolege zaustavio šleper.

Samo što sam zaustavio, istog momenta su s desne strane uletjela dvojica razbojnika i udarcima onesvijestili kolegu vozača. Dok sam smišljao šta uraditi, već su dvojica vukla i mene napolje. Ničeg se više ne sjećam. Kad sam se probudio, pokraj mene, uz ivicu autoputa, ležao je kolega sav u krvi. Kad sam sebe pogledao, nisam ni ja bio bolji. Odmah su mi na um pali oni iz zatvora i ispred gimnazije u Zenici, koji su me isto ovako prebijala kao i ovi banditi ovdje, a nisam nizašto kriv. Šlepera nema, odvezli su ga. U tom se osvijestio i kolega. Ništa od stvari nismo imali, sve je otišlo u šleperu, čak i mobiteli. Treba nam voda, mobiteli, pomoć. Mogli smo samo jadikovati i tješiti jedan drugoga, ili ipak zahvaljivati Bogu što smo živi. Kamioni, šleperi, luksuzna vozila prolaze velikom brzinom, nitko i ne pogleda na nas, jer to nije parkiralište.

Nemamo pojma o vremenu, nagađamo, molimo Boga da naiđe policija. Ne znamo ni koliko smo čekali dok nije naišla policija. Jedva su nas primijetili, bili su prošli, ali su se vratili. Nazvali su hitnu pomoć koja je došla za nepunih sat vremena. Bili su uz nas, davali nam vodu sve do dolaska hitne pomoći. Uzeli su podatke od nas, jer su naši dokumenti ostali u šleperu. U međuvremenu je policija nazvala i našeg poslodavca Russisa i objasnila slučaj.

Hitna nas je prebacila do nekog malog grada i tu smo u bolnici ostali pet dana. Onda je došao jedan kolega vozač sa šefovim autom i odvezao nas u Vancouver. Dvije noći i jedan dan putovali smo nazad do Vancouvera. Odmah po povratku, šef nam je došao u posjetu i predao nam po pet tisuća kanadskih dolara. Kolega vozač je poslije dugog bolovanja počeo opet voziti, a ja sam dao otkaz, napustio poduzeće. Pronašli su prazan šleper na planini nakon dvadeset dana.

* * *

Odlučio sam više ne voziti na velike udaljenosti. Probat ću naći drugi posao u gradu ili u okolici, kako bih se mogao uvijek vratiti kući na spavanje. Dosadile su daleke vožnje i udaljenost od obitelji.

Jedan mamin rođak Zoran Bilić iz Viteza, radi u Kaliforniji, gradu Merced, kad je čuo za nas često je zvao i nudio nam svoju pomoć da idemo kod njega, da ima veliku kuću za sve nas, a i posao će se naći. Opisuje da je u Kaliforniji život bolji nego u bilo kojoj drugoj američkoj državi. Pričao sam s Mirjanom, a ona je dala meni na volju da odlučim.

Kćerkici Vesni će uskoro dvije godine, ja ne radim, pa je Mirjana predložila da ja brinem o kćerki, a ona bi počela raditi po pola radnog vremena, dok ne nađem ili dok ne odlučim hoćemo li seliti. Pristao sam, a svakako mi je trebalo odmora.

Razglasio sam kod prijatelja da bih prodao kuću i da tražim za nju samo uplaćeni novac za rate i plus za namještaj. Nije prošlo ni petnaest dana, pojavio se kupac. Za pet dana završili smo sve formalnosti, dobio sam sav novac, samo je još ostalo da za trideset dana trebamo iseliti. Javio sam rođaku u Kaliforniji da bih došao s obitelji do kraja rujna u Merced kod

njega, jer tad trebam iseliti iz kuće ili vratiti novac kupcu. Napravio sam hrabar korak u životu, a ne vjerujem i pametan.

U međuvremenu, sina otpratim do škole, a kasnije pričam i zabavljam se s kćerkicom. Dobra je djevojčica, nikad ne plače, samo se smije. I tako se zabavljamo dok ne dođe Mirjana s posla. Poslije toga malo šetam, popijem kavu s prijateljima, ćaskamo o sportu ili o zavičaju. Imao sam običaj zaspati poslije ručka, ali ne želim više. Čim legnem i zaspem snovi mi donesu mamu i oca kako se svađaju. Tako mi se desilo nekoliko puta. Čak sam jednom vrisnuo: - Neee, ne želim tog čovjeka ni u snovima!

Pisala mi je sestra Janja da je nakon našeg odlaska otac bolji i ne pravi probleme, samo šuti. Mama i sestra imaju od čega živjeti, mi im šaljemo novac redovito.

Imao sam problem sa sobom, nisam se želio prisjećati oca i počela me proganjati misao da sam ja bio kriv što je on bio onakav prema nama. Pođem se pitati zašto sam takav prema njemu, ipak mi je otac. Onda se sjetim kako je bio zao prema nama, a posebno prema majci, što je sve izgovorio mojoj ženi i nerođenom djetetu. Zašto bih ja bio kriv, kriv sam što sam živ! Neću mu oprostiti, pa neka bude šta će već biti. Nikome ne želim zlo, čak ni njemu, neka živi, samo neka je dalje od mene i neka ne zlostavlja mamu. Bože, sad ne mogu drugačije misliti, pa ako me trebaš kazniti, kazni me. Bježim od tih razmišljanja, ali me stignu. Ja opet pobjegnem i opet me stignu. Mirjana mi pomaže koliko može, razgovorom; dok je nema pitanja opet naviru. Bježim od njih, ali ne znam kuda više bježati? Za kratko vrijeme odlazimo u Kaliforniju, možda će me te misli tamo napustiti.

* * *

Zrakoplov koji nas je nosio u Kaliforniju znatno je manji od Boeinga 747 koji nas je prethodno donio u Kanadu, ukupno stotinu i pedeset mjesta. Prije nekoliko dana nastao je novi milenij, novo tisućljeće, mi putujemo u državu punu bogatih ljudi što u prijevodu i znači riječ kalifornija. Prvi doseljenici u Ameriku su otkrili zlato u Kaliforniji, to se pročulo, pa su zato novi doseljenici u Ameriku uglavnom hrlili prema Zapadu.

Na ovom letu do Kalifornije nisam više razmišljao o ratu, zlobnom ocu, batinama koje sam dobio zbog HVO-a, već sam razmišljao o tome da idem u bolje, da mi bude lakše i zaradim što više novca. Na trenutke mi prođe kroz glavu ona naša izreka: "Tko hoće preko vreće, ispadne mu i ono iz vreće".

Tješio sam se da neće biti tako, opravdavao se mislima: malo znatizelje, malo novog dok smo još mladi. Bio sam raspoložen, a kako i ne bih, obitelj je uz mene, sve stvari koje imamo su u koferima, dosta novca imamo na računu jedne kanadske banke koja ima svoje ispostave po svim većim gradovima SAD-a.

Pet sati leta je brzo prošlo. Po izlasku smo žurili prema prostoriji gdje ćemo preuzeti prtljagu. Sve je išlo brzo u odnosu na dolazak iz Beča u Vancouver. Ugledao sam rođaka Zorana i njegovu ženu Miroslavu. Potrčali smo prema njima, izljubili se i potekle su suze radosnice. Oni su nas s radošću čekali, jer oni nemaju djecu, pa svoju ljubav dijele tuđoj. U braku su petnaest godina. Obišli su sve čuvene klinike, ali dosad nije išlo.

Stigli smo njihovoj kući na tri kata s puno soba. Tolika kuća, a njih dvoje sami u njoj. Sad mi je bilo jasno zašto su nas toliko molili za dolazak. Nepoznate ljude za podstanare ne žele, bogati su, nije im potrebno. Nama su dali cijeli treći kat. Prostora k'o u priči, sve namješteno i sređeno.

Uz kavicu smo pričali ono o dojmovima dolaska, a u naredna tri mjeseca ćemo ispričati skoro sve pojedinosti jedni o drugima. Drugi dan Zoran nas je vozao nas po gradu Mercedu i pokazivao nam značajnije objekte i znamenitost i pričao o Kaliforniji:

Kalifornija se nalazi na zapadnom dijelu SAD-a. Veoma je bogata prirodnim bogatstvima, pa je zato jedna od bogatijih saveznih država. Osim engleskog u Kaliforniji se govori još oko stotinu i devedeset jezika, što će reći da narodi koji su doseljavali iz bilo kojih krajeva kugle zemaljske, njeguju svoj jezik i svoje običaje. Glavni grad je Sacramento koji ima pola milijuna stanovnika, a najveći grad je Los Angeles u kojem živi oko četiri milijuna stanovnika.

Većinu stvari o Kaliforniji nisam znao izuzev glavnog grada i da je jedna od razvijenijih saveznih država SAD-a, a uostalom to se vidjelo po mnogo čemu, standardu, cijenama

koje su duplo skuplje od cijena u Kanadi i kako čujem više nego u mnogim saveznm državama.

Gorana smo drugi dan boravka upisali u školu. Dobro se snašao i već ima nekoliko prijatelja. Zagrizao je u karate i ne propušta ni jedan trening, čak i kada je bolestan želi ići. Bit će nešto od njega. Mirjana provodi vrijeme s malom Vesnom, kuha, ćaska s Miroslavom kad je ona kući. Ponekad Miroslava i Mirjana odu šetati po gradu, kao gledati izloge i svratiti u robne kuće. Nekoliko puta su svratili u kockarnicu. Pojam kockarnica nije negativan i mišljenje da je kockar ujedno i propalica smatram krivim. Kockarnice su u Americi na svakom mjestu, u mnogim objektima, a pogotovo u objektima gdje navraća puno ljudi. Ima ih u skoro svim hotelima i bodu u oči. To su automati za različite igre, pa ti biraj koji ti se sviđa. Kockarnice u Americi podržava država jer ima od toga velike koristi. Procenat koji ide državi od bruto prihoda je oko 40%. Tako ti je Miroslava vodila Mirjanu nekoliko puta u kockarnice da joj pokaže kako to ide. Čak je jednom Miroslava imala sreću, pa na nekom od automata dobila 200 dolara. Tada mi nije rekla, ali mi je kasnije priznala u jednoj našoj obiteljskoj priči.

Ja jedva čekam da Zoran dođe s posla, pa onda nas dvojica idemo tražiti posla za Mirjanu i mene, usput popijemo pivo, posjetimo i naš hrvatski klub, pa idemo u velike shopping centre i tako po nekoliko sati.

Drugi mjesec je kako smo tu, a posao nismo našli. Prošao je još jedan mjesec, a posla nema. Ima, ali nema odgovarajući za Mirjanu i mene. Novac se topi, sve je skupo, ne dajemo našeg obraza. Rođak Zoran nudi stan bez novca dokle mi

želimo. Hvala im, ali nema posla, treba raditi, uštedevinu ostaviti za kuću, kamion ili nešto drugo vrijedno.

Često čitamo da u Arizoni, također saveznoj državi nude razne poslove koji su dobro plaćeni. Pričam s Mirjanom i o toj opciji, ali bi radije ostali ovdje, u ovoj zemlji visokog standarda koja nam guta novce svaki dan. Tražimo posao preko Interneta, po novinama, pitamo prijatelje, ali ništa. Traže puno vozača, ali ja ne želim vožnju na velike udaljenosti.

Aplicirali smo na nekoliko ponuda u gradu Phoenixu u Arizoni i na sve je odgovor negativan. Bliži se kraj trećeg mjeseca, a ja ne radim. Jedno jutro Mirjana me zagrlila i veli:

-Mužiću, idemo u Arizonu u Phoenix, čula sam da tamo ima i naših ljudi iz Zenice, a u ostalom, znamo jezik, možemo se i sami snaći, iako svačija pomoć dobro dođe. Dobili smo podatke o jednoj krasnoj obitelji iz Sarajeva. To su Mladenka i Mladen Bakula. Imaju veliku kuću, samo jednu kćerku tako da je kuća skoro prazna. Izrazili su želju da nam pomognu dok mi ne kupimo kuću. Rekli su to jednoj Zeničanki s kojom sam se čula već dva puta, ona me ustvari stalno zove da dođemo tamo.

Prepustio sam odluku Mirjani. Ona je priopćila Bilićima da selimo. Kupili smo avionsku kartu i za tri dana letjeli u Phoenix da tamo počnemo iz početka.

* * *

Opet ukrcavanje u zrakoplov. Svi smo na okupu, koferi su u prtljažniku i nešto gotovine u džepu. Goran žali za prijateljima iz razreda i za tetom Miroslavom koja je bila više nego ljubazna prema svima, a pogotovo prema njemu. Mlad je Goran da shvati da je život jedna staza po kojoj se krećemo i da moramo dobro otvoriti oči da ne sletimo s nje. Trebamo ići polagano, otvoriti oči i sigurnim koracima koračati naprijed. Treba znati ukrotiti vjetar da nas ne baca tamo - amo i podesiti jedra, da snagu vjetra iskoristimo da nas gura u željenom pravcu. Jedra smo podesili i životni vjetar nas gura u Phoenix.

Vesna je odmah zaspala, nedugo poslije nje i Goran, a Mirjani se također prispavalo. Uzeo sam neki časopis i pregledao ga. Našao sam tekst o Arizoni i koliko sam mogao razumjeti ovako je pisalo:

"Arizona je savezna država SAD-a. Pretežno je pustinjska zemlja, poznata po velikim kanjonima. Nacionalni park Grand Canyon nalazi se na sjeveru i čuven je po svojim specifičnostima, zanimljivim biljnim i životinjskim svijetom. Mnogi pustinjski dijelovi Arizone su pretvoreni u plodno zemljište, gdje se ubire nekoliko žetvi godišnje. Područje grada Phoenix je

oplemenjeno i pretvoreno u parkove i obradivu zemlju. Voda je dovedena sa sjevera države iz rijeke Colorado. Ima oko šest milijuna stanovnika. Glavni grad je Phoenix."

Čitanje o Arizoni je prekinula stjuardesa: Molim putnike da se vežu, slijecemo za nekoliko minuta.

Probudio sam djecu, prekontrolirao njihove vezove, naslonio se i očekivao udar kotača o pistu.

U čekaonici su nas dočekali Mladenka i Mladen Bakula, kao i naša susjeda iz Zenice, gospođa Vinka koja je bila ekonomski emigrant. Vozili smo se oko dvadeset minuta do njihove kuće gdje smo se smjestili. Njihova obitelj zrači ljudskom toplinom. Moja Mirjana je slična njima, pa i ona je misionar ljubavi. Gdje god dođemo brzo se zbliži sa ženama, brzo je zavole. Iskrena je, ne voli laži, sve što misli kaže u oči, nije osvetoljubiva i brzo oprašta. Mladenka je po osobinama pedagog, ustvari, ima osobine kakve bi trebao imati pedagog. Mladen je miran, tih i plemenit čovjek. Želja mu je da se dobro osjećamo i dobro snađemo u gradu u koji smo došli. Rekao nam je nekoliko natuknica o Phoenixu:

- Mjesto na kojem se nalazi ovaj grad je bila pustinja kao i veći dio države Arizone. Na ovom mjestu, dakle, prije nekoliko stotina godina nije bilo naselja, ni kuće. Po legendi, neki su robijaši pobjegli iz zatvora i bježeći došli u ovu pustinju. Tu su sagradili sebi kolibu na obali rijeke Salt River. Poslije su napravili još jednu, pa još jednu, pronašli žene, oženili se, množili, gradili i tako postade po legendi ovaj grad. Puno godina kasnije, kanalima dovedoše vodu iz rijeke Colorado u ovaj grad. Od pustinje napraviše plodno zemljište, parkove, cvjetnjake. Poslije kratke pauze, Mladen je nastavio:

- Sad ovaj grad ima oko milijun i sedamsto tisuća ljudi. Zbog blage i suhe klime postao je turistički i lječilišni centar. Značajne grane gospodarstva su: industrija konzervi, građevinskog materijala, ljevaonice bakra, grafička industrija, turizam i još toga. Ovdje je važno željezničko čvorište u kojem se sastaju dvije transkontinentalne pruge.

Mladenka i moja Mirjana su postale kao sestre. Mladenka radi u hotelu Sheraton i vrijedna je radnica u servisnom odjeljenju. Drugi dan po dolasku, Mirjana se javila u gradsku bolnicu da se dogovori o poslu, jer je imala odgovor na aplikaciju da se uposli kao sestra bolničarka. Bolnica je primala nove radnike, jer su u deficitu s bolničkim osobljem.

Ja sam također počeo voziti kod čovjeka koji je iz Hrvatske, grada Osijek, a došao je ovdje prije četrdeset godina i ima svoje transportno poduzeće. Vozio sam kamion po Arizoni i bio zadovoljan primanjima. Imali smo solidna primanja. Goran je nastavio s osnovnom školom i ubrzo postao odličan učenik. Vesna je pohađala dječji vrtić u naselju.

* * *

Prijatelji koje smo upoznali: Bakula, Bošnjak, Javor, Petrović, Kovačević; poslovi koje smo radili; te zadovoljstvo djece u ovoj sredini ohrabrivalo nas je kupiti kuću. Dakle, mjesec dana po dolasku u Phoenix mi smo se odlučili za kupnju kuće, svega tristo metara od Bakula. Kad smo pričali o kupnji kuće, mali Goran je rekao:

- Tata, mama, želim da kupimo kuću ovdje blizu Bakula. Oni mi se sviđaju!

Goranova sugestija je imala utjecaj na našu odluku, doista je volio Bakule i njihovu kćerku koja mu je pomagala oko školske zadaće. Kupili smo kuću na rok otplate od dvadeset godina. Ista pravila kao u Kanadi. Zakasniš li uzastopno tri rate, banka ti oduzima kuću i ne vraća ti novac koji si dotada uplatio, pa makar to bila i otplata od devetnaest godina. Nismo htjeli kupiti veliku kuću, već prizemnicu od pet prostorija.

Za dva mjeseca, nakon što je uredila kuću po svom ukusu, Mirjana je počela dovoditi u kuću svoje prijateljice. Goran je također dovodio svoje prijatelje i prijateljice. Krug kućnih prijatelja se širio, pretežno bračni parovi. Nostalgiju za zavičajem smo liječili tako što smo se sastajali preko vikenda, ovaj

vikend kod mene, drugi kod Bakula, treći kod onih drugih i tako dok se ne izmijenjamo kod sviju, koji su u našem kolu, a to je otprilike desetak obitelji u našem okruženju od tri kilometra. Pričalo se o poslovima koji su rađeni prethodnog tjedna, o vijestima koje su se čule iz domovine, pa se usput malo popije, pojede, te ako je Mladen Bakula raspoložen zaszvira nešto na harmonici, a ima nas dosta koji volimo i zapjevati.

Što se tiče kontakta sa svojima u Zenici, zovem svakih petnaest dana, mislim da tako zovu i naši prijatelji s kojima se sada družimo. Pozovem i ako se javi otac spustim slušalicu, ako mama, razgovaram o raznim stvarima, interesiram se za njezino zdravlje, za sestre i Mirjanine roditelje. Mirjana svoje zove malo češće.

U jednom razgovoru pitao sam mamu želi li doći živjeti i hoće li dopustiti sestri Janji da dođe kod nas u Ameriku. Mama je rekla da ona to ne želi, a Janja može ići, ionako nigdje ne radi. Za dva mjeseca, Janja je bila kod nas. Naime, Mirjana je uzela garanciju u bolnici da će tamo raditi kao pomoćna radnica, a mi smo dali suglasnost da će stanovati kod nas. Tako je i bilo. Imala je sreću, jedan od naših prijatelja bio je na godišnjem u Kreševu i vraćao se ovamo s godišnjeg, tako da je Janja putovala s njim. Nikakvih problema nije imala. Odmah po dolasku je počela raditi. Brzo se uklopila u novu sredinu. Jezik je učila u školi u Zenici i najveća prepreka naših doseljenika, njoj nije bila prepreka. Djeca su se obradovala tetki Janji, a mi pogotovo. Mogli smo ići na druženja s prijateljima, bez ikakve brige o djeci i kući.

Po dolasku, Janje nam je pričala o roditeljima, našim i Mirjaninim. Veli kako mama i otac sada imaju bolje odnose i

da otac više ne pravi probleme. Sredile ga godine, tada je navršio šezdeset i tri godine života, a i nedostatak novca. Već dugo godina je u mirovini, kaže da su doktori rekli da mu je jetra izgorjela od alkohola. Živjeli su od njegove mirovine koja je oko tristo dvadeset maraka i pomoći koju sam im slao. Mama je dobrog zdravlja, iako joj je šezdeset i jedna godina. Druge dvije sestre su dobro i imaju po troje djece i dobro žive. Poslale su brojeve svojih telefona da ih možemo kontaktirati. Mirjani roditelji su odlično, jedino što uvijek kukaju za Mirjanom.

Drago mi je bilo slušati sestru dok priča o svemu, izuzev o ocu Petru i zamolio sam je da mi ga više ne spominje. Jer razgovor o njemu donosio mi je nemire i podvojena razmišljanja ili glasove: "Dok si bio mali, on te ipak volio i pazio. Alkohol je porok koji ga tjera da pije i psuje, da bude zao. Pobijedi duha nepraštanja i prijeđi preko svega." Onda su se miješali neki drugi glasovi: "Sjeti se kad si imao nož u rukama. Zašto to nisi uradio? Sad bi bio miran, moraš pobijediti slabost u sebi koja te koči da budeš svoj! Morao si to tada napraviti!"

Sav u znoju, u nervozi, zbunjen, ne mogu se načuditi otkuda izviru ti glasovi. Ne znam šta mi se dešava! Počeo sam se ozbiljno bojati tih glasova u sebi. Ne osjećam se krivim ni zašto, ali ipak nešto me progoni i jače je od mene.

*

Druženja s prijateljima su svakog vikenda, za praznike i još neke prigode kao što su vjenčanja, krštenja, zaruke, rođendani, krizme... Vrlo često se sastajemo u hrvatskom

klubu blizu crkve. Hrvatski klub ima jednu veliku dvoranu u koju može stati oko četiri stotine ljudi. U jednom je dijelu šank odakle se pružaju ugostiteljske usluge. Nedjeljom i drugim prigodama se pravi hrvatski ručak i većina ide tu objedovati po prigodnim cijenama. Za praznike i neke svečanosti se dovodi muzika koja zabavlja okupljene ljude.

Misu imamo dvaput mjesečno u crkvi Blažene Djevice Marije, a nedjeljama kad župnik don Ivica Perić ide u župu Tucson služiti misu, odemo u klub i družimo se. On je dobar duhovnik i propovjednik, veoma društven i dobar organizator, te rado pomaže kod organizacije svih većih druženja.

Tako mi živimo, družimo se, zabavljamo, zajedno se veselimo i zajedno plaćemo, suosjećamo. Naravno, na svim tim druženjima ne budemo svi, uvijek je netko zauzet ili nije dobre volje za taj dan. Žene se vole malo odvajati, ponekad nešto šaputati, odlaziti u shopping, a nekad i ne kažu gdje odlaze. O svojoj Mirjani imam dobro mišljenje, pa se puno i ne raspitujem gdje su bile. Novca imamo na zajedničkom računu, tako da Mirjana uzima sebi po potrebi, kao i ja sebi, ali obično kažemo jedno drugome kad i zašto uzimamo, ne krijemo jedno od drugoga.

* * *

Život k'o život, teče, leti, i moraš uhvatiti ritam s njim, ako ne možeš, ako kasniš, nije dobro. Ako si s lađom na valovima života i ne znaš kormilariti, brzo ćeš stradati. Pokušavam kormilariti kako najbolje znam, ali mi se ponekad izmakne kormilo iz ruku. Mislim prije svega na svoju unutrašnju borbu protiv podvojenih glasova.

Godina je 2004., mala Vesna polazi u školu. Bolje govori engleski jezik nego hrvatski, iako se mi trudimo da očuvaju i maternji jezik. Goran se upisao u gimnaziju. Mirjana radi u bolnici, dobro joj je. Unaprijeđena je u bolničarku više klase, plaća je također povišena, a ja sam još uvijek kod istog poslodavca. Dobro mi je, sve je po dogovoru i plaća na vrijeme.

- Imamo novac na banci - razmišljam naglas pred Mirjanom - pa zašto ne bih kupio sebi kamion i vozio za sebe? Imamo dovoljno novca za dobar kamion, a znam i poduzeća za koja sad vozim, a isto tako mogu se javiti da vozim svojim kamionom, kad se registriram kao prijevoznik.

Mirjana je šutjela, prepustila mi je na volju da odlučim.

Odlučio sam, odmah sam se dao u potragu za dobrim kamionom. Uvijek mi se sviđala švedska Scania, jer su to

dobri i izdržljivi kamioni. Pronašao sam jedan dosta dobar, ali i skup. Otišao sam u banku podići novac. Upitao sam koliko imam na računu. Stanje novca koje je rekla blagajnica nije odgovaralo iznosu koji je trebao biti. Nedostaje dvadeset tisuća dolara.

Nisam pravio problem jer sam mislio da je Mirjana za nešto dignula i želi me iznenaditi. Iznos na računu je bio dovoljan za kamion. Podigao sam novca koliko mi je trebalo i još je ostalo. Nazvao sam Mirjanu i upitao je, zna li što o tome. Rekla je panično da ćemo pričati kod kuće. Nismo imali što pričati, Mirjana je odmah priznala da je u vremenu od godinu dana to prokockala. Priznala mi je, s kime je išla i kako se to desilo:

- Često smo išle krijući se od vas muških - nije htjela odati prijateljice s kojima je išla, nastavila je priču:

- Jednom mi se posrećilo i dobila sam dvije tisuće dolara. To me ohrabrilo i nastavila sam igrati i sve izgubila. Podigla sam novac s automata i nastavila igrati da povratim izgubljeno. Tog dana, te subote sam izgubila sedam tisuća dolara.

Ne kaže narod uzalud: "Ne kune majka sina što kocka, već što se vadi da povrati izgubljeno."

Nisam pravio probleme, jer je to prva greška koju je napravila otkako smo u braku. Razmislio sam ako bilo šta uradim nepromišljeno, mogu ugroziti našu vezu. Zar naša ljubav nije vrijednija od svih dolara? Sve ima svoj kraj, a ljubav je vječna ako je njeguješ i zalijevaš kao cvijeće. Moja Mirjana je žena koju se može samo poželjeti. Svatko griješi, griješio sam i ja. Koliko mi samo pomaže u borbi s mojim glasovima u glavi.

Zamolio sam je da više nikad ne uđe u kockarnicu. Obećala je i zaklela se.

Kamion i prijevozne usluge sam registrirao. Brzo se pročulo o mome novom poslu. Posla sam imao napretek, a i novca je bilo puno više. Tu mi je puno pomogla Suzana, gazdina supruga, dobrodržeća, uvijek sređena gospođa koja ima smisla za organizaciju poslova.

* * *

Kad je život dobro organiziran, kad ti ide bez većih poteškoća, tad i vrijeme brzo prolazi. Čini ti se da se nisi čestito okrenuo, a ono mjeseci i godine projure i ne pitaju šta si u međuvremenu radio. Čini mi se da je Vesna jučer bila prvi osnovne, a na jesen će krenuti u peti razred. Goran je završio gimnaziju, upisat će elektrotehnički fakultet, smjer niskonaponskih struja. Ja vozim, s prijateljima se zabavljam, ponekad se i popije koja; hvala Bogu, nema većih problema. Jedino me ponekad spopadnu misli o ocu, pa me pođu mučiti moji unutarnji glasovi. Ipak u zadnje vrijeme brzo ih se riješim.

Onu kocku i onaj novac sam brzo zaboravio. Mirjana je svoje obećanje ispunila i vjerujem joj da nikada više nije ušla u kockarnicu što je velika stvar, jer pedeset posto ljudi u Arizoni kocka, netko više, netko manje, ali se kocka, ustvari, tako ljudi provode vrijeme. I žene koje imaju djecu, dolaze do kockarnice autom i ako im je malo dijete, ostave ga u autu da spava, a one idu kockati. Obiđu dijete i opet se vrate kockati. Ljudi maštaju o novcu za koji ne treba raditi. Ponetko dobije, ali većina gubi.

Goran je punoljetan. Lijepo se ponaša, miran je i nenametljiv, odlično uči, ima neku curicu, čak je u zadnje vrijeme dovodi u svoju sobu da uče zajedno. Naša mezimica Vesna je tiha djevojčica. Također, dobro uči, puno čita, sluša mamu. Mama želi od nje napraviti vrijednu i sposobnu ženu za život. Želi joj sve pokazati, da joj u životu ne mogu prigovarati ili da je slijepa kod očiju. Lako je pokazati i naučiti onoga tko je znatiželjan, tko želi da mu se pomogne, a naša Vesna je takva.

Sestra Janja nam je kao desna ruka. Djeca je vole, svi je volimo, a najviše Vesna, jer se puno druže. Ustvari, one su stalno skupa. Janja radi stalno prvu smjenu, te je svaki dan popodne kući, a tad je i Vesna kod kuće. Janja je nezahtjevna, skromna, puno čita, ne odlazi na zabave, to je ne interesira.

Što se tiče prijatelja, tu smo, često smo skupa, na zabavama, u crkvi, na sportskim priredbama. Tu je nekoliko obitelji s kojima se viđam tjedno; jednostavno ne možemo jedni bez drugih.

*

Mirjana je aktivna u župi, kad je misa u našoj crkvi za Hrvate, ona to najavi. Tako je u nedjelju najavila misu koja će se održati prekosutra. Pošto ne idem uvijek na misu, ovog puta sam naglasio da idemo svi. Obično dođemo pred crkvu, ako je lijepo vrijeme i pola sata ranije. Tu se srećemo s mnogim poznanicima koje ne viđamo često. Razmjenjujemo mišljenja o svim zbivanjima na poslu, o druženjima u hrvatskom klubu, o vijestima iz domovine i drugome nama zanimljivim.

Don Ivica često pripremi dobru propovijed, oduševi nas, također često na kraju mise kaže nam poneku vijest iz domovine i iz crkvenog života.

Poslije mise on obično ide s vjernicima u klub na ručak. Bez obzira s kime sjedne za stol, pričamo i šalimo se svi skupa. I tako nakon jedne šale, don Ivica mi reče:

- Ej, Josipe zaboravio sam ti dati broj telefona od jednog Ivana Mirkovića iz župe Tucson. On je tamo moj prakarator dugo godina. Nedavno smo poslije mise kod mene u stanu sređivali neke popise, vrlo se iznenadio kad je pročitao vaše prezime Mirković i zamislio se. Upitao me tko ste vi, a ja sam mu rekao da vas petero redovito dolazite na misu, iako ti Josipe baš i nisi. Ostavio ti je broj telefona da mu se javiš.

Šutio sam na komentar don Ivice, ustao sam i pošao k njegovom stolu uzeti papirić. Slutio sam da je to moj stric Ivan, kojeg je moj otac otjerao iz Zenice sa zajedničkog im dobra.

Žena, djeca i sestra s nestrpljenjem su čekali da doznaju čiji je to broj telefona. Rekao sam, ovo bi mogao biti stric Ivan. Svi su se obradovali, jer su znali priču o stricu Ivanu.

Istog dana, poslije popodnevnog odmora, odlučio sam se javiti. Kava je bila na stolu. Srknuo sam jednom kavu i počeo birati broj. Svi smo se pretvorili u uho i očekivali javljanje s druge strane. Čuli smo zvon telefona dva puta i potom glas: "Hello!" Ja sam rekao: "Halo!" Zbunjen akcentom pitao je: "Who is there?", a odmah potom: "Tko je?" Rekao sam: "Obitelj Mirković, don Ivan mi je dao vaš broj."

- Jeste li vi Mirkovići iz Zenice? Čuo sam da moj brat Petar ima sina negdje u inozemstvu, pa sam pomislio...

- Striče Ivane to sam ja, Petrov sin Josip!

Suze su mi orosile oči. Ništa nismo znali o njemu od te davne 1976. godine. Bili smo sretni da konačno čujemo da je živ. Jedino smo znali da je otišao prije tridesetak godina, ali ne znamo kuda i do današnjeg dana nismo čuli ništa o njemu. I evo konačno, tu je u Arizoni u istoj državi gdje smo i mi.

Od silnih emocija se nije moglo pričati. Zakazali smo susret kod nas za petnaest dana.

Stric Ivan je došao. Susret je bio emotivan. Bojao sam se priče i podsjećanja na loše postupke koje mu je učinio otac. Sebe sam uvjeravao da tu temu ne započinjem. Međutim, stric je počeo od samog početka, valjda je i on htio da se opravda, zašto se nije javljao nikome toliko godine. Izgledalo je kao da želi što prije izbaciti iz sebe gorčinu koju je nosio. Prije nego što je stric započeo svoju priču, sugerirao sam maloj Vesni da ide u svoju sobu, a Mirjana se vrtjela po kuhinji, predosjećala je da priča nije za nju. Stric je započeo:

- Bilo bi nepravedno da vas optužujem za bilo šta iz prošlosti, vama sam čak neizmjereno zahvalan što evo nakon toliko godina imam nekog svoga uz sebe. Moji pokojni roditelji, a vaši djed i baka su bili bogati. Bavili su se stočarstvom. Pokojna mama je bila veoma sposobna žena, uštedjela je u Brajkovićima novac, bila vizionarka i dolje u Zenici kupila kuću nama djeci radi lakšeg odlaska u školu, odlaska na posao, na pijacu, u trgovinu. Otišli smo dolje živjeti. Onu kuću u Brajkovićima smo napustili. Poslije dvije godine zajedničkog života, tvoj otac je došao pijan i onako direktno mi rekao:

- Ti Ivane i Janjo, morate se vratiti gore u Brajkoviće, šteta je da nam propadne imanje i kuća.

Mislio sam da se šali. Čak nam je dao i rok od sedam dana. Kuća je bila u lošem stanju. Malter je opadao. Vratili smo se, bez novca. Sav novac pokojne mame je bio na računu za koji je Petar imao punomoć.

- Sestra Janja je bolovala od žutice i za nekoliko mjeseci je umrla. Stalno se žalila da joj kuća tukne po smrtnom zadahu koji je ostao iza pokojne matere. Ja sam ostao gore još godinu dana, kako nisam radio, živio sam od dnevnica kad me neko pozove da mu nešto uradim. Patio se, više sam bio gladan nego sit. Čuo sam da moj brat pije i provodi se novcem naših roditelja. Nisam mogao tu nepravdu više podnositi, bojao sam se da mi ne dođe luda i zato sam odlučio zamaknuti u svijet.

- Prijavio sam se na biro rada za Njemačku. Za mjesec dana sam dobio poziv. Bilo nas je nekoliko iz Zenice. Putovali smo vlakom do Hamburga, a poslije autobusima do destinacija gdje je tko raspoređen. Ja sam radio u predgrađu Hamburga u tvornici namještaja. Ostao sam u Njemačkoj deset godina. Nikada i nikome se nisam javio iz Hamburga. Imao sam nekoliko prijatelja iz Zenice s kojima sam se družio deset godina boravka u Njemačkoj.

- Čuo sam u Hamburgu priču o odlasku u Ameriku, u Arizonu, pustinjsku zemlju, teški su uvjeti života i traži se puno radnika. U Hamburgu sam zarađivao više nego dobro. Bježao sam od sebe. Prijavim se i poslije kratkog vremena, ne sjećam se koliko, nas nekoliko radnika sjeli smo na avion i za Phoenix. Dobio sam posao u gradu Tucsonu tvornici namještaja, a poslije sam kupio, otvorio tvornicu za proizvodnju stolica svih vrsta i radimo samo po narudžbi.

- Iz Njemačke sam donio puno novca, a nešto sam zaradio i ovamo, tako da sam uzeo još malo kredita i kupio tu tvornicu. Sada radi u njoj oko osamdeset radnika. Izvozimo stolice za cijeli svijet. Meni nije problem novac, meni je problem moj brat i vječno pitanje, zašto me istjera iz kuće koju je kupila i moja mama; zašto istjera našu bolesnu sestru Janju; zašto je potrošio novac koji je pripadao svima, dok sam ja gladovao i jedva čekao da me neko pozove na dnevnicu.

Suze su mu orosile oči. Desetak minuta smo šutjeli kao mumije. Mislim da mu je ovo bilo potrebno. Dugo je godina nosio tu nepravdu u sebi, trebao mu je netko da se povjeri, ispovijedi, izbací iz sebe. Evo to mu se desilo danas kod njegovog bratića, koji također nosi u sebi gorčinu naneseu od istog čovjeka. Kad se ponovno pribrao, upitao je:

- Je li Petar živ?

- Živ je, nanio je dosta problema svima nama. Htio sam ga jednom ubiti, ali ga je mamin vapaj spasio. Nikad mu neću oprostiti, ne želim ga vidjeti, neću kući u Zenicu sve dok je živ. Žao mi je mame, puno je toga pretrpjela. Zovem je tjedno, šaljem joj novac. Zbrinuo sam sestru Janju, tu je s nama, druge dvije sestre su udane, imaju po troje djece i dobro žive.

Poslije moje priče, stric je pričao o svojim poslovima, o mogućnostima da i mi idemo raditi i živjeti kod njega. Pozvao nas je u posjet.

Prespavao je kod nas i tek sutra kasno poslijepodne otišao u Tucson.

* *

Brzo smo uzvratili posjet. Bio je vikend. Svi smo se radovali susretu da vidimo stričevu kuću i tvornicu stolica. Pretpostavljali smo da je kuća velika i sređena. Odmah po dolasku smo se uvjerali. Bila je to kuća s prekrasnom baštom punom cvijeća, ukrasnog drveća s pomoćnim prostorijama za alat i mašine. Izvila se na tri kata s puno balkona, a u njoj živi samo jedan čovjek, moj stric Ivan. Preko dana je tu još jedan bračni par koji sve to održava i kuha mu. Poslije kavice u ljetnikovcu ukrašenom raznobojnim ružama, obišli smo tvornicu, koja je udaljena tristo metara. Tvornica je nova, sređena sa svim pratećim objektima. Jedna je smjena radila, montirali su stolice. Prolazili smo kroz pogon, radnici su klimanjem glave pozdravljali ne prekidajući posao.

Kuća i tvornica mog strica su prekrasne. Narod je rekao: "Svako zlo ima i svoje dobro", a ako je narod rekao, to se obistinilo na milijunima ljudi. Ipak, ja u sudbinu ne vjerujem. Vjerujem u svoj um i svoj trud. Kad sretnem čovjeka da drugačije misli, pokušam mu objasniti kako ja razmišljam, ako ne shvati, odmaknem se od njega.

Bilo nam je divno kod strica. Lijepih dojmova vraćamo se kući. Umorni od puta, zaspali smo čim smo se domogli kreveta.

* * *

Od 2008. do 2012. godine ništa naročito se nije dešavalo u našem životu. Radim, odmaram, čitam časopise, pokoju knjigu, popijem bezalkoholno pivo s prijateljima. Kad pođemo pričati o politici u BiH, teme se užare, nije nam jasno zašto nitko ne pokreće gospodarstvo da narod pođe raditi. Već je prošlo sedamnaest godina od rata. Izgleda da političari tamo samo prizivaju duhove prošlosti i truju narod nacionalizmom.

Jedni političari prihvate neke prijedloge o napretku i pristupanju u Europu, drugi neće da čuju za to. I tako to traje već godinama. Trebalo bi sve smijeniti i dovesti mlade nezatrovane ljude. Zašto ne vide i ne kopiraju Švicarsku, Kanadu, SAD. Stotine nacija, stotine vjera, kultura i jezika, pa nitko nikome ne smeta.

Odnosi s Mirjanom su dobri, mada mi se ponekad čini da smo se udaljili, da je nestala ona bliskost među nama. Račun u banci ponekad provjerim, jer koga su zmije ujedale i guštera se boji.

Sa stricem Ivanom imam odlične odnose. Posjećujemo se, ipak ne toliko često da bi dosađivali jedni drugima. On

stalno insistira da kod njega pređu živjeti Janja ili Goran, ili čak oboje. Goran će završiti fakultet ove godine. Stric mu nudi posao. Ne želim mu ništa sugerirati, neka sam odluči. Zasad se skoncentrirao na diplomski rad koji će braniti za tri mjeseca.

Vesna je već djevojka, na jesen će upisati medicinsku školu. Sviđa joj se mamin poziv, pa hoće i ona njenim stopama. Zaljubila se u nekog Južnoamerikanca. Sve u svoje vrijeme, ipak pomislim često, možda je prerano da se zabavlja, ali ne mogu se petljati. Sestru Janju muškarci više ne interesiraju, nije tražila kad je trebalo, a sad joj je vjerojatno kasno za udaju.

Mirjana i Janja idu svaki dan na posao u bolnicu; Vesna ide u školu i uči; Goran završava fakultet, učenje i završni ispiti; ja u kamion, natovarim robu i pravac prema već određenoj destinaciji. I tako svaki radni dan do vikenda, a onda prijatelji, druženja, zabavljanja i tako u krug.

Jednog dana dođe Goran s fakulteta sav sretan i reče da je položio posljednji ispit i to kod profesora iz čijeg predmeta je odabrao temu za diplomski rad. Vjerovao sam u njega i njegove sposobnosti, te sam bio siguran da će bez problema obraniti diplomski rad. Dok je polagao ispite, nikad nije htio izaći na ispit ako nije dobro naučio, nikad nije htio ići na tref i sreću. Temeljito se spremio za svaki ispit.

Jedne večeri, nakon što je odabrao temu za diplomski priopći nam:

- Uradio sam diplomski, usvojio sam materiju i želim dogovoriti termin obrane. Želja mi je da to bude na moj rođendan 10.11.

Vama prepuštam da pozovete rodbinu i prijatelje. Također predlažem da proslava bude u hrvatskom klubu. Moja je briga da diplomiram, a vaša neka bude organizacija proslave i troškovi, a kad pođem raditi, vratit ću vam dug.

Svi smo se nasmijali toj rečenici o vraćanju novca. Ustvari, Mirjana i ja nikad ne pričamo koliko imamo novca i da li uopće imamo, tako da Goran i Vesna nemaju pojma da mi zaista imamo novca, a malo imaju pojma o tome da svaki roditelj treba brinuti o svome djetetu, pogotovo ako dobro sluša i uči. Izuzetak je bio moj otac. Dobro bi bilo da je on jedini, ali ima ih puno takvih.

Goranov diplomski ćemo organizirati kako budemo najbolje znali. Obavijestili smo rođake i prijatelje o proslavi. Svi su potvrdili dolazak. Odabrali smo dobru glazbu, sviraju zabavne i narodne pjesme, za svakoga ponešto. Detalje oko hrane i pića smo dogovorili s obiteljima koje inače rade u klubu. Naši dragi prijatelji, obitelj Bakula i njihova kćerka su se ponudili da pomažu u dočeku gostiju i posluživanju.

U deset sati treba početi obrana diplomskog rada. U prostoriji su skoro sve Goranove kolege studenti, neki naši prijatelji, nekoliko profesora, Goranova djevojka, Mirjana i ja.

Ustao je Goranov profesor, sve pozdravio, rekao nekoliko pohvalnih rečenica o diplomskom radu i zamolio Gorana da mu objasni neke nove pojmovi o Android aplikacijama i senzorskim sistemima. Goran je počeo s objašnjenjem, odnosno o novim ispitivanjima i dokazima. Kad je završio, profesor mu je prišao i čestitao mu na obranjenom radu. Poslije čestitanja ostalih nazočnih, otišli smo u restoran fakulteta i popili po jedno piće.

Oko 18 sati smo pošli u hrvatski klub. Dvorana kluba se počela puniti. Nakon što je Goran zakoračio u klub, glazbenici su udarili tuš i zaželjeli mu sretan rođendan i diplomiranje na fakultetu. Uslijedio je gromoglasan aplauz. Glazba je lagano svirala za ples i tiho su pjevušili na engleskom i hrvatskom jeziku. Konobari su dijelili piće. Izašao sam na pozornicu pored glazbenika, uzeo mikrofon i pozdravio goste:

- Draga obitelji, draga rodbino, poštovani prijatelji, hvala vam na dolasku na ovu zabavu povodom rođendana mog sina Gorana i obrane diplomskog. Sine Gorane, neka ti je sretan rođendan i neka ti je sretno zvanje inženjera. Postani veliki stručnjak u struci, radi, uči, usavršavaj se, napreduj u poslu!

Dobio sam jaki aplauz. Pozvao sam strica Ivana koji je bio među gostima da izađe na pozornicu. Stric je brzo došao i rukama mahao svima. Gosti su otpozdravljali. Rekao sam nekoliko rečenica o stricu, za one koji ga ne poznaju:

- Stric Ivan je otišao iz Zenice prije trideset i pet godina. Otišao je u Njemačku, a iz Njemačke je došao u Phoenix. Puno radio, još bolje štedio i kupio malu tvornicu stolica u Tucsonu. Don Ivica nas je spojio, jer kad je stric otišao u tuđinu, ja nisam bio ni rođen, a stric otada više nije posjećivao Zenicu.

Okrenuo sam se stricu i zaželio mu da se osjeća dobro sa svojim zemljacima i predao mu mikrofon.

Stric je veoma emotivnim glasom od srca čestitao Goranu. Izvadio je ček od pet tisuća dolara i pozvao Gorana da mu preda poklon. Goran je primio ček i odmah se zahvalio stricu i ostalim gostima na dolasku. Udaljavajući se od pozornice između gostiju, pozdravljali su ga i čestitali.

Stric je htio još nešto reći, ali je zastao. Vidio sam mu suze u očima, potapšao sam ga po ramenu, što je odobreno jakim aplauzom. Zajedno smo otišli za stol naše obitelji. Glazbenicima sam dao znak da nastave svirati. Poslije prvih tonova glazbe, stric je ustao i opet otišao do pozornice i na harmoniku stavio tisuću dolara i rekao glazbenicima da sviraju do jutra. Plesalo se, igralo i pjevalo do zore. Stric se napio, puno se napio, imao je puno razloga, možda razloga za koje mi nismo ni znali.

Prije nego što je diplomirao, Goran je imao dvije ponude za posao. Deseti dan poslije diplomskog, odlučio se za rad u jednom malom poduzeću. Rekli su mu da ima priliku za napredak, neka i magistrira, a sve troškove će snositi poduzeće. Također su mu obećali putovanja po seminarima radi stručnog usavršavanja. Bio je zadovoljan s desetak kolega s kojima je radio na istraživanju.

* * *

Čuli smo, a i pričali s onima koji su bili u Las Vegasu da je to krasan grad. Ustvari, to je svjetsko čudo. I taj grad je niknuo u pustinji, a po istoj legendi kao i Phoenix. Imali smo želju jedan vikend provesti u tom svjetskom čudu. Predložili smo Mladenki i Mladenu Bakula da idemo skupa što su rado prihvatili.

Udaljenost je oko šest stotina kilometara. Grad je u drugoj državi Nevadi. Putovat ćemo mojim automobilom marke Mercedes.

Stotinjak kilometara prije Las Vegasa naišli smo na najveću branu na svijetu gdje je ukroćena rijeka Colorado. Napravljeno je veliko vještačko jezero. Iz tog jezera se voda razvodi kanalima po mnogim dijelovima Arizone i Nevade. Obišli smo to čudo, tu grdosiju od betona i divili se ljepoti i veličini tog građevinskog izdanja.

Kad smo stigli u Las Vegas, spuštala se večer. Počele su sijati silne reklame i lampioni obasjavajući u raznim bojama neobične građevine. Las Vegas je grad s najvećim kockarnicama i najvećim brojem kasina, shopping centara i dobrih restorana.

Šetajući te iste večeri kroz grad, naišli smo pored fontane u kojoj su mlazovi vode izbijali iz jezera i plesali uz glazbu, obojeni stotinama boja. Pravili su različite figure, oblike, akrobacije, koje čovjeka ostave u dilemi da je li to uopće moguće.

I tako šetajući kroz centar grada, s desne i lijeve strane, stotine i stotine djevojaka, mladića, nude kojekakve reklame: za robe, restorane, hotele, zabavne centre, djevojke za seks, kockarnice i prodaju karte grada i kojekakve knjige, suvenire, dječje igračke i koješta. Put za šetnju je neobično projektiran. Ideš malo po zemlji, pa te onda pokretne stepenice vode na razinu prvog kata zgrada, te se šeta pored prodavaonica, restorana, kockarnica, pa te opet stepenice spuštaju na zemlju i tako cijelom dužinom. S namjerom je projektirano tako da vidiš sve čari, osjetiš, a onda otvoriš novčanik, potrošiš novac, jer te tu trebaju radi novca. Šetajući pored jedne velike kockarnice, primijetio sam da moja Mirjana okreće glavu od nje. Na sugestiju da uđemo i vidimo to čudo, Mirjana je kategorično odbila ulazak. Ispred jedne druge kockarnice, Mladenka, Mladen i ja smo ušli da vidimo te silne mašine koje uzimaju ljudima novac, a Mirjana je prošetala dalje do jedne prodavaonice tekstilne konfekcije i tu nas čekala.

Taj grad je svjetska predstojnica zabave. Po broju stanovnika nije veliki, oko pet stotina i osamdeset tisuća stanovnika, ali su u njemu svaki dan desetine tisuća turista. Boraveći u njemu, dobio sam dojam, ustvari, osjećao sam se kao da sam u nekoj bajci, bajci koju sam davno pročitao i kao dijete uživio se u nju, a ovog puta se nisam uživio već sam se osjećao tako.

* * *

Prirodne ljepote svijeta je lijepo vidjeti, uživati u njima, osvježiti se za nova razmišljanja, dobiti novu energiju za rad, ali bez rada nema ništa, nema obilaska tih ljepota. Inače, putovanja odmaraju i osvježavaju ljude. Vidim to po svojim prijateljima, kad odu u zavičaj, rodno mjesto u BiH ili Hrvatsku, kako se odmorni i svježi vraćaju; milina ih je vidjeti takve. Puni su energije kao da su negdje dobili infuziju i novu snagu.

Ja još ne putujem u zavičaj. Ne mogu. Čekam svoj trenutak. Ljubav prema zavičaju je jaka, kako i ne bi bila, tu si rođen, odrastao, jeo hranu koja je tamo rasla, žitarice, voće, povrće i od te hrane si rastao, razvijao se, dakle, sastavni si dio svog zavičaja. Ne čudim se što pored ovih ljepota i ovakvog visokog standarda, ljudi jedva čekaju da odu kući. Mnogi se nadaju da će kad odu u zavičaj opet pronaći svoju prohujalu mladost.

Moji snovi i nostalgija za zavičajem su česti. Sanjam često i svađe s ocem, ali bude i drugih snova: moj Vlašić - moj ljepotan, šetnja po njemu, nepregledna stada ovaca, kapetan Dragan, doktorica Jasna, srednja škola, vojska, moj nogometni ljubimac Čelik i još puno toga.

Dragana Vasića, tog plemenitog čovjeka koji mi je puno pomogao spomenem često. Ljutim se na druge i sebe kad ljude dijelimo po vjeri ili naciji. Svaki čovjek ima svoju vjeru i naciju, ali ne mora značiti ako je Palestinac ili Židov da je odmah dobar ili loš čovjek. Ja dijelim ljude na dobre i loše. Dragan je druge nacije, ali je tako dobar i plemenit čovjek. Kao što u svakom žitu ima kukolja, tako isto u svakom narodu ima izroda. Uzmimo samo za primjer ovaj naš rat u BiH. Samo su pojedinci iz svih naroda činili zločine, a mrlja je ostala na cijelom narodu.

Da sam kući, vjerojatno bih često posjećivao Dragana, iako je u Beogradu. Nikad neću moći zahvaliti za dobro koje je učinio za mene i moju obitelj. On je najzaslužniji što smo sad ovdje.

Čujemo se nekad telefonom. U mirovini je već nekoliko godina, njegova žena također. Jasna je primarius doktor u jednoj beogradskoj klinici, udana je i ima dvoje djece. Dragan sad ima s kime provoditi dane. Namjeravam, kad budem išao u Zenicu, otići, obvezno u Beograd, vidjeti ga i odužiti se na svoj način.

* * *

U siječanj 2013. godine začuo sam zvono na ulaznim vratima kuće. Nisam odmah ustao, jer mnogi prodavači dosađuju s reklamama i prodajom koječega. Na drugo zvonjenje, ustao sam i na vratima ugledao strica Ivana. Nikad nije došao bez najave, te me odmah asociralo na lošu vijest. Bez dvojbe sam upitao:

- Striče, da nije kakva loša vijest?

- Jeste vijest, ali nije loša - odgovorio je stric. Mirjana je iz kuhinje čula stričev glas i izašla pozdraviti ga. Djeca su već bila napolju, petak je. Janja je nešto čitala u svojoj sobi. Stric je odbio večeru koju mu je Mirjana ponudila, samo je tražio kavu i društvo nas dvoje, govoreći da nam treba nešto ispričati. Za nekoliko minuta kava je bila na stolu u dnevnoj sobi, a oko stola nas troje. Prije nego što je počeo svoju priču, stric je naglasio da bi volio da Janja ovo ne čuje, bar večeras, a kasnije će svakako čuti. Pomalo uzbuđen, stric je započeo svoju priču:

- Dječice moja draga, ženim se! - glas mu je zadrhtao, bez pauze i bez čekanja da čuje naše reakcije, nastavio je - Davne 1975. godine, radio sam dva mjeseca kod jednog privatnika u kamenolomu. Zaradio sam nešto novca da mogu provesti

Božić i preživjeti zimu do proljeća. Bio sam skroman, a i morao sam takav biti. Slavio se državni praznik, sišao sam iz Brajkovića u Zenicu da se malo rasonodim iako je to bilo rijetko. Otišao sam uvečer s prijateljem u restoran hotela Rudar na muziku. Bilo je krcato. Jedva smo našli dva mjesta. Posluživala nas je lijepa i zgodna konobarica. Gledao sam u nju kao u Gospu. Kako i ne bih, imao sam dvadeset i pet godina; pun snage i energije, a nisam imao djevojku. Glazba je još više pojačala moje raspoloženje.

- Ne znam kako se to desilo, odjednom ugledah onu konobaricu što nas poslužuje kako pjeva pjesmu "Imam jednu želju". Poslije je otpjevala još dvije pjesme i dala mikrofon pjevaču. Na znak da nam ponovi turu, brzo je došla za naš stol. Ispričao sam se i rekao da imam dvije želje, prva je bila čuti njeno ime, druga družiti se s njom poslije fajrunta. Odmah je rekla da se zove Badema, a za druženje će razmisliti.

- Prijatelj je otišao oko dvanaest sati, a ja sam sačekao fajrunt. To je bilo u dva sata. Badema je i dalje radila, skupljala čaše i suđe sa stolova, kupila pepeljare, stolnjake, dizala stolice na stolove. S njom su radila još dva konobara. U jednom trenutku stvori se ispred mene i reče da još sačekam, morala je sve skloniti. Bio sam presretan, svidjela mi se, a koliko ću čekati nije bilo važno.

- Tko čeka i dočeka, i ja sam dočekao, dala mi je znak da idemo. Slijedio sam je, nije izašla na vrata, već je išla kroz hodnike hotela, a poslije uz stepenice na peti kat. Otključala je sobu pod brojem 508 i pustila me unutra.

- Do svibnja iduće godine viđali smo se često, na istom mjestu u istoj sobi. U svibnju mi je rekla da je trudna. Znao

sam da ću uskoro ići u Njemačku, pa sam joj to rekao. Zamolio sam je da rodi dijete i da ću ja sve troškove snositi, slat ću joj novac iz Njemačke.

Odgovorila je:

- Ja ću roditi dijete, ali ne smijem ništa reći roditeljima o tome. Konzervativni su i ne bi mogli podnijeti da imam dijete s nekim tamo Ivanom, zato ću dijete dati nekom bračnom paru koji nema djece.

- Prije nego sam pošao u Njemačku, rekao sam Bademi da razmisli još o svemu i da bez obzira na sve možemo živjeti skupa u Njemačkoj. Poslao sam joj nekoliko pisama, adresu i telefon. Slao sam joj novac nekoliko puta. Nikada mi se nije javila, iako sam je u početku jedanaestog mjeseca još jednom ljubazno zamolio, tad je trebala roditi, da se javi i izvijesti me o porodu.

- Moj životni put do danas, znate površno, a put te žene, majke mog sina ne znate, kao ni put moga sina. Sve što sam saznao je iz Bademinih pisama. Ja sam od toga stvorio svoju priču.

Mirjana i ja smo se pretvorili u uho, činilo mi se da ne dišemo. Nismo htjeli postavljati pitanja, željeli smo čuti šta se dešavalo dalje. Osvježili smo se gutljajem pića i stric je nastavio:

- Badema je poslije mog odlaska u Njemačku otišla u socijalni ured u Zenici i ponudila dijete poslije poroda. Socijalni ured je imao dosta zahtjeva za usvajanje djece, između ostalih i jedan zahtjev iz Francuske iz grada Lyona. Jedan bračni par bez djece dvanaest godina, bio je na popisu za usvajanje novorođenčeta. Badema je rodila zdravo muško

dijete. Četvrti dan je izašla iz bolnice, a dječaka je uzela socijalna radnica i po svim tadašnjim propisima predala dijete paru iz Lyona. Svi podaci o paru koji je usvojio dijete su u socijalnom uredu u Općini Zenica, a dijete su odnijeli u Francusku. Dječak je uz pažnju dobrog i sretnog bračnog para Martin brzo rastao. Još u Zenici je dobio ime Jean Martin, a po dolasku u Lyon je kršten. U tuđoj kući djeca brzo rastu, kaže poslovice, tako je i mali Jean brzo narastao, završio osnovnu školu, gimnaziju i pošao na Pedagošku akademiju koju nije nikada završio. Kad je vidio da mu učenje ne ide, zaposlio se u tvornici lijekova. Bio je veoma omiljen u svome društvu, veoma društven, pažljiv i darežljiv. Sav novac koji je zarađivao, trošio je s prijateljima. Njegovi posvojitelji su ga puno voljeli.

* * *

Jean se kao i većina mladih ljudi zabavljao po kafićima, disko klubovima i restoranima dobre glazbe. Jedne noći je s prijateljima zalutao u restoran Sarajevo gdje je svirala narodna glazba. Jeanu se svidio melos koji nikada prije nije čuo. Zaključio je po imenu restorana otkuda glazba potječe. Drugu večer, zamolio je prijatelje da opet idu u isti restoran. Jedan prijatelj je pristao, a ostali su odbili, kao dosadno im tamo. Jean je opet uživao u toj glazbi. Razdoblje poslije toga, Jean je sam odlazio tamo i uživao. Poslije izvjesnog vremena rekao je mami:

- Neobično mi je draga glazba koju sam nedavno slušao u restoranu Sarajevo, a ne znam zašto...

Zbunio je mamu, nije znala odgovor; jednostavno je rekla da mu se sviđa kao što se i njoj sviđaju grčke narodne pjesme.

Potreba za slušanjem sevdalinki bila je sve jača, postao je gotovo ovisan. U restoranu Sarajevo je došao do jedne kasete na kojoj su bile snimljene sevdalinke. Poslije kratkog vremena pjevušio bi ih, a da nije znao o čemu pjesme pjevaju. Samo je osjećao da su pune sjete i pune duše koje se kao rijeke

izlijevaju iz grla pjevača i preplavljaju srca slušača. U kući je stalno razgovarao o sevdalinkama. Poslije nekoliko mjeseci upornih priča o tome, roditelji su mu sve priznali:

- Jean, mi nismo imali djece dvanaest godina. Željeli smo dijete svim srcem. Čuli smo da možemo dobiti dijete u Bosni i Hercegovini. Prijavili smo se i čekali. Poslije kratkog vremena usvojili smo te. Mi smo ti dali ime i krstili te. U socijalnom uredu u Zenici možda postoje podaci o tome tko te rodio. Jean je bio zbunjen, bez riječi se povukao u svoju sobu.

Sutradan je rekao da želi ići u Bosnu, međutim tamo je bjesnio rat. Kad je rat stao, Jean je rekao roditeljima da ide na odmor u Makedoniju, međutim, otputovao je u Zenicu 1996. godine. Našao je socijalni ured i za jedan sat je već bio na putu za Nemilu. S jednim Zeničaninom taksistom koji zna francuski jezik, brzo su pronašli kuću Bademinih roditelja. Našli su Bademu samu u kući, jer su joj roditelji umrli. Zamolili su je da se spremi, da odu negdje na ručak, jer joj gospodin iz Francuske ima nešto važno ispričati. Badema je s velikim nepovjerenjem pošla, ustvari, učinio joj se taj momak poznat, pa je iz znatiželje pristala. Taksista je prevodio.

Brzo su pronašli jedan restoran. Konobar je posluživao i čudio se trojci za stolom. Ona domaća žena, ova dvojica govore francuski jezik. Badema je gledala trenutak u jednog, pa u drugog i bila šutljiva i nepovjerljiva. Posluženo je piće i jelo. Jean i taksista su jeli, a Badema se nad tanjurom zagledala u Jeana i onda kao da je sve sama shvatila, izgovorila je gledajući u Jeana:

- Podsjećaš me na jednu moju ljubav iz mladosti i ne usuđujem se dalje išta kazati jer...!

Taksist je preveo, Jean se nasmijao i rekao:

- Na dobrom si tragu.

Badema je nakon prijevoda rekla:

- Noćima me progonila savjest, što sam dijete dala - briznula je u plač. Jean joj je prišao i zagrlju ju i dugo držao u zagrljaju govoreći joj neke riječi utjehe na francuskom, koje taksist nije prevodio jer se po tonu kojim su izgovorene moglo zaključiti da su to riječi ljubavi koje se razumiju i bez prijevoda.

Kad se Badema sabrala, nastavila je pričati:

- Prepoznala sam te po tvom ocu Ivanu.

Sada je taksist prevodio i slijedila je priča o mladosti i okolnostima zašto je sve tako moralo biti.

- Tri dana je Jean dolazio u Nemilu s istim taksistom i sastajao se s majkom. Pričali su o svemu, da se poslije pet godina od Ivanova odlaska u Njemačku Badema udala, te da joj je muž Ibro poginuo u ratu '93. godine, roditelji nedavno umrli i da je ona ostala sama. U njihovim razgovorima ja sam stalno bio tema razgovora. Obećala mu je pronaći moju adresu i telefon. Prije odlaska u Francusku otišli su skupa u jedan restoran gdje su svirale sevdalinke uživo. Badema je pjevala, a Jean je osjećao sreću kao nikad u životu.

Vratio se u Francusku i nikome nije pričao gdje je bio.

Kada je napunio dvadeset i četiri godine, Jean je priopćio da se želi osamostaliti. Imao je djevojku Ani s kojom je želio živjeti. Nije imao novca kupiti stan i roditelji su mu pomogli. Kupili su mu jednosoban stan i odmah je doveo djevojku. Ani je zgodna plavuša, po struci farmaceut. Zabavljali su se pet godina i puno su se voljeli. U zadnje vrijeme je odlazila s

Jeanom u restorane gdje svira glazba iz BiH i polako joj se počela sviđati. Sve joj je to objasnio, ali nije pričao da je išao u Zenicu gdje je doznao tko su mu biološki roditelji.

Genetski kod u ljudima je veliki misterij, u njega su usađene neizbrisive fizičke i duševne osobine roditelja.

U Jeanu je bila ugrađena ljubav za narodnu muziku i sevdalinku. Taj kod ga je tjerao da ide tamo gdje se svira i pjeva narodna glazba, glazba koju je pjevala i slušala njegova mama dok ga je nosila kao plod u sebi.

* * *

- Badema je krenula u avanturu spajanja rasute obitelji preko svojih poznanika u zeničkoj policiji, a policija preko svojih kolega koji su u međunarodnim vezama pronašli moj broj telefona i adresu. Dobio sam pismo od Bademe poslije dvadeset i dvije godine iz kojeg sam doznao da živi sama u Nemiloj, te da ju je pronašao naš sin Jean.

Poslala mi broj telefona od Jeana i njegovu adresu. Ostavila mi je i broj telefona od susjeda na koji je mogu kontaktirati.

- Uzvratio sam pismo Bademi i zamolio za detaljniji opis njenog života i susreta sa sinom Jeanom. Uslijedila su duga pisma o njenom životu, poslije mog odlaska, pa na ovamo. Kako sam zaključio iz pisama, živjela je u velikoj materijalnoj oskudici. Počeo sam joj slati novac. Dugo sam oklijevao nazvati Jeana. Prvi telefonski kontakt s njim bio je emotivan, ispunjen mnogim objašnjenjima. Jean mi je rekao da živi s djevojkom Ani. Znao sam da su druga vremena i drugačiji način življenja, nego u vrijeme moje mladosti.

- Razmjenjivali smo pisma i telefonske razgovore, trošila se tinta i impulsi na ugodne razgovore i dogovore.

Izrazio sam želju da svi dođu u Phoenix da rade i preuzmu poslove koje sam ne stižem.

- Moja mladost je iskapala iz mene, osjetim teret godina, treba mi pomoć, treba mi zamjena. Gorana sam nudio da dođe i da mi pomaže, nije pristao. Evo pružila mi se prilika, sinu Jeanu je trideset i šest godina, zreo je, još ako je vrijedan i pametan, eto zamjene. Uostalom, neka vodi kako zna i umije, to je njegovo. S njim je i nevjesta Ani, može mu pomoći. Tu je i unuk Entoni kojeg su dobili dvije godine nakon što su počeli zajedno živjeti. Badema i ja ćemo pomagati ono što budemo mogli.

- Sve je načelno dogovoreno, ipak bojim se hoće li im se dopasti Amerika i ovaj način života. Spremio sam novac za karte i garancije. Badema će iz Sarajeva letjeti za Pariz, a iz Pariza s njima u Phoenix. Manje je od mjesec dana do njihova dolaska.

Stric se umorio od priče, ustvari iscrpila su ga ta osjećanja i iščekivanja, dok je to sve organizirao i doveo do njihova leta ovamo. Predložili smo stricu da idemo spavanje da se odmori. Ujutro kad smo ustali strica nije bilo u kući. Na stolu u dnevnom boravku je bila ceduljica na kojoj je pisalo, 02.02. u 20:00 sati.

* * *

Nekoliko dana poslije stričeve priče, sjeli smo Mirjana i ja jedno popodne popiti kavu. Djeca nisu bila kući, subota je, izašli su. Sve nam ide po planu, ako to u životu može biti tako. Obično se smjenjuju dobre i loše stvari. Čak se u narodu kaže, ako ti ide sve dobro u životu, stavi kamenčić u cipelu. Jer bolje da te žulja kamenčić nego nešto gore. Počeo sam pričati, a Mirjana mi je potvrđivala.

- Evo i stric će po stare dane imati s kime piti kavu, dobit će sina i unuka, pa ako sin bude sposoban može ga brzo zamijeniti u vođenju poslova. Naš Goran je bez problema završio fakultet i počeo raditi. Vesna, već djevojka, ide u medicinsku školu. Ja sam dobro, imam posla toliko da ne mogu ni stići sve ponude, a ti Mirjana ljubavi moja još si uvijek lijepa, vidim da rado ideš na posao, vidim da ti je stalo da budeš sređena i lijepa. Novca imamo dosta na računu. Naš život je kao lijepa bajka. Ipak kao da nam nešto nedostaje, kao da smo se pomalo udaljili. Ljubavi, još uvijek sam zaljubljen u tebe, volim te.

Mirjana se zbunila, zacrvenjela, ugledao sam suze u njezinim očima. Odjurila je u toalet. Dugo je nije bilo i kad se

pojaviła bila je uplakana. Nije mi bilo jasno šta se dogodilo. Prišao sam joj i zagrlio je. Pustio sam je da se isplače. Poslije pet-šest minuta bilo joj je lakše. Pitao sam je što je tišti...

- Sve ove godine me predstavljaš kao ženu visokog morala, vjernu, iskrenu. Nisam bila kao što si mislio, nisam bezgrešna, ljudsko sam biće. Sve ove godine, pored tebe, dio mene je bio predan drugom čovjeku. Usporedo s ljubavlju koju ti pružam, proživljavala sam romansu s jednim doktorom iz bolnice. Pet godina, moj Josipe, pet.

- Nisam dozvoljavala da me osjećaji prema njemu udalje od tebe i utječu na naš brak. Naprotiv, kada smo nas dvoje nailazili na teška razdoblja kao i svi parovi, veza s njim mi je pomagala. Nije mi nedostajalo ljubavi, dotad sam mislila da ne postoji nešto što mi ti ne možeš dati. U početku on je bio prijateljski naklonjen prema meni, izdvajao me od drugih sestara s kojima je radio i bili smo bliski prijatelji. No, nisam ga gledala samo očima prijateljstva, sviđao mi se. Osjetio je naklonost s moje strane. Njegovi komplimenti i osmijesi su me ostavljali bez daha. On ima sretan brak...

- Je li Robert u pitanju?- upitao sam

- Da.

- Znao sam.

- Iznevjerila sam te Josipe, ne zaslužujem te, ali mi savjest olakšava činjenica da ti se nikad nisam uskratila i nikada te nisam odbila. Nas dvoje smo kao svijeća što gori, a on je bio vjetar koji je rasplamsao plamen.

Mirjana je sve izgovorila tako brzo kao da se pripremała. Nije mi bilo jednostavno sve to čuti. Ustao sam i osjećajući bol u duši rekao:

- Mirjana, netko odozgo vidi sve. Ja se tebe nikada nisam zasitio iako... iako i ja imam avanturu za koju smo znali samo Suzana i ja...

- Ne, nemoj mi reći da si s tom starkom nešto petljao?- bez kontrole je izletjelo iz Mirjane.

- Nemaš pravo Mirjana, nemaš pravo ništa mi predbacivati, jednaki smo! Da, Suzana je najvećim djelom zaslužna za moje uspješne poslove. Ona me uključila u posao, preporučila me najboljim klijentima za koje sam radio. Bila mi je draga i volio sam provoditi vrijeme s njom. Zaljubila se u mene. Puno mi je pružila i nikad me nije ucjenjivala.

- Mirjana, vrijeme će pokazati možemo li se nas dvoje izdignuti iznad ovoga. Nemojmo nagliti ni u čemu. Ja te ne mrzim, iako sam duboko povrijeđen. Neka me je tuga sad stegla u grudima i ne da mi disati.

Udarila me šakom u rame, a onda plačući zaronila lice na mjesto gdje me udarila. Zagrlio sam je, plakao sam i ja, ostali smo cijelu večer u šutnji.

* * *

Još je ostalo pet dana do dolaska obitelji strica Ivana iz Lyona i iz Zenice. Stric već danima ne spava kako treba, sanja snove koji ga bude, ne daju mu mira. Na trenutke sretan, a na trenutke zabrinut. Na drugi kat će smjestiti svoga sina i njegovu obitelj, Badema može s njim na prvi kat.

Pet radnika se trudilo osvježiti svaki kutak u kući i u bašti. Dvoje radnika nabavljaju robu koja je potrebna da se sve uredi i osvježi. Treba nabaviti jelo i piće, jer će se slaviti u velikoj sali u prizemlju kuće. Planirano je oko tridesetak gostiju, plus glazba što je svirala Goranu na proslavi rođendana i diplomskog. Glazba će biti iznenađenje, trebaju se pojaviti iznenađa s pjesmom koju je Jean rado slušao u restoranu Sarajevo u Lyonu.

Što se vrijeme dolaska više približavalo, stric je bivao sve nervozniji. Morao je kod svog doktora da mu propiše neko sredstvo za smirenje. Osim toga dobio je i neke tablete za srce.

Stric i ja smo otišli u zračnu luku, svatko vozeći svoj automobil, tako da ih možemo bez problema dovesti. Rođaci, prijatelji i ostali gosti su čekali u kući.

Svanuo je petak, drugi veljače, dan slijetanja zrakoplova je u dvadeset sati. Stric je uz pomoć tableta sasvim dobar,

barem dobro izgleda. On je još jednom sve pregledao, ništa ne prepušta slučaju, volio se sam uvjeriti u sve. Takav je i u tvornici, zato poslovi idu dobro. Za sve goste je odredio mjesto sjedenja, odredio je dva vrsna konobara, a u kuhinji je vrsna, provjerena kuharica koja njemu kuha već godinama. Što se tiče gostiju tu je nekoliko obitelji koje se družu s nama, među njima i Bakule, stričevi prijatelji kao i šefovi iz tvornice.

Oko šest sati stric i ja smo krenuli po njih. Dva sata čekanja je vječnost u ovom slučaju. Priča za nepovjerovati, ali je istinita, evo doživljavam takvu priču. Na razglas se najavljuje slijetanje zrakoplova iz Pariza, bez kašnjenja. Napetost u tijelu se pojačava, raste. Zagledam strica, bojim se za njega. Hrabrim ga kroz šalu, ne daj se mladoženja. Na trenutke se nasmije, pa se onda skroz uozbilji.

Iz carinske zone počese izlaziti pristigli putnici iz Pariza. Izlaze i skoro svi razgledaju po narodu da očima pronađu svoje koji ih čekaju. Nemamo dogovoren znak prepoznavanja. Stric mora prepoznati Bademu. Vrijeme čini svoje, izmijenila se Badema sigurno. Svi putnici su izašli, još ponetko tko je zaostao. Naših nema. Što je razlog, ne znamo.

- Bože, jesu li doputovali? - prozbori stric Ivan. Samo što je stric izgovorio te riječi pojavi se na vratima četvorka. Po svemu sudeći to su oni. Stric je prišao Bademi, a njima se pridružio i Jean. Ta trojka se gledala nekoliko minuta. Stric je na Jeanu vidio svoje crte lica. Zagrlili su se, a onda su im se u zagrljaj pridružili unuk Entoni i nevjesta Ani.

Dva auta krcata ljudima su se vraćala u gradić Tucson. Na kapiji je stajao transparent - Dobro došli u svoj dom. Sva svjetla su bila upaljena, bašta i vila su bile osvijetljene kao

svjetske metropole za doček Nove godine. Čak je i meni ovo večeras izgledalo ljepše nego ranije. Sasvim polagano članovi stričeve obitelji su ulazili u krug dvorišta. Na samom početku su posluženi pićem od ljubaznih konobara.

Za desetak minuta smo svi bili u dvorani za prijem, sjedali za stolove i čekali početak slavlja. Konobari su počeli služiti piće i večeru. Stric je ustao pozdraviti pridošle članove obitelji i goste, ali nije išlo, gušilo ga nešto; teškom mukom je progovorio nekoliko riječi i sjeo je. Odmah sam ustao i improvizirao kratki govor. Također sam naglasio da sam i ja preuzbuđen za govore, a kamoli stric Ivan koji je sve ovo doživio u svojim godinama. Zaželio sam dobrodošlicu svim članovima obitelji, kao i dobro raspoloženje svim gostima na dočeku.

Već je deset sati, po dogovoru poslije pozdravne riječi izašli su glazbenici i u dolasku započeli pjesmu "Cvati ružo moja", a poslije "Gledala sam sa prozora" i tako desetak pjesama bez pauze. To su sve pjesme koje Jean voli, to je glazba koja ga je odvela u zagrljaj njegovoj biološkoj majci, a preko majke i biološkom ocu. Poslije druge pjesme Jean je počeo plesati sa ženom. Pokušao je i njegov otac pridružiti mu se, ali nije išlo, godine su učinile svoje, srce hoće, ali ga snaga izdaje. Poslije dva sata, većina gostiju je plesala ili pjevala, i tako su sudjelovali u radosti strica Ivana i njegove okupljene obitelji. Onda je Badema ustala i za strica Ivana otpjevala pjesmu "Imam jednu želju". Pjevala je a capella, bez pratnje glazbenika. Stric Ivan se sa suzama prisjećao pjesme njihove mladosti. To je pjesma koju je Badema pjevala kad je bila konobarica, pjesma kojom je krenula njihova romansa. Njezin lijepi alt je ispunjavao prostor i srca okupljenih. Nagrađena je jakim aplauzom.

* * *

Točno poslije deset mjeseci od dolaska obitelji strica Ivana, Goran je proslavljao rođendan u našoj kući, u krugu naše i stričeve obitelji. Počeo je raditi, pa nas želi počastiti. Dok traju čestitanja, ja razmišljam o stricu i njegovoj obitelji. Tako brzo prođe deset mjeseci od njihova dolaska. Stric je velikom žrtvom stjecao sve, kao da je imao predosjećaj da za nekoga određenog sve to gradi. Bože dragi kako je to sve ispalo, kao da je netko najpreciznije isplanirao.

Stričev unuk Enton ide u osnovnu školu i dobro je svladao engleski jezik. Baka Badema je presretna žena, samo da joj Bog dadne zdravlja i dug život. Govoreći strani jezik ima problema, ne zna ni engleski niti francuski jezik. Sa svojim dragim se zaljubljeno gleda, izgleda da se vratila mladost u njih.

Nevjesta Ani se odmah zaposlila u farmaciji. Engleski je dobro znala, a mlada je, neka još uči. Jean, ozbiljan, odmjeren, napreduje u svakom pogledu. Presretan je kod svog oca, s roditeljima. Zatekao je veliko bogatstvo; ima želju što prije preuzeti upravljanje, jer otac želi da se što prije povuče, da uživa u miru.

Stric Ivan je drugi čovjek od dolaska obitelji. Bila mu je dosadila samoća. Zvao je Gorana da mu se priključi u upravljanju tvornicom. Sad je ispalo još bolje, tu je sin, njegova krv, a raste i Entoni. Stric doista želi da se povuče iz tvornice, želi putovati ako bude zdravlja. Mislim da je zaslužio ovakav sretan kraj. Puno se namučio u Brajkovićima, pa kao samac u Njemačkoj, pa tolike godine u Phoenixu.

I dok sam razmišljao o stričevoj obitelji, Goran je ustao da pozdravi goste i zahvali se svima:

- Dragi moji, puno vam hvala na dobrim željama i na poklonima za rođendan. Ja sam vas htio počastiti, a ono vi mene više darivali kroz poklone. Radim u prekrasnoj tvrtci. Lijepo mi je i dobro zarađujem. Još jednom zahvaljujem stricu koji me htio zaposliti u svojoj tvornici, a sad sam siguran da je stric dobio trajnu zamjenu, Jean je sposoban i on može biti čovjek koji će voditi tvornicu. Kako rekoh, ja sam zadovoljan u tvrtci u kojoj radim, a izgleda da su i oni zadovoljni sa mnom. Evo priopćite mi ovih dana da ću ići iduće godine, točnije rečeno od 8. do 14. veljače 2014. na znanstveni simpozij o Alternativnim energijama u svijetu. Simpozij će se održati u Zagrebu. Međutim, moja Rosie i ja smo donijeli odluku vjeriti se u veljači iduće godine u terminu kad je i simpozij. Pomjerali smo vjeridbu nekoliko dana, tako da ću moći stići na oboje.

- Evo prilike da kažem nešto o Rosie i našoj ljubavi, te odluci da počnemo skupa živjeti. Zabavljamo se oko pet godina, nikada se nismo naljutili jedno na drugo. Pomagali smo se u učenju kad smo studirali. Završili smo oboje fakultete na vrijeme. Ona je završila medicinu. Njen tata je Grk, a majka Portugalka. Dobri su ljudi, kako vidim poštuju me, prihvaćaju

me za zeta. I oni žele da se obavi vjeridba, kao i priprema za vjenčanje. Koristim zato ovu priliku da vas pozovem na svoju vjeridbu.

- Neka bude sa srećom i blagoslovljeno - nazdravio je stric Ivan.

Stric inače izbjegava alkohol, ali je ovaj put popio punu čašu viskija.

* * *

Otkako je Goran najavio vjeridbu, Rosie se počela češće vrtjeti po kući. Nešto šapuće sa svekrvom Mirjanom, nešto se dogovaraju, a mene nitko i ništa ne pita. Ponekad to dođe i dobro. Ne ljutim se, znam da ženske imaju uvijek šta pričati, ustvari više nego mi muškarci. Njihove teme o modi i kozmetici su beskrajne.

Dva mjeseca prodoše k'o dlan od dlan i Goran treba krenuti na znanstveni simpozij u Zagreb. Prvo leti do Washingtona, pa dalje do Beča, a iz Beča do Zagreba. Tako i nazad samo obrnutim redom. Nikada nije odlazio od kuće na duži vremenski period. Zato se mama Mirjana zabrinula, kako će bez svog mezimca. Ja sam volio što će barem on moći posjetiti domovinu, makar što se domovina raspala, ali su ostala sjećanja na doživljaje, lijepe i ružne. Kad izbacim misli o ocu, ja sam tamo imao lijepih doživljaja.

Kad smo napustili BiH u krvavom ratu, Goran je imao četiri godine. Mislim da se ničega ne sjeća, ako i sjeća, to je nešto kao u magli. Evo sad će vidjeti Zagreb koji je uvijek bio među vodećim gradovima u Europi. Ističe se po čistoći, kulturi, ljepoti, znanosti i puno toga.

* * *

Po povratku Goran mi je djelovao nekako mračan, kao da mu se ugasio sjaj u očima. Pretpostavio sam da je imao naporan put i iscrpljujuće seminare.

- Jako sam zahvalan kompaniji što me poslala na ovaj zanimljiv i koristan simpozij. Nisam mogao vjerovati da ću biti tako fasciniran sa svime što sam vidio, a pogotovo što sam ispunio svoju želju. Po dolasku na zagrebački aerodrom, čekao nas je autobus u kojeg su sjeli svi sudionici simpozija iz SAD-a. Poslije kratke vožnje došli smo pred hotel Sheraton. Tu smo se iskricali i odmah smjestili po sobama. Sutradan smo imali slobodan dan za odmor.

- Drugi i treći dan su bila predavanja u velikoj dvorani gdje nas je bilo oko četiri stotine učesnika. Desetak doktora znanosti iz naše branše, čitali su, predavali, objašnjavali najnovija otkrića iz alternativne energije. Četvrti dan je bio rezerviran za pitanja, odgovore, objašnjenja, nabavku brošura, knjiga i stručne literature. Kupio sam sve ponuđeno za tvrtku u kojoj radim.

- Dan prije povratka je bio rezerviran za obilazak Zagreba. Sve sam to obavio kako je bilo planirano. Ne mogu se

oteti dojmu koji sam osjetio obilazeći Zagreb. Naime, ja sam mislio da je to neki običan grad, prljav, neuredan, bez ikakvih pravila u prometu. A ne, imao sam kriva uvjerenja jer Zagreb je lijep, milijunski grad, prava europska metropola. Vidio sam ljude, lijepo i kulturno odjevene, izgledaju veoma inteligentno, pogotovo sam vidio dosta lijepih žena i djevojaka. Let u avionu tamo i nazad je bio dobar, bez turbulencija. Želim sad odspavati, vrlo sam iscrpljen.

* * *

Nisam nikakav teoretičar, a najmanje teolog, ali želim reći na koji način doživljavam život. Škola koju sam završio nije mi dala dovoljno znanja iz mudrosti življenja, ali pročitane knjige, putovanja, priče s načitanim ljudima su mi otvorile um; kratko rečeno, to je moj životni fakultet. Imam običaj za sva događanja, dobra i loša, u svom životu, zahvaljivati. Pa kako ne bih zahvaljivao, imam pamet za razmišljanje i planiranje. Dosad mi ide dobro, barem što se posla tiče. Ono što smo Mirjana i ja odlutali i šarali nije dobro, ali smo se uspjeli izdignuti i to prevazići. Tražili smo oprost jedno od drugoga. I sve se dobro završilo. Da smo se rastali, mi bi se brzo snašli, ali djeca... djeca uvijek pate kad se roditelji rastave.

Vjerujem da Bog pomaže svima koji mu se mole. Zar bi moja mama ostala pri pameti živeći s ocem da se nije molila i nadala boljem. Božja pomoć se dešava kroz uporabu vlastitog uma. Bog nikome ne spušta odozgo ni kruha niti zlata, ali onome tko vjeruje jeste pomogao kroz ideje kako nešto uraditi, eto tako ja to poimam.

Milijuni ljudi u ovom trenutku traže pomoć, mole, nadaju se jer teško onome tko se ne nada, život mu je prazan.

Imajući jaku vjeru u sebe možeš sve. Tada možeš i planine pomjerati.

U svakodnevnom ljudskom životu dešavaju se ružne i lijepe stvari. Mnogi ljudi za lijepe stvari koje im se dogode zahvaljuju, a mnogo njih za ružne stvari psuju na Boga. To optuživanje Boga za nesreće koje se dešavaju ljudima je nepravilno poimanje Boga. Nije Bog neki bradonja koji sjedi gore na oblaku i gleda šta ljudi dolje rade i zapisuje. Bog je čovjeku dao um kako bi razmišljao o svojim koracima, postupcima, o poštivanju zakonitosti i društvenih normi. Um se ne razvija kod svakoga isto, a to je uvjetovano genetikom, sredinom u kojoj se živi, društvom, prijateljima, školama koje je netko pohađao, društvenim uređenjem i mnogim drugim stvarima.

Bog nam je dao pamet da se služimo njome. Moramo upoznati zakonitosti koje vladaju na našem planetu i zakone društva u kojem živimo, kao i moralne norme koje je poželjno slijediti. Mene je rodila majka kršćanka, te sam i ja takav. Drugog je rodila majka koja u Budu vjeruje. Pa jesam li ja kriv za to ili on?! Nitko nam ne daje za pravo, a niti nam Bog reče da mrzimo, ubijamo, zato što ne mislimo isto ili se ne molimo isto. Činjenica je da se različiti ljudi mole po svome i vjeruju u svoga Boga i da Bog pomaže svima onima koji mole i traže pomoć. Bog pomaže: daje ti nadu, putokaz, svjetlost, providenje, ljubav, bez obzira kako i kojim jezikom govoriš. Bez Boga je teško! Teško onome tko ni u što ne vjeruje; on kao šuplji zub, njegova duša je prazna.

* * *

Treći dan poslije Goranovog povratka iz Zagreba, javili su nam da je otac umro. Javila je to jedna mamina susjeda. Naime, pronašli su ga mrtvog u gradskom parku. Sumnja se na srčani udar. Nazvao sam mamu, izrazio joj sućut i rekao da ću na ljeto doći.

Javio sam stricu. Samo je kratko rekao:

- Neka mu Bog sudi, ja mu oprostiti ne mogu!

- Ni ja! - potvrdio sam.

Nekoliko dana smo pričali o toj vijesti i onda prestali. Bližio se dan vjeridbe Gorana i Rosie. Bez obzira na očevu smrt, nismo planirali praviti veliko sijelo, oko dvadesetak ljudi, naša obitelj, stričeva obitelj, otac i mama od Rosie, Bakule, neki njihovi prijatelji iz Bosne i don Ivica.

Mirjana, Janja i Vesna su brinule o hrani, a Goran i ja o piću. Mladenci su kupili prstenje 21. veljače, sve je bilo spremno. Pozvani gosti su stigli. Nakon zdravice i predjela, don Ivica je obavio čin vjeridbe uz par rečenica o braku i čuvanju istog, kao i molitvi za dobar brak, nakon čega su vjerenici stavili jedno drugom prstenje. Don Ivica je prvi čestitao

i zaželio skoro vjenčanje. Poslije don Ivica, čestitali su i ostali. Poklone nije nitko donosio, jer je tako bilo dogovoreno.

Glavni čin je obavljen. Nakon večere i nekoliko čašica viskija, svaka priča je završavala o rodnom kraju. Zalud sva bogatstva Amerike. Srce i misli su tamo gdje si rođen. Možda nije tako kod sviju, ali kod većine jeste, a pogotovo kod nas starijih i generacije koja je rođena u BiH. Koliko će mladi spominjati zavičaj svojih roditelja i generacije rođene ovdje, ostaje pitanje. Vjerujem da će oni spominjati sve manje, ali smatram da ne bi smjeli zaboraviti. Neke obitelji su došle prije tri stotine godina i opet održavaju i njeguju svoje običaje i jezik.

U neko doba, stric je zaželio nešto reći. Zamolio sam za tišinu. Očigledno se vidjelo da je malo popio:

- Draga rodbino, hvala vam na pozivu. Ovakvom činu vjeridbe nikada nisam nazočio i ovo je nešto prekrasno, a pogotovo što ih je vjerio moj župnik i prijatelj don Ivica. Moj sin Jean je to obavio negdje daleko, tako je moralo biti, ali evo sad smo jedna obitelj. Svi smo se dobro snašli, ja sam malo kritičan, odnosno moje godine. Čuli ste svi da je umro moj stariji brat u Zenici. I ovo hoću reći... bio čovjek bogat ili siromašan, dobar ili loš, škrt ili dobročinitelj, jednog dana će otputovati i platiti račune za sve što je radio. Zato... pamet u glavu!

Stric je završio i sjeo nekako tužan, bar je njegov izraz lica bio takav.

Ustao sam također pozdraviti sve prisutne. Prije nego sam počeo, Goran mi je rekao da pozdravim i zahvalim u njegovu i nevjestino ime.

- Pozdravljam vas i zahvaljujem se ispred Rosie i Gorana na dolasku. Posebno želim pozdraviti našeg župnika don Ivicu i zahvaliti mu se na vjeridbi koju je blagoslovio. Također bih pozdravio goste mojih dragih prijatelja Bakula, Lucu i Antu koji su prvi put u Americi, pa smo ih pozvali da vide kako se mi ovdje družimo i slavimo. Oni su tu već tri tjedna i Anto će siguran sam pisati nešto o našim životima jer stalno nešto zapitkuje, zagleda i zapisuje. Prije par dana priredio nam je divnu poetsku večer kod obitelji Bakula i hvala mu za to.

- Čuli ste svi za smrt moga oca. Završio je njegov život. Otišao je Bogu na istinu. Meni je sad otvoren put za posjetu zavičajju. Stric i ja smo rezervirali karte za let. Planiramo u srpnju putovati u Bosnu. Imam želju dovesti mamu ovamo, ako bude htjela.

Kad sam završio obraćanje, Goran mi dođe i reče,

- Znaš tata, i Bogu treba pomoći.

- Molim?- pogledao sam ga.

- Pa to u vezi strica... i Bogu nekad treba pomoći! - okrenuo se i otišao na svoje mjesto.

Ostao sam zbunjen gledajući za njim.

Kad je večer privedena kraju, uzeo sam Gorana pod ruku i odveo ga u spavaću sobu. Zamolio sam ga da mi objasni ono što je rekao.

* * *

- Tata, kad sam išao na simpozij u Zagrebu, isplanirao sam otići do Zenice. Sve mi se poklopilo, bio sam na predavanjima prva dva dana, a treći dan sam odletio u Sarajevo. Iz Sarajeva sam uzeo taksi do Zenice. Ti i mama ste često pričali o tim mjestima, a ja sam učio iz zemljopisa. Na internetu sam našao sve što me zanimalo, čak i Brajkoviće gdje je rođen naš "kunta-kinte".

- Vozeći se iz Sarajeva prema Zenici, nisam puno pričao da me ne bi odao akcent. Stigli smo za četrdeset i pet minuta. Zamolio sam vozača da me vozi u Gornju Zenicu. Kad smo došli u ulicu Velečasnog Milivoja Čekade, zamolio sam ga da stane. Dao sam mu sedamdeset dolara, iako je tražio šezdeset.

- Iz bakinih pisama koja su nam stizala saznao sam ime ulice i broj kuće. Već je bio sumrak. Išao sam lagano i pratio brojeve. Približavao se broju 52. Ugledao sam kuću s tim brojem i na vratima starijeg čovjeka kako izlazi i zatvara vrata. Zastao sam, ukočile su mi se noge. Čovjek je krenuo niz ulicu. Sklonio sam se u stranu da me ne primijeti. Oborene glave prošao je pokraj mene, jedva da me je i primijetio.

Filmskom brzinom vrtjele su mi se slike i tvoje priče o djedu. Sve sam znao, iako ste vi možda mislili da nemam pojma o vašim odnosima s njim. Sve sam čuo, samo sam se pravio da ništa ne znam. Znao sam za tvoju želju da odeš u rodno mjesto i znao sam da je on bio prepreka, znao sam za tvoju zakletvu da nećeš ići dok je on živ. Znao sam da si se pribojavao da ti majka ne umre prije njega i da je više nikad ne vidiš. Zato sam odlučio ubrzati stvar. Tvoja mržnja prema njemu, ušla je i u mene. Zamrzio sam ga, jer sam vidio koliko patiš zbog njega. Na karate treninzima vježbao sam prekardijalni udarac koji preciznim i snažnim udarcem može dovesti do prestanka rada srca. Također sam vježbao Kuk Sul Do tehniku presinga na vitalne organe kojima možeš usmrtiti osobu, ako znaš gdje i koliko snažno pritisnuti.

Dok mi je Goran pričao, soba se počela okretati oko mene.

- Pa, Gorane sinee nisi valjda...? - zakukao sam. Smračilo mi se pred očima. Nisi valjda okrvavio ruke? O Bože... zaštooo dijete?!

Nisam više mogao stajati na nogama. Sjeo sam, totalni košmar me obuzeo.

- Mržnja tata, obuzela me tvoja mržnja prema tom čovjeku. Nisam ga ubio ja, ubila su ga njegova nedjela, nitko ga nije mogao spasiti te noći. Pratio sam ga na udaljenosti oko dvadesetak metara. Ni jednog trenutka nije pogledao na stranu niti iza sebe. Nije žurio, vidjelo se da šeta. Te strašne, crne misli, ta podsvijest izbacila je na površinu sve zlo. Svega sam se sjećao što si pričao majci dok ste mislili da sjedim odsutan sa slušalicama za kompom, ali smanjio bih ton i slušao svaku

tvoju riječ, kako dovodi kurve, a vi gladni, kako pijanči i lumpuje, a ti nemaš za školsku užinu, kako više na tebe da vodiš kurvu iz kuće ili će ubiti i nju i njezino kopile. Shvatio sam kasnije da je mislio na mamu i da sam to kopile trebao biti ja. U svojoj glavi sam zamislio kad si s nožem u zubima skočio preko ograde da ga ubiješ i kako te bakin vapaj spriječio da to učiniš. Sve sam to slušao i odlučio: Mene nitko neće moći spriječiti da otpremim nasilnika na onaj svijet. Zato sam ti rekao: Bogu treba pomoći. Sve sam isplanirao i sve će izgledati kao srčani udar. Pritisak od nekoliko sekundi na pravo mjesto neće ostaviti nikakav trag nasilja. I tebi će biti otvoren put da napokon vidiš svoju majku. Međutim, u jednom trenutku počeo sam dvojiti je li to djed Petar ili možda netko drugi tko je mogao biti u kući, izići iz nje baš kad sam došao do broja 52. A onda naiđe jedan čovjek i glasno ga pozdravi: "Kako si ti Petre?" All right! - pomislio sam - i ta dilema je riješena. Osveta je moja i pravda će biti zadovoljena. Ide djed Petar, idem ja za njim. On uspori, usporim i ja. Vidim, zaputio se u park. Kao naručeno, mislio sam. Kad je došao do klupe, zastao je da odmori. Naslonio se samo, nije sjeo. Nikog nije bilo u blizini. Prišao sam i rekao:

- Došlo je vrijeme Petre!

Taman kad sam ga trebao stegnuti u smrtonosni zagrljaj s pritiskom dva prsta u predjelu srca, on se brecnu, pogleda me i reče: - Josipe!

Isti trenutak je prekrilo lice rukama i počeo plakati.

- Ooo, Josipe!

Valjda je od mene mislio da si ti. Nije shvaćao da su prošle godine. Upamtio te iz vremena kad si bio u mojim

godinama i naša sličnost ga je zbunila. Sjeo je plačući i tada sam dvojio hoću li pritisak izvesti u prekardijalnom području ili na vratnu aortu koja mi je bila na dohvat ruke. Kad sam krenuo prema njegovom vratu. On reče,

- Ubi me prošlost... Josipe!

Skoncentrirana ubilačka energija je treperila u mojim prstima pokraj njegovog vrata. Krenuo sam prema aorti. Onda mi je opet proletjela kroz glavu slika kad si ga ti htio ubiti nožem i bakin vapaj koji te zaustavio. Kolebao sam. Očekivao sam surovog čovjeka, oholog i bezobzirnog, a zatekao sam raskajanog starca.

- Josipe... - ponovno je htio nešto reći.

- Nisam Josip, već Goran... kopile koje si htio ubiti pod majčinim srcem! - prekinuo sam ga, povisivši glas.

Sklonio je ruke s uplakanih očiju i zagledao se u mene zelenim očima kao da je ugledao duha, vjerojatno je vrtio film u glavi i sjetio se te sramne scene. Počeo je grcati... uhvatio se za prsa... i srušio na zemlju.

Na trenutak sam se zbunio, kleknuo sam i vrhovima prstiju pritisnuo vratnu aortu, umjesto snažnog pritiska koji sam prethodno planirao i dugo vježbao, pritisnuo sam tek toliko da osjetim puls. Nisam ga osjećao. Primaknuo sam svoje lice posve blizu njegovih usta. Nisam osjećao dah. I onda umjesto da likujem jer se moj naum ostvario bez moje intervencije, počeo sam ga reanimirati. Nekoliko minuta sam mu davao vještačko disanje i naizmjenično vršio masažu srca. Činilo mi se uzalud... ali nisam prestajao. Zvao sam u pomoć i brzo se skupilo nekoliko ljudi koji su mi pomagali. Netko je pozvao hitnu pomoć i kada je hitna stigla, pokupila ga i otišla, polako

sam se izdvojio iz skupine ljudi i krenuo u grad. Znao sam da bi me policija zadržala na ispitivanju, a imao sam let iz Sarajeva u Zagreb u deset i trideset. Nisam znao je li djed preživio sve dok nam nisu javili.

- O hvala Bogu, hvalaa, - zavapio sam - što moj sin nije okrvavio ruke!

A kako ne bih zahvaljivao kad je u presudnom trenutku prosvijetlio i prekinuo svoj mračni naum. Otada stalno mislim kako izliječiti mržnju koja je Gorana još kao plod okružila. Izliječiti ga od mojih priča prožetih nesnošljivošću prema vlastitom ocu koje su ga opsjele i skoro odvele u zločin. Shvatio sam koliko riječi mogu biti pogubne. Zato je i rečeno, tvoje će te riječi osuditi, tvoje će te riječi spasiti. A osim riječi koliko više će nas spasiti ili osuditi naša djela. I doista sam se počeo pitati, koliko djela naših predaka utječu na nas, kakav nas to prati duh i grijesi otaca? Ne visi li nad nama grijeh babe Janje za koju su pričali da je ugušila djeda, nije li taj zloduh ubojstva prenijela i na mene kad sam oca htio zaklati nožem? Ne visi li i nad Goranom? Što je to Gorana bilo toliko obuzelo i toliko eskaliralo u njemu da se želio za mene osvetiti čovjeku kojeg nije ni poznavao. Što je ga natjeralo da istražuje način kako sprovesti osvetu i naplati dug kroz zločin bez kazne. Otada me pomalo izjeda sumnja, je li bilo sve onako kako mi je ispričao ili je, ne d'o Bog, ipak...

* * *

Stric i ja smo odlučili nakon Goranovih zaruka krenuti u Bosnu. Zamislite, stric će ponovno vidjeti Zenicu nakon trideset i sedam, a ja poslije dvadeset godina. Karte smo rezervirali za početak srpnja, a povratak za kraj srpnja 2013. godine.

Moram priznati da mi se tih nekoliko dan pred put želja za putovanjem svaki dan povećavala. Budile su se uspomene, lijepe i ružne. Sve se miješalo. Sjećanja na oca su i dalje bila teška, ali sam ih sad lakše podnosio, valjda otkako znam da ga više nema i da više nikome neće naškoditi. Hoće li Bogu položiti račune za svoja nedjela ne znam, bilo bi nepošteno da ne položi, ali znam da mi je lakše.

Na dan leta, sjeli smo na svoja mjesta u zrakoplovu i dobivali posljednje upute za ponašanje u slučaju nesreće. Kada sam letio prije dvadeset godina s obitelji u Kanadu, bježao sam od rata, od oca, od ljudi koji su me tukli nevina, bježao sam u neizvjesnost, u nepoznato. Sad putujem u rodnu Zenicu utažiti nostalgiju za zavičajem, vidjeti mamu, sestre i njihove obitelji, Mirjanine roditelje, vidjeti sve ljude koje ću možda prepoznati na ulici, možda i one koji su me bez razloga tukli.

Otići ću i u Beograd posjetiti svog najvećeg dobročinitelja kapetana Dragana i njegovu obitelj, da im se odužim za sva dobra i ljubav koju su učinili za mene. Leti zrakoplov, lete moje misli prije njega u Zenicu; mami u zagrljaj, sestrama, na Vlašić, na zeničke ulice...

*

Život teče, a na valovima životne rijeke pokušavam plivati. Plivam kako znam i umijem. Ponekad kroz male i bezazlene valove, a često kroz jake i potapajuće. Nekad sam se ljutio što neki ljudi nisu u svome razmišljanju slični meni. Pitao sam se, zašto ne vjeruju u istog Boga? Zašto im politička ideologija nije ista? Pitao se, zašto su neki ljudi agresivni i ratoborni, a drugi tihi, mirni, plemeniti i miroljubivi. Ljutio sam se, a nisam znao da nemam pravo na to. Nisam znao što je potrebno da bi ljudi jednako, ili barem slično govorili, radili, razmišljali. Za takvo nešto ljudi bi u najmanju ruku trebali ići u istu školu, učiti iz istih knjiga, slušati iste nastavnike, družiti se s ljudima iste naravi i razmišljanja, živjeti u približno istim životnim uvjetima u društvu s istom političkom ideologijom, vjerovati u istoga Boga i poštivati iste moralne norme. Međutim, sad shvaćam, čak i kada bi sve bilo tako, opet bi bilo različitosti u razmišljanjima, donošenju zaključaka i reakcijama, jer različitosti su neminovne.

* * *

U Zenici sam pronašao svoju staričicu, uvelu kao cvijetak. Ipak primijetio sam tih dana da je živnula u svojoj starosti i zablistala uz mene. Nismo se razdvajali, osim dva dana koje sam proveo u Beogradu kada sam posjetio Draganovu obitelj. Draganu i njegovoj obitelji sam kupio karte za let u Ameriku, da nas posjete. Doista ih želim ugostiti kao najdraže prijatelje. Znam da je Dragan jednom spominjao da bi volio posjetiti kanjon rijeke Colorado. Rekao sam mu da možemo tamo otići na rafting. Bili su izuzetno počašćeni mojom posjetom i obećali su da će mi doći u goste.

Povratkom u Zenicu, obišli smo sestre, darovao sam male nećake slatkišima i novcem. Oni me se i ne sjećaju, neki su bili mali kada sam otišao, a većina ih se nije bila ni rodila. Imali smo puno vremena za sebe. Otišli smo do Mirjaninih roditelja. I oni su jadni uvenuli za Mirjanom i unucima. Uzogor se osušili. Obećao sam im da ću s Mirjanom i djecom doći dogodine na nekoliko mjeseci.

Mama je svaku večer išla na groblje. Ponekad bi odnijela i zapalila svijeću, ponekad stručak cvijeća, a s groblja u plastičnoj vrećici vraćala osušene stručke i raznobojne oklope

dogorjelih lampiona. Ja nisam imao snage ni volje otići mu na grob. Mama to nije ni tražila. Stric također nije želio otići bratu na grob. Jedne večeri kad je majka otišla na groblje, mi smo otišli u mjesnu crkvu. Porazgovarali smo s župnikom o potrebama župe. Reкао nam je da vrše rekonstrukciju krova crkve i obojica smo dali lijep iznos svog doprinosa. Župnik nam je srdačno zahvalio i rekao da će nas pročitati kao darovatelje, međutim obojica smo rekli da nas ne čita imenom. Predložio nam je da ostanemo na misi. I ostali smo. Uf, bila su neka teško shvatljiva čitanja, ono kada Petar pita Isusa koliko se puta treba oprostiti svome bratu, ako se ogriješi, je li dovoljno sedam puta? A on mu reče, ne sedam nego sedamdeset puta sedam! Uf! Jašta brate. Lako je reći. Znam da je spominjao i Tomu Akvinskog i njegove riječi da nas ništa ne čini toliko sličnima Bogu kao naša spremnost na praštanje...Ma, šta imam sličit', ja sam ja i ne trebam ni na kog sličit'. Uf, i taj pratar i kad nas nagovori da ostanemo na misi. Dođeš mu pomoći, a on te uznemiri kao oluja more. Opet su pokrenute u meni zatomljene dubine. Oca više nema, ali je ostala rana, mržnja, ne znam ni ja što i jako me uznemiruje.

Nakon mise upitao sam župnika mogu li platiti misu na jednu svoju nakanu.

- Naravno! - radosno je prihvatio.

Poslije mene i stric Ivan je također platio misu na svoju nakanu i onda smo se zaputili kući.

Dok smo nijemo hodali do kuće, u glavi su mi zvonile brojke sedamdeset puta sedam, sedamdeset puta... Uf, što je prezahhtjevan taj Isus. Pa tko je još sposoban toliko praštati, ako je mislio bukvalno onda računica ispadne 490 puta ne-

kom oprostiti. Ej, 490 puta! Što nije zaokružio na 500? Ako može 490 puta onda može i onih deset i još deset... Pa da, pa to je sigurno i mislio. Stalno opraštati! Ma, zaboravi Isuse.

Otada sam svako malo razmišljao o tim riječima, ipak bio sam nemoćan oprostiti. Uzeo sam jednu večer pročitati neki odlomak iz Evandjelja, otvorio nasumice, kad ono opet k'o maljem u glavu... "Molite za svoje neprijatelje!" Ma, kako Isuse, ma, kako za neprijatelje kad su me tukli do besvijesti?

Sve me nekako snažno uznemirilo i počeo sam svaki dan nagovarati mamu da pođe s nama u Ameriku. Kao da sam opet želio pobjeći jer su se duhovi prošlosti ponovno pokrenuli.

Međutim, moja je starica uporno odbijala i govorila:

- Sinko, nije to za me', drugi je to i daleki svijet.

- Ali mama tamo ćeš biti među svojim, svi želimo da dođeš. Imamo veliku kuću ima i mjesta i svega, ovdje si sama.

- Neka sinko, ja ću ovd'e umrit i želim da me sa'rane uz mog čovika. S njim sam proživila i dobro i loše. Znaš i sam da je lošeg bilo puno više, ali ja sam njemu dala rič i u dobru i u zlu. Neću ti ja sine moj nigdi.

- Zašto mama, pa maltretirao te cijeli život, i tebe i sve nas. Bila si uz njega za života, ali sada, nema ga više majko!

- Jest, bio je loš, ali je pod stare dane kad je strast ugasla u njemu, bio bolji, ponekad čak i pažljiv prema meni. Znao je i suzu pustiti misleći na stvari koje je učinio ili nije učinio. Onu večer... spominj'o je tebe i uzdis'o. Izaš'o je uzet' zraka jer ga je stezalo u prsima. Više se nije ni vratio. Prikinula ga tuga.

Nakon tih majčinih riječi nisam joj više ni jednom spomenuo da ide s nama u Ameriku. Znao sam da bi bilo uzalud.

Mada sam vjerovao Goranu da je otac umro od srčanog udara, opet me je izgrizala sumnja možda mi ipak nije rekao istinu i možda je sproveo svoj mračni naum, ali mi nije htio priznati kad sam pao u očaj nakon njegovih riječi da i Bogu treba pomoći. Međutim sada kada mi je i mama potvrdila da ga je stezalo u grudima i prije nego je izišao one večeri, nekako mi je laknulo. Sigurno je to bio predinfarktni simptom. Iako se more moje duše ponovno uzburkalo, te majčine riječi kao da su me malo primirile.

Sutradan, dok je mama bila na groblju otišao sam na onu livadu gdje sam se u mladosti oslobađao frustracija vikanjem, urlanjem i udaranjem nožem u jasenovo stablo. Prisjećao sam se svega. Kora na stablu jasena posve je zamladila i jedva da su se znali ožiljci moga bjesomučnog zasijecanja. Vrijeme liječi sve, pomislio sam. Gledao sam uzdužne tragove na stablu kuda su se slijevale u kapljicama sokovi drveta koje je krvarilo. Na ožiljku sam ugledao možda posljednju kapljicu soka koja je bila spremna otisnuti se kad nabubri i kritična masa prevlada i sklizne niz obilježeni trag. Izgledala je kao suza. I drvo plače, pomislio sam. Ili krvari. Sudeći po uzdužnom tragu koji je ostao od tih kapljica na stablu, moj jasen je plakao godinama. Iznenada, nebo se smrklo i naletio je jak pljusak. Gusto lišće nije propuštalo kišu. Ostao sam posve suh. Pljusak je iznenada stao kao što se i pojavio i nebo se već počelo plaviti. Ljetni pljusakovi su takvi. Nisam mogao vjerovati da me ni jedna kap nije skvasila. Zaštitio me moj jasen. Zagledao sam se u koru koja je zarasla i zamladila i promatrao onu posljednju suzu koja je u tom trenutku skliznula niz zaraslu koru. I onda kao da mi se sve posložilo. I život i patnja i oprost i

molitva za neprijatelje i one riječi svećenika i citati iz Svetog pisma. Sve. Kao da sam prosvijetlio. Pogledao sam u nebo i zavapio:

- O Bože upravi mene smrtnika!

Kleknuo sam, a suze su krenule same od sebe. Plakao sam tiho i smireno, bez bijesa. Svakom suzom koju sam puštao, osjećao sam smiraj. Zagrlio sam stablo jasena. Okus nerazlivene suze drveta ostao je na mojim usnama nakon cjelova koji sam utisnuo jasenovom stablu, koje sam nekad ranjavao. Kad su se suze na licu osušile, legao sam na leđa i gledao u nebo koje je već bilo prilično plavo. Promatrao sam bijeli trag koji je ostao iza jednog zrakoplova. Bio je jedno vrijeme, pa nestao.

Istu večer nakon što se majka vratila s groblja, uputio sam se na očev grob. Pronašao sam ga po stručku žutog cvijeca koje je mama pripremila i odnijela. Nije bilo ni teško jer je očev grob bio jedini pokriven zemljom s drvenim križem među granitnim grobnicama s prikovanim bijelim, plastičnim slovima njegovog imena i brojevima godine rođenja i smrti. Promatrao sam sve i nisam vjerovao da sam mu došao na grob. Sjećam se da sam nekada želio da skonča kao pas da mu se ni za grob ne zna. Ovaj put sam bio nekako rezigniran. Ni tuge ni bijesa ni očaja. Prisjetio sam se još nekih neugodnih scena s ocem, ali mi je izgledalo kao da sam sve to gledao na nekom filmu, kao da se desilo nekom drugom i kao da je sve tako moralo biti.

Ujutro sam otišao u grad s jednom jedinom namjerom. Grad je bio manje siv nego prije rata, barem je dima bilo manje, samo se iz pojedinih dimnjaka vijao dim, za razliku od

prijeratnog vremena kad su svi redom poput aždaja s izvije-
nim betonskim vratovima sukljali vatru i dim. Sada većina
njih stoji poput prepariranih žirafa i zinuto zjape u nebesa.

Uvečer sam otišao u park gdje je otac umro. Bilo je neka-
ko pusto. Sjeo sam na klupi za koju sam pretpostavio da je
mjesto očeve smrti. Začuo sam neku prepirku i psovanje.
Ugledao sam kako trojica mladića tuku jednog. Dvojica su ga
držala, dok ga je treći šaketao. Povikao sam iz sveg glasa:

- Heey men leave him, leavee him! Policee, heelp...
poolicee!

Kad su čuli glas stranca koji viče, zbunili su se i dali u
bijeg. Prišao sam mladiću i pitao je li dobro.

- Dobro sam. Hvala vam. Jeste li Vi neki stranac poli-
cajac?

- Ma ne, ali živim u Americi, ovdje sam u posjeti. Hoću li
pozvati pomoć i policiju, ili tvoje roditelje, reci mi broj?

- Ne, ne, dobro sam, malo nos krvari ali će stati. Kakva
policija, spori su oni za ovakvo nešto.

- Znaš, jednom sam i ja tako u ovom parku dobio batine
zbog cure, ni tada policija nije reagirala, zar se ništa u među-
vremenu nije promijenilo.

- Možda jest, na gore! - zaključio je. Evo Vam, - pružio mi
je listić na koji je napisao svoje ime i adresu - volio bih da me
posjetite kući, mami i tati će biti drago upoznati Vas.

- Možda ću navratiti, ali opet mi reci, jesi li sigurno do-
bro... Ammare? - izgovorio sam ime nakon što sam pogledao u
listić.

- Da, da. Ne brinite ništa. Sve je okej! Hvala Vam i
doviđenja.

Dan prije našeg leta nazad u Ameriku otišao sam tak-sijem do grada provjeriti posao koji sam dogovorio i bio sam prezadovoljan. Upitao sam vozača za adresu koju mi je dao mladić u parku. Potvrdio je da je u blizini. Pozvonio sam na vrata kuće, otvorila je gospođa mojih godina. Pitao sam za Ammara.

Pogledala me i upitala:

- Jeste li Vi gospodin koji mu je prije desetak dana pomogao u parku?

- Da, zadesio sam se slučajno. Sutra letim natrag, pa sam ga mislio pozdraviti.

- Kako Vas je opisao odmah sam Vas prepoznala. Uđite molim Vas, želim Vam zahvaliti barem kahvom, evo ima baklava, zalila sam je prije sahat i taman se lagnula. Znete, č'ek mi je na poslu, a Ammar negdje vani, da je znao sigurno bi ostao.

- Ma nema veze, evo rado ću pojesti baklavu kad već inzistirate, i da znate nisam je pojeo ima dvadeset godina, ali za kavu doista nemam vremena, taksi je vani.

- Moj muž bio bi sretan da Vas upozna i sigurno bi došao zahvaliti Vam ako imate vremena pričekati. On je znate upravnik KPD-a.

Pružila mi je sliku s njihovog vjenčanja koja je stajala na televizoru.

Isti trenutak me probio hladan znoj. Aga! Tu konjoliku facu nikada neću zaboraviti.

- Vi ste Gačići? - upitao sam prilično uzbuđen.

- Da.- odgovorila je pomalo iznenađena zašto sam tako naglo probljedio.

Sad sam bio sto posto siguran da je Aga iz Muzičke škole "Ferid Gačić". I prije mi je to padalo na pamet, ali nisam mogao ničim potvrditi. Moj tlačitelj koji me je izgazio zbog djevojke, čovjek ili nečovjek koji me je mjesecima lomio u zatvoru bez ikakve krivice.

- Hvala vam gospođo! Pozdravite Ammara. - ustao sam. Mužu recite da je život pun nepredvidljivosti i iznenađenja. Dobro se najčešće vrati dobrim, ali ponekad ispadne i obratno, pa se zlo vrati dobrim. I kažite Agi da je gost u vašoj kući danas bio Josip Mirković.

* *

Dugo sam se pozdravljao s majkom. Iako sam obećao i dogovorio ponovni dolazak za manje od godinu dana, nekako sam se bojavao da je neću više vidjeti živu. Godina dana za njene godine je puno. Ipak, morali smo krenuti unatoč tjeskobi koju sam osjećao u srcu. Mahala je za nama usahlom ručicom, a onda je prekrižila ruke na prsima i podnijemila se moja starića u svojoj boli i svojoj samoći. Prazne ostaše ruke koje su me bezbroj puta pomilovale, oprale, nahranile i otkinule od svoje neimaštine i od svojih usta da bi meni bilo dobro. O Bože, kako je samo bilo bolno ostaviti je.

Zrakoplov kojim smo poletjeli iz Sarajeva prilično je drndao. Takve zrakoplove s elisama na krilima viđao sam samo na filmovima. Pogledao sam na sat. Bilo je vrijeme da mama krene na groblje. Dan nakon odlaska na očev grob, posjetio sam jednog majstora klesara u Zenici i dogovorio s njim izradu spomenika. Platilo sam mu skoro duplo da sve druge

poslove odgodi i da spomenik uradi i postavi na današnji dan. Rano jutros je počeo s radovima da sve uredi najkasnije do 16 sati. Na spomenik sam dao upisati očevo ime Petar, a iznad imena u poluluku velikim pozlaćenim slovima: TIHI DOM OBITELJI MIRKOVIĆ. Zamišljao sam majku kako zbunjena i iznenađena traži drveni križ i očev zemljani grob, a tamo stoji mramorna monumentalna grobnica, najljepša i najskuplja koju sam odabrao u katalogu. Zamišljao sam kako sa suzama u očima čita ugravirani epitaf: Buntovnik, pokajnik, pokojnik!

Monotono drndanje me uljuljalo... gledam u oca koji me drži na krilu i igra se s mojim ručicama... čas ih prisloni na svoje obraze...čas ih uzme u svoja usta kao da će ih pojesti... glasno gučem kao ptiče...cjeliva me po licu...onda me baca visoko u zrak...let je pomalo zastrašujući sve dok me opet ne uhvati u naručje i čvrsto privine u zagrljaj... gučim k'o nahranjeno ptiče...natkriljeno... zaštićeno...

Udar točkova s pistom me prenuo. Sletjeli smo u Beč.

- O Bože, kakav san, kakav san?!

Slijedila je prijava za preookeanski let.

* *

Četiri motora Boeinga 747 počela su silovito hučiti. Mislio sam da će se zgrade zračne luke srušiti kao lego kockice. Čelična ptica dugačka sedamdeset s rasponom krila od šezdeset metara bila je u punom zaletu na uzletnoj pisti dvadeset i petog srpnja 2013. godine. Prikovan za naslon sjedišta, ovaj put nisam ni najmanje dvojio da će se metalna grdosija teška pet stotina tona bez ikakvih problema vinuti u

nebo. Prvi put kad sam letio sumnjao sam u to. Brige i mržnja su me činili olovno teškim i čvrsto prikovanim za zemlju. Ovaj put mogao sam, čini mi se, uzletjeti i bez zrakoplova. U utrobi sam osjetio blago propadanje kao u liftu. Bio je to znak da smo se odlijepili od tla. Od četiri stotine putnika, poznavao sam jedino strica Ivana. Pogledao sam ga.

- Mogu li te nešto pitati?

- Naravno.- potvrdio je.

- Ako nije preosobno, na koju si nakanu platio misu onaj dan?

Kratko je pošutio. Možda je pitanje ipak preintimno, pomislio sam.

- Znaš, mislio sam da se to nikada neće dogoditi, ali eto, prelomilo se u meni. Dao sam da se rekne za oprost i spas njegove duše.

- I ja isto!- potvrdio sam kao iz topa.

Pogledali smo se i krenuli zagrliti. U pola pokreta zaustavili su nas sigurnosni pojasevi. Nasmijali smo se.

Niz lice je skliznula suza, dok se zrakoplov dizao u visinu od deset tisuća metara ostavljajući bijeli trag za sobom.

Bijeli trag što bude, pa nestane.

Recenzije

Dorđe Krajišnik Nerazmrsivo klupko života

Stanićev roman "I Bogu treba pomoći" prati životnu priču Josipa Mirkovića iz Zenice. Pripovijedajući u prvom, gotovo isповijednom licu, Josipovu priču Stanić pred čitaoca iznosi slojevit narativ. Više je dimenzija i pripovijednih linija koje se preklapaju u toku ove knjige. Najprije nam autor, nakon početne scene putem koje nas obavještava o odlasku Mirkovića i njegove porodice u izbjeglištvo u Kanadu tokom ratnih strahota u Bosni i Hercegovini, u retrospektivnom pričanju svog junaka iznosi njegov životopis iz prijeratnog života. Josip nas kroz svoja sjećanja, koja jesu svojevrsno sumiranje života prije odlaska u izbjeglištvo i emigraciju, uvodi u priču o svom odrastanju u Zenici, školovanju, ljubavi sa njegovom ženom Mirjanom, služenju vojske, odnosima u tadašnjoj Jugoslaviji i svemu onome što jesu neka od najvažnijih mjesta života svakog čovjeka.

Međutim, ono što je specifično kada je priča Stanićevog junaka u pitanju jeste da se u pripovjedački fokus, preciznije

u središte Josipove priče postavlja njegov odnos sa ocem Petrom. Josipov otac prototipni je lik oca pijanice i nasilnika, koji kinji i na sve načine zapostavlja vlastitu porodicu. Iz te traume, koja u mnogo čemu određuje Josipov život, Stanić će izvesti suštinske tačke svog kratkog romana. Sve ono što se Josipu u životu dešava, njegova emigrantska putovanja sa porodicom, najprije u Kanadu, potom u Kaliforniju i Arizonu, borba da se u izgnanstvu preživi, da se ostvari jedan drugačiji i bolji život, suštinski je određeno ili preciznije rečeno zaklonjeno sjenom oca nasilnika. Iako se Josip već pri odrastanju suprotstavlja ocu, u konačnici sprječava njegovo nasilje nad majkom i sestrama, sjećanje na ono što se dešavalo, kao i kasnija pojavljivanja oca u njegovim snovima i mislima, njegova nasilnička figura temeljno je odredila životni put ovog Stanićevog junaka.

Nakon što nas u svojoj ispovijednoj naraciji Josip upoznaje sa prijeratnim životom i njegovim ključnim tačkama, roman "I Bogu treba pomoći" postaje svojevrsna dnevnička priča. Josip Mirković kao da, u Stanićevom rukopisu, zapisuje sve ono što mu se nakon odlaska u Kanadu, a potom i u SAD događa. Čitalac može pratiti sve one muke emigrantskog života, sa kojima se Josipova porodica suočava. Prožima se ova priča njegovim slutnjama, nemirnim snovima. Problemima sa kojima se susreće na poslu. Takođe, čitalac biva upoznat sa onim što je Josipova intimnija životna priča. On nam pripovijeda o odnosu sa svojom ženom Mirjanom. Možemo pročitati kako jedno drugom priznaju nevjerstva, kako njihov brak prolazi kroz mnoge nemirne epizode, ali kako ipak uspijeva opstati. Tu su i uporedne priče o životu njihove

djece, njihovom odrastanju i školovanju. Konačno, Josip dobiva priliku ispraviti nepravdu koju je njegov otac nanio svom bratu Ivanu. Nedugo po dolasku u Arizonu Josipa kontaktira njegov stric, koji je još sedamdesetih godina otišao iz Zenice i nikada se nikome u porodici nije javio, sa kojim uspostavlja pokidane veze. Svjedoči nam autor romana "I Bogu treba pomoći", ovom i sličnim epizodama, da slučajnosti ne postoje. Da je gotovo svaki naš korak uslovljen različitim otkrovenjima i čudima. I kad se najmanje nadamo stvarnost nas iznenađuje, uvodeći u naš život nove i nenadane momente.

Stanić u ovom svom kratkom romanu donosi niz promjena i zapleta. Iz epizode u epizodu se ređaju nova svjedočenja o životnim nepredvidivostima i stihijama. Takva je ona epizoda koja povezuje Josipovog strica Ivana sa njegovom prijeratnom djevojkom Bademom, ali i sinom Jeanom (za koga Ivan nije znao, a koga je Badema nakon rođenja dala na usvajanje). Uvodeći njihovu priču Stanić daje još jednu dimenziju ovog romana. Jedan novi sloj, koji ipak radi u svojstvu onoga što je centralni motiv ove knjige. Dakle, nenadmašna igra života sa čovjekom. Takva je i ona epizoda, iz koje je izvučen i naslov ovog romana, kada Josipov sin Goran (nakon završenih studija) odlazi u rodnu Zenicu. Tamo susreće Josipovog oca Petra, i u svojevrsnom hiru osvete (za uvrede njegovoj majci i kinjenja njegovog oca) podstiče Petrovu smrt.

U pogledu strukture Stanićev kratki roman građen je od niza fragmenata, svojevrsnih krhotina misli i uspomena Josipa Mirkovića. Čijim povezivanjem, čestim reminiscencijama na ono što je prošlost njegove porodice i njega samog, autor

nastoji ispriповijedati njegovu priču. Fragmentarnost ove novele u stilskom smislu doprinosi, što je Stanićeva stilska osobenost, ubrzanom, slikovitom i zgusnutom pripovijedaњу. Čitalac prati mnogo epizoda, ali se one velikom brzinom, kao u kakvoj vrtešci smjenjuju. Takođe, Stanić u okviru svog narativa o životu Josipa Mirkovića uvodi povremeno i digresivne rukavce, u kojima raspravlja neke od temeljnih pitanja ljudskog života. Tako kroz epizodu u kojoj mladi Josip na putovanju iz Zagreba u Zenicu u autobusu sreće izvjesnog profesora filozofije čitalac može vidjeti kako se formiraju određene životne postavke Josipove. Isto tako nakon pripovijesti o Josipovom zarobljeništvu tokom rata, autor uvodi malu raspravu o poimanju rata. On solilokvijski nastoji dokučiti fenomen rata, šta je ono što ljude tjera da jedni drugima nanose zlo. Postoje i oni dijelovi ove knjige koji raspravljaju o Bogu, o njegovoj važnosti i prisustvu u ljudskom životu. Kao i niz drugih autorskih rasprava u sličnom pravcu.

Stanićev kratki roman, cijelim svojim tokom, ima i jednu izraženu antinacionalističku dimenziju. Autor sve vrijeme kroz lik Josipa Mirkovića, ali i drugih protagonista koje Josip pominje, ističe kako je život funkcionisao u zajedništvu naroda na ovim prostorima. Stanić u tom pogledu detektuje sve one negativnosti koje su doprinijele ratu, sa jasnom konstatacijom da rat, ubijanja, zločini i sve drugo što je pratilo taj krvavi pir, nikome ništa dobro nisu donijeli. Na kraju pomenute digresije o fenomenu rata autor jasno određuje svoju poziciju spram svega toga, što predstavlja možda i najbolji epilog ovom tekstu o romanu "I Bogu treba pomoći": "Hoću da kažem da je puno bolje dogovarati se nego ratovati, poru-

šiti sve ono što se napravilo za pedeset godina; dovesti narod u ekonomsku krizu, posvađati narode da se mrže do iznemoglosti, da se isele sa svoje zemlje i lutaju po tuđini. Zar ovo sve navedeno nije vrijednije od svih nacionalizama svijeta. Strasti nacionalizma treba gušiti, mijenjati ih za ljubav prema svim ljudima na kugli zemaljskoj."

Momčilo Spasojević
Zanimljiv i dirljiv roman

Sa već značajnim književnim opusom, Anto Stanić danas zauzima visoko mjesto u bosanskohercegovačkoj književnosti. Do sada je napisao mnogo, a ti njegovi literarni produkti pripadaju različitim vrstama i različite su vrijednosti. Međutim, ipak bi se moglo kazati da je on, prije svega, aktivni romanopisac.

On piše o aktuelnim temama i zbivanjima svoga vremena, a prije svega o ljudskim sudbinama. Te teme i knjige su, za današnje pojmove, široko prihvaćene od strane čitalačke publike, baš iz razloga što su životne.

Stanić je poput Balzaka, prevashodno slikar snažnih volja, silnih energija, neobuzdanih strasti, svejedno da li su one dobre ili rđave, vrline ili poroci. Glavno je da su silne i snažne, da je cijelo biće na njih usredsređeno, sve životne snage sabrane u njima i njime neprikosnoveno vladaju. Ali ono što je najbolje, najsnažnije, najtrajnije u njegovim romanima je čisti realizam. Možda niko danas nije plastičnije nasli-

kao lice ovog posljednjeg rata na bosanskohercegovačkim prostorima kao on.

Novi roman Ante Stanića "I Bogu treba pomoći", došao je kao očekivani rezultat jasno usmjerenog višegodišnjeg truda i logične kulminacije ugleda njegovog autora, koji ustrajno raste. On se doima kao vjerno prepisivanje života glavnog junaka Josipa Mirkovića iz Gornje Zenice.

U njemu nema idealiziranja ličnosti. Baba glavnog junaka je preljubnica, a otac Petar nasilnik, koga mrzi cijela porodica. Bračnog nevjerstva ima čak i u veoma skladnom braku Josipa i Mirjane. Nasilje u porodici i nepovoljne životne okolnosti, nerijetko su uzrokom krupnih, prelomnih odluka koje sudbinu ljudi skreću na srećnije životne kolosijeko. Porodica Josipa Mirkovića, čiji su korijeni s Vlašića, nakon uzbudljivih životnih tumananja, konačno se sretno skrasila u Arizoni. Za razliku od zavičaja, tu sreću trajne ljudske vrijednosti, ljubav, odanost, toplinu porodičnog doma, bratsku pomoć prijatelja, solidarnost društvene zajednice i promišljeno regulisanje društvenih odnosa.

U onome što se u romanu govori, u svakom retku prisutno je osjećanje neposrednosti i opore suštine. To je tu stvar istine, koliko i nauka. Pišući A. Stanić uvijek ima oči na živim ljudima. Po njemu čovjek svoje skromno mjesto može da nađe poštujući ustaljene društvene zakone, te vrijednim radom i trudom. Skromni prohtjevi, kada se svedu na umjerenost, mogu se lako zadovoljiti, i to je onda jedan od sigurnih puteva ka sreći za kojom ne treba juriti ili tražiti je u pretjerivanju. Treba živjeti jednostavno.

Zdrav životni i radni instinkt glavnih ličnosti Stanićevog romana, njihov nagon za vlastitim domaćim ognjištima, njihova spokojna i strpljiva snaga i pouzdanje, neodoljivo plijene i čine nas prijemčivim za takvu atmosferu.

Čitajući roman "I Bogu treba pomoći" čitalac, nerijetko nailazi na zanimljive i dirljive momente koji mame suze i nježnost, jer on piše o ljudima čiji temperamenti, ili životne sudbine, koje se po svojoj naravi izdvajaju iz prosječnosti, pružaju mogućnost da se oko njih izatkaju zanimljive fabule. Te fabule Stanić saopštava na konvencionalan način, ali modernim tonom ne tvrdeći ništa, osim što konstatuje da su ljudske sudbine ponekada čudne, a njihovi postupci teško objašnjivi.

Ovaj roman predstavlja značajan trenutak Stanićevog književnog stvaralaštva. To je snažna i ubjedljiva slika aktuelne društve problematike krajem dvadesetog i početkom dvadeset i prvog vijeka na ovim prostorima, osuda nacionalizma, netoleracije, nasilja, rata i svakog drugog zla. U ispisi vanju stranica romana korišten je narativni i realistički model sa vrlo preciznom tačnošću podataka i različitih činjenica, dosežući tako vrlo visok književni domet.

Takvom tehnikom pisanja, postiže se ne samo sažetost i dramatičnost već i nešto dublje. A škrtim dijalozima, uzgrednim primjedbama posmatrača radnje, pisac klinički objektivnim stavom izaziva emocionalno reagovanje kod čitaoca. Samo jednim vještim potezom on je u stanju da izmijeni tok radnje i šokira čitaoca.

U pričanju on se drži glavne niti teme, oslobođen svih suvišnih pojedinosti sa jasno ocrtanim početkom, sredinom i

svršetkom radnje romana. Stoga se ovaj roman lako čita, jer njegov autor vjeruje u zaplet i nagle obrte, i u to da svako voli dobro ispričanu priču.

Anto Stanić svoj život proživljava onako kako želi, piše onako kako on hoće, a ne kako kritičari nalažu. On je vidio sve što je jednom čovjeku bilo moguće vidjeti i stoga je tolika preciznost slike života u ovom njegovom djelu neobičnog naslova u koje uvodi i lik samoga sebe. Naime, na svadbi sina Gorana Josip među gostima pominje i Antu Stanića, koji stalno nešto bilježi pa se, kako kaže, pretpostavlja "da će pisati nešto o nama ovdje".

"I Bogu treba pomoći" je istovremeno roman karaktera i roman naravi. On oslikava običan svijet i neobične ličnosti koje se ističu u mnoštvu i predstavlja sliku naravi jednog doba.

Književno-istorijski posmatrano, on asocira na svjež vjetar, koji je dunuo kroz uske hodnike bosanskohercegovačke književnosti, ispunjene značajno zagušljivom atmosferom intelektualizma.

Originalna fabula romana "I Bogu treba pomoći", slojevitost teksta, umijeće autora da brzo uspostavi vezu sa čitaocem, da ga zanimljivim pričanjem neosjetno uvede u dublje, opštije sfere proze – glavne su odlike ovoga izvanrednog književnog štiva.

Vlado Kudić
Nužni iskorak

Roman Ante Stanića "I Bogu treba pomoći" kronološka je priča o sudbini glavnog protagoniste Josipa Mirkovića, linearno ispričana uz samo jednu retrospektivu i uz vrlo dojmljiv epilog u kojem je slikovito prikazana njegova katarza. Katkada u priči dominira nabranje događaja, dok su živi prizori samo nagovješteni, međutim pojedini događaji su tako detaljno razrađeni i oživljeni da navedu čitatelja na preudicirani zaključak, a onda neočekivani diskursi odvedu radnju priče u sasvim drugu krajnost od nagovještenog i očekivanog.

U svojim djelima Ante Stanić se često bavi odnosima i suživotom različitih etničkih skupina na istom prostoru, uz stalna propitivanja zašto mržnja i ratovi kad je čovjek stvoren za ljubav i mir. Ta pitanja i nakon čitanja ostanu lebdjeti nad glavom čitatelja kao ozbiljna upozorenja. Njegove priče svjedoče da je moguće zajedništvo različitih nacionalnih i konfesionalnih partnera uz uvjet da se drugog i drugačijeg prihvati

kao bogatstvo, odnosno neminovnost jer je činjenica da na svijetu ne postoje dvije jednake stvari. Svaki i najmanji atom je neponovljivi mikro svijet za sebe, a koliko je tek onda neponovljiva kompleksnost svakog bića, pogotovu čovjeka kao krune svega stvorenoga.

Anto Stanić kontinuirano apostrofira pacifizam kao svoje ljudsko i književno opredjeljenje. Uz to, u ovom romanu, posebice se bavi psihologijom i potrebom opraštanja na koje smo svi pozvani, ali se još više bavi nemogućnošću opraštanja i konzekvencama koje iz toga proizlaze. Posebice ističe da uz sve napore koje čovjek čini, nekada je nemoguće napraviti progresivni duhovni pomak dok se čovjek ne prepusti intervenciji po vertikali nakon čega se sve pođe mijenjati u horizontali. To se potvrđuje na glavnom protagonistu koji u romanu ima i ulogu glavnog naratora, dok se autor romana u jednom trenutku, na vrlo zanimljiv način, pojavljuje kao plošni lik koji stvara potku za tkanje priče koja je pred čitateljem.

Autor njeguje pripovijedanje u prvom licu jednine, kao i svoje već prepoznatljivo delegiranje naratorstva likovima koji se pojavljuju u priči, preuzimaju riječ i nastavljaju pripovijedanje. Glavni protagonist u romanu favorizira znanje i obrazovanje kao temelje na kojima se gradi humanost, ukazujući da se stalno treba razvijati, ulagati u sebe i spoznavati.

Roman ima sjajno razrađenu kompoziciju, sve niti su pohvatane i upletene i postignuta je zaokružena cjelina koja na vrlo prihvatljiv način funkcionira, s identičnim početkom i završetkom, ali s dijametralnim pogledom i doživljajem glavnog protagoniste, što je prikazano kao njegov let u svijet nekada i sada.

Duhovni pomak koji se mora napraviti da bi se ostvarila intervencija odozgor jest prihvaćanje Božanske spasiteljske naravi i taj pomak autor zove "I Bogu treba pomoći". U konačnici, ta konstatacija je savim različita od svoje inačice kada se prvi puta pojavljuje u priči. Bez toga je sve uzalud jer čovjek u svojoj slobodi sam odlučuje hoće li učiniti taj nužni iskorak ili ne.

Autor nam nudi dojmljivu priču koja djeluje poput biblijske prispodobe i koja posvješćuje jednu vrlo bitnu stvar, a to je da samo poniznost kao božanski temelj u čovjeku može dovesti do tog nužnog iskoraka. Zato je neminovno da čovjek raste u toj kreposti da bi se potvrdila iskonska mudrost koja ujedno nudi i najjednostavniji recept za život: Kada je Bog na prvom mjestu, sve drugo je na svome mjestu!

Ante Stanić: Bibliografija

1. **Biseri ispod Inča** (pjesme), IP Mladost Bijeljina, 1998.
2. **Poetske kovanice iz Kreševa** (pjesme), Štamparija Fojnica, 2001.
3. **Kako uspjeti** (savjeti mladima za uspjeh), Štamparija Fojnica, 2001
4. **Zlatni stihovi** (pjesme), Štamparija Fojnica, 2002.
5. **Pečat moje duše** (zbirka pjesama, filmovana), Tiskara Centar Sarajevo, 2003.
6. **Poduzetnička obitelj iz Kreševa** (monografija obitelji), Štamparija Fojnica, 2003.
7. **Ti si kormilar svoga života** (psihologija-podsvijest), Štamparija Fojnica, 2004.
8. **Život je poezija** (zbirka pjesama, filmovana), Prosperitet Sarajevo, 2005.
9. **Zlatna pravila života** (mudrost življenja), Prosperitet Sarajevo, 2005.
10. **Istinita bajka** (roman), prvo izdanje Arka Pres Sarajevo, 2006., drugo izdanje Štamparija Fojnica, 2011.
11. **Anticiklona** (pjesme), Štamparija Fojnica, 2006.
12. **Epske pjesme A. Stanić** (pjesme u desetercu), Štamparija Fojnica, 2006, drugo izdanje 2010.

13. **Mudrost življenja** (filozofija življenja), Štamparija Fojnica, 2008.
14. **Kreševski kôd** (pjesme), Štamparija Fojnica, 2008.
15. **Nadživjeti sebe** (narodne izreke), Štamparija Fojnica, 2009.
16. **Nadnaravnost** (pripovijetke o nadnaravnim ljudima), Štamparija Fojnica, 2010.
17. **Tko umije njemu...?** (ljubavni roman), Štamparija Fojnica, 2010.
18. **Jesen života** (pjesme, prevedene na engleski), Štamparija Fojnica, 2011.
19. **A samo je jednom pogriješio** (roman, preveden na engleski), Štamparija Fojnica, 2011.
20. **Tragovi sudbine** (pripovijetke), Štamparija Fojnica, 2012.
21. **Čovjek jakog srca** (roman, preveden na engleski), Štamparija Fojnica, 2012.
22. **Gdje je moja zvijezda** (roman, preveden na engleski), Štamparija Fojnica, 2013.
23. **Hodočašće** (zbirka pjesama, prevedena na engleski), Štamparija Fojnica, 2013.
24. **Bako, zašto plačeš?** (roman, preveden na engleski), Štamparija Fojnica, 2014.
25. **Bili su k'o braća** (roman, preveden na engleski), Štamparija Fojnica, 2015.
26. **Životni putokazi** (eseji, mudrost življenja), Štamparija Fojnica, 2015.
27. **"Ljubavne" priče i pjesme** (pripovijetke i pjesme), Štamparija Fojnica, 2015.
28. **I Bogu treba pomoći** (roman), Štamparija Fojnica, 2016.